

ВСТУПНЕ СЛОВО ВІД УПОРЯДНИКА

На зламі ХІХ-ХХ століть більшість представників українського національного руху, “збагатившись” західноєвропейським досвідом, намагалася реалізувати свої погляди через професійну політичну діяльність, як це робилося у багатьох інших країнах. Це стало однією з причин утворення у 1900 р. першої української політичної партії Наддніпрянщини – Революційної української партії (РУП). Спочатку це була “невеличка група пропагандистів і літераторів без ясної... програми, блок самих найрізноманітніших елементів, яких єднали, з одного боку, соціалістичні тенденції... в самому широкому розумінні, а з другого, – дуже негативні стосунки до попередніх приятелів з українського громадянства”. Однак її поява означила початок нового етапу в українському суспільному русі, який характеризувався утворенням та виникненням масових національних політичних партій з різними ідеологічними напрямками.

“Ні національної програми, ні, правда, програми взагалі, ми тоді не мали – на таку розкіш не ставало культурних соціалістичних сил, а щодо національних постулатів, то про них товариші тоді свідомо не дбали і не хотіли дбати. Партію тоді цікавила головно справа соціально-економічних конфліктів, [вона]... просто організувала сільську бідноту проти панів” – зазначав один із її активістів. У той період усі національні партії використовували соціалістичну ідеологію, й навіть вимозі політичної незалежності України, намагалися дати марксистське обґрунтування. Всі, хто сподівався на підтримку українського робітника чи селянина змушені були використовувати “захисний колір” соціалістичних

ідей через те, що відповідні гасла ставали дедалі популярнішими в Наддніпрянщині. Згадана ідеологія імпортувалися до останньої з Європи, де на початку ХХ ст. чимало місць у парламентах отримали соціал-демократи. Такі видатні трибуни, як Жан Жорес у Франції, Август Бебель у Німеччині, Гялмар Брантінг у Швеції, Віктор Адлер в Австрії, вели свої народи під прапором демократії до нових соціальних перемог. Український соціал-демократ П.Феденко згадував пізніше: “Цей рух до культури, свідомості і свободи перед тим погордженої, затурканої, поневоленої маси фабричних наймитів захоплював уяву поступової народолубної молоді й в Україні”. Європейський соціалістичний рух на початку ХХ ст. проголошував соціальну й національну свободу для всіх поневолених народів континенту. Царській Росії – найбільшій та найвідсталішій “тюрмі народів” – він оголосив непримиренну війну.

Оскільки в українському русі ще не було ясних, підказаних практикою політичної боротьби розбіжностей між соціалістичною та радикальною інтелігенцією, то на перших порах соціалізм і національний радикалізм “мирно” співіснували в РУП. Проте цей мир був хитким та недовгим, і згодом протистояння ідеологій вилилося на сторінки партійної преси.

Неможливо не погодитися з А.Животком, який вважав, що в діяльності Революційної української партії преса займала “одне з поважніших місць”. З огляду на те, що в царській Росії не було можливості видавати будь-яку українську пресу, редакцію РУП вирішено було організувати за кордоном. “Хрещеним батьком” рупівської преси, без сумніву, слід вважати Дмитра Антоновича – тоді ще студента Харківського університету. Розуміючи, що власних сил для утворення видавництва було замало, Дмитро Володимирович звернувся за допомогою до галичан. Він надіслав кілька листів до відомих українських громадських діячів південно-західної України. У них висловлювалося прохання знайти вида-

вця, який би погодився друкувати рупівські видання накладом від 600 до 5000 примірників. В одному з листів до Володимира Охримовича йшлося про налагодження видання брошури “Самостійна Україна”. Д.Антонович просив на першій сторінці вказати місце видання: “Одеса, друкарня Непитайленка. Дерібасівська вул., № 101”, а на другій – “Дозволено цензурою. Петербург, 28 липня 1899 г.”. Таким чином він намагався дезорієнтувати каральні органи царизму. Перша сума за видання – 100 крб. була надіслана разом з листом. Рукописи майбутніх видань мали надходити з Росії також поштою. Переправляти через кордон готову друковану продукцію мали самі рупівці.

Одним з тих галичан, хто відразу зголосився допомогти наддніпрянцям, був Євген Косевич – двадцятичотирьохрічний соціал-демократ, визнаний авторитет серед галицької молоді, фундатор видання “Молодої України”. Саме завдяки йому навесні 1900 р. у Львові вийшла “Самостійна Україна” – перше друковане видання РУП. Проте розпочати регулярне видавництво партійної періодики у Львові з багатьох причин так і не вдалося.

Лише на початку 1902 р. у Чернівцях завдяки зусиллям Д.Антоновича, Є.Голицинського, М.Лозинського, П.Канівця, В.Козиненка, А.Когута та інших вдалося налагодити регулярний випуск рупівської преси. Вже в березні вийшло перше число першого періодичного партійного органу – “Гасла”. Сімнадцять його номерів було видруковано в Чернівцях (дванадцять – у 1902 р. і п’ять – у 1903 р.), десять останніх – у Львові.

Спочатку редакція складалася з двох груп. Одна знаходилася в Києві й займалася безпосередньо написанням статей, формуванням ідеології та стилю видання. До неї входили Д.Антонович, Є.Голицинський, П.Канівець, В.Козиненко. Друга перебувала у Чернівцях і займалася технічною стороною – редагуванням,

верстанням тощо. Її очолили В.Сімович і Л.Когут. Найбільше зусиль до виходу видання доклав Дмитро Антонович. “Невтомний “Муха” (Антонович) їхав до Чернівців, щось трохи там посидів, притягнув до діла місцевих українців, поставив на рейки газету та й віз готове число на Україну, залишаючи Черновецьких українців самим управлятися, доки він не повернеться на короткий час знову,” – згадувала дружина одного з членів редакції Н.Романович-Ткаченко.

Трохи згодом обов'язки було розподілено таким чином: організація видання, зв'язки по Наддніпрянщині й за кордоном – Д.Антонович, транспортування через кордон – Меленевський і В.Винниченко, агітаційно-редакційна робота – В.Винниченко, Є.Голицинський, К.Голицинська-Лозенко, П.Канівець, М.Ткаченко, Матюшенко, В.Козиненко.

Часопис більше уваги приділяв питанням класової боротьби, ніж національним і наприкінці свого існування набрав виразного соціал-демократичного характеру. Найактивнішим дописувачем у ньому був Дмитро Антонович, який публікував свої матеріали за підписами “С.Войнилович” чи просто “С.В.” Багато статей для часопису писав М.Лозинський. Огляд подій в європейському соціал-демократичному русі систематично подавав М.Русов (криптонім “М.Т-кий”). На сторінках “Гасла” робилися спроби рецензувати праці лідерів світової соціал-демократії, аналізувався робітничий рух на українських землях тощо.

Завдяки добре налагодженим зв'язкам Д.Антоновича та О.Скорописа-Йолтуховського на кордоні з “місцевими прикордонними “спецами”, що вміли кожную “контрабанду” – чи то сувої шовків, чи паки книжок – поза спиною вартового перепроваджувати”, часопис регулярно і вчасно надходив до Києва. З відти він розповсюджувався по всіх промислових містах України, потрапляв у глиб села, “на економії та сахарні. І звідтіль долітали до центру голоси: “Дайте ще і ще”.

Вдавалося розповсюджувати “Гасло” навіть за мурами в’язниць. Н.Романович-Ткаченко у своїх спогадах розповідала про те, як рупівці крізь дірки в огорожі шпиталю київської в’язниці передавали в’язням перші номери цього видання.

Лідерам РУП не вистачало практичного досвіду для вирішення дедаї нових завдань, що ставило перед ними життя. Слабкість теоретичної підготовки членів партійної верхівки, в тому числі і з національного питання, визнавало і “Гасло”. Проте на його сторінках висловлювалися сподівання на те, що саме преса стане школою політичної боротьби та сприятиме розв’язанню програмних засад партії.

З іншого боку, не усвідомлюючи до кінця теоретичних завдань партійної преси, не розуміючи мети останньої й шляхів її досягнення, побоюючись одноосібно брати на себе тягар відповідальності за формування партійної ідеології, редакція самокритично заявляла: “Ми приступили до нашої праці з певною нерішучістю і згори застереглися, що переважно будемо обговорювати справи практичні...”. В «Короткому нарисі партійної історії», що вийшов у ювілейному номері часопису «Наш голос», теж вказувалося на те, що «Гасло» мало цікавилось теоретичними засадами діяльності РУП.

Однак часопис, хоч і побічно, все ж таки приділяв увагу національному питанню. У другому номері “Гасла” в загальних рисах подано політичне кредо партії, що полягало у боротьбі за “самостійну, непідлеглу Українську республіку робочих мас з усупільненням засобів продукції, націоналізацією землі і диктатурою пролетаріату, властиво, соціалістичну державу” (виділено авт.). В іншій статті було сказано про те, що партія бореться за “вільну самостійну Україну з широко розвиненим соціалістичним державним устроєм”. Але вже у п’ятому номері, у вступі до проекту програми РУП, який підготував Київський комітет, зазначалося, що партія визнає основні принципи й тактику міжна-

родної соціал-демократії, тому в національному питанні обмежується широким самоврядуванням – “самоуправною краєвою і національною для всієї людності Російської республіки”. Як бачимо, гасло “непідлеглої Української держави” було замінено гаслом автономії з окремим представницьким зібранням – соймом, який мав стати “законодавчим органом у внутрішніх справах”, і який би вирішував питання, що торкалися лише “люду, який мешкає на території України”.

Переважає більшість дослідників справедливо вважає, що така заміна гасел і намагання вирішити “українське питання”, не відділяючись від Росії, обумовлювалися багатьма факторами, серед яких головним був той, що в умовах повної політичної безграмотності населення Наддніпрянщини та нерозвиненості української національної ідеї безпосередня агітація за відокремлення України від Росії була б передчасною й приреченою на неуспіх. На наш погляд, не менш важливим був фактор зовнішнього впливу на становлення ідеології партії. Так, редакція “Гасла” звернула увагу на “Проект програми РСДРП”, виданий у липні 1902 р. російською соціал-демократичною організацією в еміграції “Життя”. Її лідер В.Поссе значною мірою вплинув на формування національної ідеології українських есдеків. У 9 і 10 числах “Гасла” з неприхованим інтересом обговорювався зміст згаданого проекту програми, особливо тієї його частини, що стосувалася перетворення Російської імперії на федеративну народну республіку, до якої входили б національні автономні одиниці, що мали свої історичні особливості. “Жадання більшості населення, вираженого загальним, безпосереднім, рівним і таємним голосуванням”, давало право таким автономіям на повне державне відокремлення.

Слід зазначити, що навіть ті поодинокі й скупі фрази “Гасла” про шляхи вирішення національного питання були досить важливими для подальшого розвитку партійної думки у цьому напрямку. Вони приверта-

ли увагу до існуючої проблеми, окреслювали ймовірні майбутні рамки національної ідеології РУП, спонукали до дискусії в її лавах. Проте національно-радикальна частина РУП, очолювана О.Коваленком, Ю.Колардом і Л.Мацієвичем, вважала, що часопис недостатньо уваги приділяє національному питанню. Вони виступали за збереження гасла “Самостійної України” і, схиливши на свій бік переважну більшість членів Харківської української студентської громади, спробували створити Першу вільну громаду РУП, що загрожувало єдності партії. Запросивши на нелегальний I-й з’їзд РУП лише прихильників соціал-демократизації партії, Д.Антоновичу вдалося нейтралізувати “самостійників”. З’їзд належним чином оцінив роботу «Гасла», постановивши збільшити формат та тираж часопису, а редакційному комітету доручив і надалі “проводити свої видавничі справи в такому ж напрямі”.

Поразка “самостійників” суттєво змінила ідеологічну ситуацію та розтановку сил у партії і дала можливість відкрито заявити на сторінках “Гасла” про відмову від “Самостійної України” М.Міхновського через “брак соціалістичного світогляду... і навіть подекуди проривання націоналістичних тенденцій”. Однак тут же вказувалося на те, що “головна засада брошури – ідея Самостійної України має свою вагу”.

Ситуація в Російській імперії невідкладно вимагала збільшення обсягів партійних друкованих видань. В Чернівцях на це сил не вистачало, тому вирішено було перенести закордонну видавничу діяльність до Львова, бо як визнавав Д.Антонович у листі до В.Охримовича “без запомочі галичан ми нічого почати не вільні”. У той же час над членами редакції, що перебували у Києві, нависла небезпека заслання до Сибіру. Дізнавшись про це від “невеличкого чиновника з канцелярії губернатора” перед самим арештом, Євген і Катерина Голицинські та Петро Канівець таємно перетнули кордони Російської імперії і вже наприкінці 1902 р.

облаштувалися у Львові, де встановили зв'язки з Галицькою соціал-демократичною партією і почали роботу з організації редакційної діяльності. Туди ж у січні 1903 р. перебрався Дмитро Антонович і очолив редакцію (останній прибув до Львова із запізненням, тому що займався виходом першого числа “Селянина” у Чернівцях). Олександра Скорописа-Йолтуховського було делеговано до закордонного редакційного комітету у листопаді 1903 р.

Робота редакції на новому місті пішла жваво. Допомогала революційна атмосфера “західної української столиці”. З Полтавщини, Чернігівщини, Поділля приїздили товариші по партії, які “з перших вуст” розповідали про найвизначніші події на Наддніпрянщині. Особливо багато зусиль у той період до подальшого становлення видання доклала Катерина Голіцинська-Лозенко. На своїх плечах вона винесла більшу частину роботи. “Рухлива, метка і завзята до роботи (як бувають завзяті жінки), раз узявшись до діла, вона горіла в роботі, і тому робота горіла в її руках. Редагування, коректа, переклади, листування з численними кореспондентами України – все це на ній, все це поспівало впору, і все це зроблено було надзвичайно акуратно”.

У “львівський період” часопис значну увагу приділяв пропаганді ідей західно-європейської соціал-демократії. В деякі матеріали просочувалися думки ортодоксального марксизму. Проте критикувалися його спотворені прояви на російському ґрунті і вказувалося на те, що російські соціал-демократи впадали у “крайню ортодоксію”, проповідуючи неминучість руйнування хліборобської верстви у майбутньому.

В останніх номерах часопису багато публікацій присвячувалося революційним подіям в Україні, особливо селянським заворушенням у Харківській та Полтавській губерніях, очевидно, тому, що його редактор мав тісні зв'язки з партійними комітетами цих губер-

ній. Побачили світ усього 27 номерів газети. Останній номер вийшов за лютий 1904 р.

На думку самих українських соціал-демократів, “Гасло” відіграло важливу роль у формуванні ідеології та організаційної структури РУП. Проте не всі українські еседеки однаково схвально відгукувалися про часопис. Так, Леся Українка у листі до М.Кривинюка в основному вітаючи вихід нового “червоного” видання, критикувала його за відверте “бернштейніанство”, Найцікавішими у “Гаслі”, на її думку, були дописи із сіл.

З весни 1904 р. замість “Гасла» почав видаватися теоретичний орган РУП – «Праця», що проіснував до осені 1905 р. Вийшло всього 13 номерів. У редакційний комітет нового видання влилися свіжі молоді сили, які принесли в партійну журналістику нові теми й напрями. Поруч з хронікою та оглядами українського життя з’явилося чимало ґрунтовних статей з теорії національного та соціал-демократичного руху. Більше уваги надавалось організаційним питанням і діяльності міських партійних осередків, певної виразності у публікаціях набуло питання тактики майбутньої боротьби українського народу за власні права. В одному з номерів часопису зазначалося: “... Ми виступимо та й виступаємо поруч зі всіма ліберальними й революційними верствами суспільства. Ми виступаємо разом, разом будемо боротися, та ми мусимо ще відтепер пам’ятати, що здобутками боротьби нашої ми будемо ділитися вже не як приятелі, а як завзяті вороги”.

Рішенням I з’їзду РУП було ухвалено видання спеціального часопису для українського селянства – «Селянина». Редколегії “Гасла”, зокрема Д.Антоновичу було доручено організувати комітет для видання цього часопису. “Селянин” побачив світ на початку січня 1903 р. Перше число було вирішено видати у Чернівцях на старій видавничій базі за допомогою В.Сімовича і Л.Когута, наступні тридцять три вийшли у Львові.

Офіційним видавцем часопису був М.Ганкевич, а редактором – С.Вітик.

Для продовження видання потрібні були чималі фінанси, яких партія не мала. Почалися пошуки коштів серед заможних українців. Н.Романович-Ткаченко зазначав, що гроші на газету дав “відомий меценат” з України. З іншого джерела ми дізнаємося, що тисячу карбованців на потреби цієї газети рупівцям передав Є.Чикаленко. У своїх “Споминах” він пише: “Задумав я з д-ром Модестом Левицьким подати прохання до міністра внутрішніх справ, щоб дозволили нам видавати тижневик “Селянин”, гадаючи, що коло першої української газети об’єднуються всі українські елементи різних політичних напрямків. Але заходи наші zostалися марними; тоді ж таки я через студентів М.Порша чи О.Скорописа передав партії РУП, здається, тисячу карбованців на видання української газети за кордоном. Досадував я потім на РУПістів, бо вони свою газету теж назвали “Селянином”, що дало привід людям говорити: не дозволили Чикаленку видавати “Селянина” тут, то він видає його за кордоном”.

«Селянин», як і «Гасло», багато матеріалів присвячував висвітленню боротьби робітників та селян Наддніпрянщини проти царизму. Найбільшого ворога українського народу редакція часопису вбачала у пережитках відсталого імперської політичної системи: “Знести поки що не цілий капіталістичний лад, а всю ту решту кріпацтва і дикий царат, що стримують правильний розвиток того самого ворожого нам капіталізму, який ми мусимо колись так само знести, як знесем тепер царат і останки кріпацтва”.

Саме в “Селянинові” розпочав публікувати свої оповідання В.Винниченко. Слід звернути увагу на те, що часопис у своїй пропаганді досить часто й ефективно використовував прорахунки царизму у війні з Японією. “Тепер, коли до всього нашого нещастя, що віками тягнеться, спало на нашу голову з ласки панської та

царської ще нове страшне нещастя, війна, пора вже нам розпочати справді поправляти свою долю”, – зазначалося в одній із числених критичних статей про російсько-японську війну.

Внутрішньополітичну кризу, викликану воєнними поразками царизму “Селянин” намагався використати для посилення боротьби за національне визволення України. Однак коло національних питань, що розглядалися на шпальтах часопису, залишалося дуже вузьким. На думку історика В.Головченка, редакція останнього своїм першочерговим завданням вважала боротьбу за демократичні права і свободи через створення нелегальної мережі загальноукраїнської селянської організації.

Незважаючи на те, що “Селянин” друкувався за кордоном, через членів партії він розповсюджувався по найвіддаленіших куточках України.

У червні 1903 р. до складу РУП увійшла Українська соціалістична партія (УСП). Остання виникла одночасно з першою, й була дуже схожа на неї, однак більш виразніше окреслювала своє ставлення до українського питання. У єдиному часописі УСП “Добра Новина” за вересень-жовтень 1903 р. було зазначено: “Центральні Комітети РУП та УСП, переконавшись, що теоретичні засади і практика партій однакові в своїх головних точках, ухвалили злучити ці дві партії”. До того ж ці партії об’єднувало прагнення працювати в українському середовищі. Планувалося перед об’єднавчим з’їздом опублікувати проект спільної програми. Керівники партій домовилися “Гасло” залишити й надалі теоретичним загальнопартійним органом, “Селянин” мав zostаватись органом революційної пропаганди серед сільського люду, а “Добра новина” призначалася для впливу на промисловий пролетаріат.

Варто зазначити, що на початку своєї діяльності УСП не мала власного періодичного органу, й для популяризації своїх ідей використовувала галицьку соціал-

демократичну пресу. Так, у «Молодій Україні» щодо національної політики партії зазначалося, що «далекі від шовіністичних поглядів наших народовців-патріотів, ми в польських, російських, німецьких робітниках, що прийшли до класової свідомості, вбачаємо братів і простягаємо їм руку з братерським утиском, домагаючись від них вшанування наших прав». У львівській «Волі» за 1900 р. йшлося про те, що у подальшій боротьбі за реалізацію українського питання в Російській імперії діячі УСП поставили за мету здобуття незалежної України, покладаючись на «братерський союз» з польськими і російськими соціал-демократами. Показаво, що майже у всіх партійних публікаціях «соціалістів» наголошувалося на першочерговості здобуття самостійності для українських земель Російської імперії.

«Перший номер друкованого органу УСП «Добра Новина» побачив світ 22 січня 1903 р. у Львові. Для кращого розуміння «простим людом Наддніпрянщини» було вирішено друкувати статті не фонетичним правописом, а ярижкою (яка, до того ж, дозволялася царською владою). Досить оригінальним був спосіб розповсюдження видання: воно розсилалося повітовим старшинам поштою в спеціальних конвертах, за адресами, котрі були взяті в губернських адресах-календарях. Газета активно виступала за національне й соціальне визволення народу. В ній зокрема зазначалося: «Газета, котру ви читаєте... для вас писана, щоб ви знали, що в світі діється і як з тяжкої недолі визволитися, щоб ми самі собою правили. Щоб ми своїх виборних людей до порядкування становили, а не московських хабарників слухали. Щоб в школах нашої української мови вчили, а не чужої російської. Щоб Україна була сама по собі без царя і пана». П.Феденко висловив цікаву думку, ніби УСП намагалася донести до українських народних мас національну свідомість через пробудження у них розуміння своїх класових інтересів.

Протягом 1903 р. побачило світ п'ять номерів (у трьох книжках) “Доброї новини”. Спарені 4-5 номери видавалися від імені РУП.

Проте співпраця партій тривала недовго. Через кілька місяців, у січні 1904 р., в першому номері газети “Праця” було вміщено заяву ЦК РУП про те, що УСП буде знову виступати самостійно. Вказувалася й причина розходження – різниця у підходах до національного питання та у поглядах щодо шляхів якнайшвидшого “національного усвідомлення українських трудящих мас”. Нещодавні соратники з УСП навіть звинувачувалися у “сполученні соціалістичної програми і шовіністично-національної агітації”. Український історик В.Колесник, досліджуючи причини розколу, припустив, що керівник УСП Б.Ярошевський, йдучи на об'єднання з РУП, сподівався, що керівництво останньої більш радикально ставитиметься до вирішення українського питання в Російській імперії. Однак, дізнавшись, що нові люди, які узурпували владу в закордонному центрі РУП, мають намір провести “чистку” в партії, передусім виключити з неї усіх “націоналістів”, а разом з ними і його самого, не хотів чекати такого безславного кінця власних об'єднавчих зусиль, і через те вирішив сам розірвати домовленість про злиття партій.

Після виходу з РУП УСП не вела активної політичної діяльності, припинила видавництво і проіснувала до початку 1905 р., коли більша частина її членів влилася до лав Польської партії соціалістичної (ППС). Слід зазначити, що керівництву УСП за весь час існування останньої, через надто слабку організацію видавничої бази, не вдавалося налагодити масштабної і активної пропаганди своїх ідей через пресу серед українського населення Наддніпрянщини. “Ця партія, властиво, була надто квола і громадською підтримкою, і впливами”, – писав О.Гермайзе. М.Меленевський, який допомагав організувати фінансування видавництва УСП до її злиття з РУП, згодом небезпідставно охарактеризував

виникнення і діяльність першої як “інтригу ППС, ... правда з революційною метою, але яку ховають, коли показуються перед очима партійних товаришів і робітників”.

Рупівці всіма силами намагалися адаптувати ідеї європейської соціал-демократії, викладені в “Ерфуртській програмі”, до українського життя. Це вимагало значної теоретичної роботи з боку провідних діячів партії, а також обговорення багатьох питань у найширших колах як партійців, так і всього населення через пресу.

На початку 1904 р. в “Праці” зазначалося: “Процес перетворення партії, проймання її певним сталим напрямом, саме строго революційно соціал-демократичним, – процес, який визначав минулі роки життя партії.., майже закінчений. Партія прийняла певне обличчя, певний сталий характер”. Проте факти доводили, що газета дещо прикрашала дійсний стан речей. Наприкінці 1903 р. жандармерії вдалося майже цілком знищити найсильніші вільні громади (комітети РУП) – Харківську, Київську та Полтавську. Значних “провалів” зазнали й інші партійні осередки. Було заарештовано майже весь апарат ЦК. Всі видатні інтелектуальні сили партії знаходилися у тюрмах.

27 грудня 1904 р. (ст. ст.), після останнього засідання II (т. з. “невідбутого”) з’їзду РУП, М.Порш провів нараду серед своїх прибічників, на яку запросив й “обласників” Д.Антоновича. Було вирішено відкрити на сторінках “Праці” дискусію з найбільш спірних питань, у тому числі й з національного.

Дехто з істориків помилково стверджує, що після виходу з партії спілчан, в ній «запанували дружня атмосфера і взаємна толерантність». Проте внутрішні конфлікти в середині РУП, як і процес визначення стосовно національного питання, не скінчилися. Щоб уникнути нового розколу, ЦК на початку 1905 р. підсилив редакційний комітет «Праці» старими досвідченими

кадрами, які працювали у «Гаслі» й «Селянині». Передбачалося, що цей крок допоможе розв'язати всі «спірні питання відповідно до переконань та дійсного складу партії». Керівництво видавництвом було покладено на М.Порша, до редколегії увійшли Д.Антонович і С.Петлюра. Однак перший у зв'язку з революційними подіями в Росії був змушений терміново виїхати на Наддніпрянщину. Редакційними справами тимчасово почав керувати Д.Антонович. Проте йому також невдовзі довелося виїхати до Києва. Редагування партійних органів фактично перейшло до С.Петлюри, якому допомагали П.Понятенко й В.Степанківський.

Відома дискусія, що відбулася на сторінках «Праці» між Д.Антоновичем та М.Поршем з приводу «неіснуючого питання», спонукала до жвавого обговорення шляхів його вирішення в усіх комітетах РУП і навіть вийшла за рамки партії. Наприкінці весни через внутрішньопартійні негаразди «Праця» почала виходити нерегулярно, і незабаром її видання призупинилося. Ще кілька місяців завдяки зусиллям С.Петлюри продовжував виходити «Селянин».

Відразу ж після проголошення маніфесту від 17 жовтня видавнича діяльність РУП за кордоном припинилась остаточно, тому що всі есдеки-емігранти, які знаходились у Львові, повернулися на Наддніпрянщину. Виїхали буквально всі, навіть бібліотеку, редакцію та архів партії довелося залишити на галицького соціал-демократа В.Левинського.

Революція в Росії, як здавалося, відкривала широкі перспективи перед рупівцями. Покладалися великі надії на легальний партійний друкований орган, що мав видаватися у Києві. З жовтня по грудень у газетах «Народное дело», «Киевская газета», «Киевские отклики» та у журналі «Нова громада» було оголошено про початок видання щоденної робітничої газети «Праця». Редактором-видавцем мав стати член Петербурзького комітету РУП П.Дятлов. Співпрацювати з редакцією нової

соціал-демократичної газети погодилися найкращі українські сили. Так, згоду на співробітництво дала Леся Українка. У листі до родини Кривинюків від 16 грудня 1905 р. вона писала: «Я порядилася провадити огляд заграничної соціалістичної літератури для «Праці». Хоч тої «Праці» ще нема (все з «явочним порядком» заморожа), проте треба ж щось підготувати, щоб не уподобатись євангельським «спящим девам».

Труднощі з виданням були пов'язані не тільки з «явочним порядком», про який писала Леся Українка. Все друкарське обладнання й редакційна канцелярія залишилися у Львові. Перевезти їх до Києва можливостей не було, а для заснування нового видавництва потрібні були чималі кошти. Через це М.Порш, уповноважений редакцією, на початку листопада 1905 р. звернувся за фінансовою допомогою до Олександра Русова. У своєму листі до старогромадівця він вказував на те, що майбутня газета буде мати соціал-демократичний характер і «стоятиме на ґрунті автономії України, націоналізації шкіл вищих, середніх і низчих і рівноправності мов на Україні по всіх урядових і громадських інституціях». Вона буде відстоювати політичні та економічні інтереси не тільки пролетаріату, а й «широких верств працюючих і експлуатованих мас українського народу». Далі з листа дізнаємося, що газета «по формі» мала бути популярною і виходити мала щоденно. До роботи в редакції планувалося залучити молоді публіцистичні сили РУП та галицьких соціал-демократів – Ганкевича, Вітека та ін. У своїх нарисах про українську пресу 1905-1906 рр. цю газету згадували В.Доманицький та М.Оленин.

Знайти відомості про те, чи відшукали рупівці кошти на видання київської «Праці», не вдалося. Не вдалося також знайти хоча б пробний номер останньої. Дослідник О.Сидоренко припускав, що газета так і не вийшла через арешт редактора. Основною причиною невдачі, на наш погляд, була нестача фінансів.

4 листопада 1905 р. український соціал-демократ Антін Шабленко повідомив Головне управління у справах друку, що він, керуючись маніфестом від 17 жовтня й постановою зборів делегатів від періодичних видань, має намір з 1 січня 1906 р. видавати у Санкт-Петербурзі журнал «Україна». Однак дозволу на це видання він не отримав.

Складності з партійною пресою траплялися і через те, що злагоди в ЦК й у лавах РУП з багатьох питань, особливо з національного, досягти так і не вдавалося. Надії на порозуміння пов'язувалися з II партійним з'їздом. На початку грудня 1905 р. його делегати перейменували РУП в Українську соціал-демократичну робітничу партію (УСДРП) та затвердили програму, що відбивала зміни в ній. Але говорити про порозуміння було ще зарано. На з'їзді під час виборів редакції центрального друкованого органу партії на головного редактора самовисунувся В.Винниченко, загрожуючи вийти з партії, якщо його не оберуть. Незважаючи на погрози, під час голосування його кандидатуру було «провалено». Ображений результатами голосування Винниченко покинув з'їзд і вийшов з РУП. Інший її лідер – Д.Антонович повністю проігнорував з'їзд і з кількома своїми однодумцями теж вийшов з партії.

Як засвідчили гарячі дискусії у партійній періодиці, котрі нерідко переходили у міжособистісні конфлікти, наприкінці свого існування РУП так і не спромоглася напрацювати чітких власних теоретичних засад з національної проблематики. В питаннях ідеології панувало «нечуване неуцтво, дарма, що поводити партії вважали себе за найортодоксальніших марксистів» – зазначав у своїх спогадах М.Порш. Найголовнішим спірним питанням серед рупівців продовжувало залишатися національне, яке й призвело трохи пізніше до розколу партії.

За весь час існування РУП налагодила видавництво чотирьох часописів (один з них – спільно з УСП),

загальна кількість номерів, що побачили світ становила 69. Два видавничих проекти рупівцям реалізувати не вдалося. Найбільше уваги українському питанню в Російській імперії приділялося на сторінках “Доброї новини”, “Гасла”, та “Праці”. В публікаціях, що стосувалися реалізації українського питання в Російській імперії йшлося про розбудову національної освіти, культури та необхідність боротьби за національну автономію України у складі майбутньої демократичної Росії. Лише у “Добрій новині” наголошувалося на першочерговості здобуття самостійності для українських земель Російської імперії.

Патріархом “обласницького” напрямку в УСДРП, безперечно, вважався Дмитро Антонович, який на сторінках січневого і лютевого номерів «Праці» за 1905 р. вмістив статтю «Неістнующе питання», з якої фактично почалася полеміка з національного питання у партійній пресі. Мабуть, сьогодні не знайдеться жодного дослідника історії РУП, який би не посилався на цю статтю. Правда, щодо тлумачення її змісту та основних ідей існує деяка плутанина, і в цьому, на наш погляд, у першу чергу завинив сам Антонович.

Так, С. Наумов стверджує, нібито автор у згаданій статті “самостійність визнавав лише за соціалістичною Україною», а О.Тимошенко вказує на те, що Антонович вважав будь-яку дискусію про національні проблеми зайвою, “хитався у своїх поглядах” на національне питання, називає його українським марксистом. Однак ці твердження не зовсім коректні. Кращому розумінню позицій, які виклав Антонович у згаданій статті допоможе з’ясування внутрішнього стану партії у той період.

Стаття “Неістнующе питання” вийшла відразу ж після “невідбутого” з’їзду РУП, який призвів до її розколу. До Львова делегати почали прибувати саме на різдвяні свята. Під час приватних розмов перед початком з’їзду, як згадував М.Порш – один з учасників подій,

викристалізувалося три напрями . Прибічники першого – С.Петлюра, П.Понятенко, М.Порш, В.Винниченко, Вас.Мазуренко – стояли за вирішення національного питання через здобуття Україною державності й відстоювали політичну самостійність партії. Була у них і програма-мінімум, схвалена ЦК, – домагання широкої національно-територіальної автономії України, а в питанні партійно-організаційному – входження в РСДРП лише за умови визнання останньою національно-організаційного принципу побудови партії та перебудови її на федеративних засадах.

Прибічники другого, протилежного і ворожого першому напрямку – члени Закордонного комітету М.Меленевський, П.Канівець, М.Коренецький, М.Ткаченко, Є.Голицинський, О.Скоропис-Йолтуховський, Вікт.Мазуренко та інші – наполягали на невідкладному входженні в РСДРП і відстоювали ідею національно-культурного (обласного) самоуправління.

До третього напрямку належали Д.Антонович, Б.Камінський, В.Фідровський і, ймовірно, В.Козиненко. Будучи одним з фундаторів РУП, Д.Антонович не міг погодитися повністю із ЗК РУП щодо входження в РСДРП, оскільки розумів, що це призведе до поступової ліквідації партії. Дане питання для нього було таким же «неіснуючим», зазначав пізніше М.Порш, як і національне в інтерпретації ЦК. З одного боку, він стояв на принципах державності, з іншого, – розумів, що відстоювати гасло самостійної України на той час було нереально. До того ж він не вірив, що майбутня національно-територіальна автономія могла радикально вирішити проблеми, що стояли перед українським народом. Тому заради збереження РУП він підтримав на з'їзді позицію М.Порша, хоча його погляди щодо тактики партії у вирішенні національного питання у найближчі роки були близькими до поглядів “закордонців”.

Багато хто з істориків ототожнює погляди групи Д.Антоновича з поглядами членів Закордонного ко-

мітету. В дійсності ж його «обласна самоуправа» не мала нічого спільного, крім назви, з аналогічними домаганнями «закордонців» чи російських соціал-демократів. На це вказував й М.Порш: «Для Антоновича Україна становила живий суцільний національно-територіальний організм, тим часом, коли для російських соціалістів ніякої України у такому розумінні не існувало. Для них існували тільки «малоросійські» губернії та їхні групи, «області», як-от «Малоросія»,... «Юго-западний край»,... «Новоросія». Антонович, на думку того ж Порша, фактично стояв на національних позиціях Центрального Комітету, «і коли б він змалював собі компетенцію свого самоуправного тіла України, з одного боку, та подумав би над державно-правовим змістом автономії України в проекті ЦК, з другого, – то виявилася б незвичайна близькість, якщо не повна ідентичність, обох позицій».

На схожість поглядів Д.Антоновича й позиції ЦК з національного питання вказує той факт, що його «обласники» не пішли за «обласниками» Меленевського, а разом з «автономістами» провели спільну конференцію. Щоправда, на ній отримала гору концепція «національно-територіальної автономії».

М.Порш, за рішенням конференції, очолив партійну редакцію, однак змушений був раптово повернутися на Велику Україну. Залишаючи в редакції за себе Д.Антоновича, він наполіг, щоб той на сторінках «Праці» організував дискусію з національного питання. Враховуючи такий розвиток подій, стає багато в чому зрозумілим зміст та незвична структура «Неіснуючого питання». Також зрозуміло, чому автор в багатьох місцях ніби дискутує сам із собою, а на початку статті дратівливо зазначає, що «ЦК раптом знаходить потрібним» доручити редакції «Праці» розпочати дискусію у справі національного питання. То ж повернемося до самої статті.

Патріарх «обласництва» навмисно спочатку наводить аргументи на користь того, що українське національне питання не існує взагалі, а потім допускає все ж таки можливість його наявності. Маючи усталену власну точку зору на проблему, Антонович з очевидною неохотою починає дискусію й порівнює її з диспутами середньовічних учених-схоластів, які сперечалися про те, «скільки легіонів янголів можна помістити на однім гостряку булавки». Автор сам перетворюється на середньовічного схоласта, тенденційно зазначаючи, що з моменту видання «нещасливої «Самостійної України» і до моменту написання статті в публікаціях РУП ніколи не піднімалося національне питання. Насправді, це було не так. «Гасло», «Добра новина», «Праця» навіть «Селянин» неодноразово зверталися до останнього. Антонович не міг про це не знати, оскільки брав найактивнішу участь у редагуванні майже всіх видань партії. Він відразу підходить до питання з науковим педантизмом, застосовує класичну форму дискусії, прагнучи з'ясувати на її початку категоріальний апарат: «Потрібно, щоб ми точно знали той факт, над яким у нас заходить питання. Коли ми говоримо про класове питання, то ми дуже добре і докладно знаємо, що таке є клас. Коли дипломати обговорюють питання національної політики, то вони також добре знають, що таке нація, бо в їх очах нація – це сучасна капіталістична держава або ще частіше пануючий клас тієї держави... Та чи знаємо ми точно, що таке нація? Чи дає наука на це точну відповідь?... А яке уже може бути обговорення національного питання, коли ми не знаємо точно, що таке нація?...».

Автор навмисне перескакує з одного аспекту національної проблеми на інший, розглядає її ніби в різних площинах. Він звинувачує російських соціал-демократів у тому, що ті «замість, щоб справу оглянути в принципі і усунути неіснуюче питання до повного неіснування... в егоїстичному азарті стали, з одного

боку, всім неруським соціал-демократичним організаціям закидати націоналізм, а з другого боку, висунули дуже смутну теорію національної автономії під російським протекторатом». На думку Антоновича, обстоювана РСДРП автономія лише підкреслює нерівноправність націй у Російській імперії й таким чином сама ця партія дає привід для репродукції національних інстинктів.

Автор заперечує наявність колоніального гніту щодо України: «Наука не довела, щоб прилучення України потягло за собою спинення розвою продуктивних сил». Він взагалі відмовляє українській нації в існуванні як такої. Використовуючи марксистські ідеї, Антонович намагається довести, що останньої не існує, бо нація, за Марксом, має головну ознаку, що проявляється за капіталістичного ладу, – наявність класів капіталістів і пролетарів. Відсутність одного з них у суспільстві не дає права називати це суспільство нацією. Оскільки української буржуазії не існує, то з тієї ж причини не існує й відповідної нації – робить висновок автор. Тут публіцист заперечує сам собі: бо раз немає буржуазії української, значить мусить бути якась інша: російська або «жидівська». Думку про повну відсутність цього класу в українському суспільстві Антоновичу, як це роблять деякі дослідники, приписати аж ніяк не можна, бо тут же він сам стверджує, що головним ділом українського пролетаріату є боротьба з буржуазією: «Українському пролетаріатові не залежить на тому, чи утвориться українська нація..., [потрібно] боротися з буржуазією, було і єсть [потрібно] боротися з цим буржуазним (рекомим національним) питанням». Більше того, далі він намагається довести, що останнє вигадане самими капіталістами. (Невідомо тільки якою, якщо української не існує. Припустити ж, що українське національне питання вигадане російською чи ще якоюсь буржуазією, важко навіть теоретично). Тому партія, на думку автора, має розсіювати туман, який напускається капіталістами, роз'яснюючи народу, що «це питання

буржуазійне, пролетаріату вороже і що національного питання не існує».

Антонович не відкидав можливості існування національного руху для інших націй, більше того, стверджував, що ніякі півзаходи автономії або федеративної спілки «неприличні для програми пролетаріату, бо, крім трусості, нічого не виявляють». Кінцевою метою будь-якого національного руху та єдиним способом радикального розв'язання національного питання може стати тільки «об'єднання нації в окремій державі і повне політичне увільнення» або «самостійна національна держава». Важко сказати, чому автор розділяє ці поняття й що він розуміє під останньою фразою. Що ж до України, то коли «принцип самостійної України не усувається абсолютно як точка неіснуючого питання, – писав він, – а тільки м'якшиться в федерацію або в автономію», то виправданням цьому може бути тільки «існуючий стан речей» та очевидна утопічність навіть думки про самостійну Україну. Однак партія, за Антоновичем, має визначитися без огляду на те, наскільки утопічною є ця думка, і раз національне питання для пролетаріату існує, мусить радикально його розв'язати, виразно визначивши у своїй програмі мету – «самостійна демократична Українська республіка від гір Карпатських до гір Кавказьких. Ніякі півміри автономії України або вступ України до федеративної спілки неприличні для програми пролетаріату».

Автор статті виправдовує національну боротьбу тільки за умов економічної експлуатації однієї нації іншою: "Коли унія політична прикриває визиск одного краю другим, страчування податків одного краю за другий, то визискуваний край, в лиці свого поступовішого члена – пролетаріату домагається розторження унії".

Сучасна держава, за Антоновичем, у процесі історичного поступу набула багато нових функцій, які вже не встигає виконувати. Тому прийшов час створи-

ти такі органи, які б могли перебрати на себе певні обов'язки держави, щоб задовольняти потреби “різних класів”, – органи місцевого самоврядування.

Право самоврядування – це право громад, повітів, губерній тощо управлятися за тими законами, що видає центральний уряд. Органи самоврядування розподіляють видатки, призначені центральною владою, між окремими громадами та їх членами, завідують лікарнями, народною освітою, місцевими шляхами сполучення, дбають про розвиток хліборобства й промислів, піклуються про богадільні. Для того щоб органи самоврядування мали необхідні кошти, вони повинні отримати права на часткове оподаткування, робити позики, купувати майно та ін. Ці органи також мають право видавати обов'язкові постанови, що діятимуть тільки на відповідній території, бо “закон, виданий для всієї держави, ніколи не зможе підійти до кожної окремої громади”. Очевидним є вплив на світогляд Д.Антоновича ідей М.Драгоманова, який за основу майбутнього демократичного устрою Росії вважав інститут самоврядування (національне питання мало вирішитися само по собі після його запровадження).

Таким чином, на думку Антоновича, самоврядні органи на підпорядкованих їм територіях мають перебрати в держави чотири функції: видавати “обов'язкові постанови”, що стосуються безпосередньо місцевих проблем; частково обкладати населення податками й збирати їх (частина останніх мала йти до бюджету на загальнодержавні потреби); розподіляти видатки, що мали надходити з держбюджету; порядкувати лікарнями, освітою, місцевими шляхами сполучення, дбати про розвиток хліборобства й промислів. У зазначену організацію місцевого самоврядування було закладено поширену на той час у працях лідерів європейської соціал-демократії так звану «громадянську модель», що згодом стала основою Європейської хартії місцевого самоврядування.

Ще одним прибічником «обласництва» був ветеран української соціал-демократії Костянтин Арабажин. Належав він до Петербурзького комітету УСДРП і друкувався у "Вільній Україні", "Нашій Думі", "Слові" та ін. Першою його значною розвідкою з національного питання була стаття "Дещо про націоналізм та соціалізм", що вийшла в № 1-2 "Вільної України". Аналізуючи поширення національних ідей у Східній Європі, він зазначав: "Німці думали, що остання ступінь гегелівського "світового розуму" – якраз вони, і що Бог буде жити в Берліні. Але не трудно було перехопити Бога і другим народам. Слов'янофіли перевели його в Москву, твердо вірячи, що руському народу належить сказати своє рішуче останнє слово; українофіли змогли перенести його на високий берег Дніпра".

Автор вважав, що прижитися націоналізмові в Україні допоміг сентименталізм "з його симпатіями до бідного молодого хлопця чи бідної дівчини, що гинуть од безстидних та безсердечних егоїстів-аристократів" та романтизм у літературі, що мав у собі багато реакційного, в якому "згадувалось про колишню національну славу та самостійність,... де демократизм перемішався з археологією". Романтизм, на його думку, свіжі демократичні паростки у народі "глушив кукілем шляхетних споминів", а "збуджена етнографами любов до рідного краю оберталась в ненависть до всього нового, революційного, думки про поліпшення долі селянина замінялися шляхетними мріями про лицарів-гетьманів: "О, якби то ви встали!"

Український соціалістичний рух, за Арабажином, не може стояти на ґрунті націоналістичних теорій. Соціалізм відкидає від себе останні. Не може бути інших "святощів", ніж політичні, економічні й культурні права людини. Українського соціаліста "зовсім не обходить питання, на якій мові його потягнуть в кутузку і повідають, що права людські не про нас писані. Важ-

лива не мова, а сам утиск, з яким потрібно конче боротися”.

Національних рас та типів, стверджував К. Арабажин, не існує. Їх вигадали націоналісти. “Коли ми бачимо німця, француза, поляка, то забуваємо, що маємо діло не з національним типом, а з національним моментом, не з расовими, а з класовими, соціальними, професійними прикметами”. У новітні часи капіталістичний суспільно-економічний лад створив і новий “національний тип” – борців на барикадах. Автор наводить цитату з твору “Жиди” Чирікова, де робітник каже, що знає тільки дві нації: одну, яка мало працює, а багато їсть, та другу, що багато працює, а мало їсть. Арабажин наводить також слова одного з героїв твору – простого робітника, з якими повністю погоджується: “Це велика правда, і вона дивно озброїла народи цілого світу в дві великі армії: одну під назвищем космополітичного капіталу – буржуазії, другу – робітничу армію, котра тепер збирається під гаслом: “Трударі усіх країн, єднайтесь”. Середнього не буває – можна йти або з одними, або з другими”.

Публіцист передбачав, що український соціалістичний рух матиме подвійно тяжку дорогу, бо українці як народність культурно, економічно та політично пригнічені й не мають елементарних засобів для відродження – своєї школи, науки, суду тощо. Соціал-демократам усе це потрібно розвивати в інтересах народу, його майбутнього. Проте, з іншого боку, ця праця зближує українських еседа та буржуа і затемнює класову свідомість, чим шкодить “витворенню дійсно соціальних стосунків”. Тому українським соціал-демократам потрібно раз у раз рахуватися з цим та “боронити чистоту своєї віри”. Лише справжня єдність з робочим людом допоможе уберегти від небажаного компромісу й “навчить поєднувати так званий патріотизм з класовою соціалістичною працею”.

На початку ХХ ст. українські соціал-демократи, розуміючи значимість преси для розвитку національного руху, намагалися започаткувати цілий ряд україномовних періодичних видань. Для цього їм довелося протидіяти урядовій політиці царської Росії, яка навіть не хотіла визнавати української мови, вважаючи її діалектом російської.

Становлення української соціал-демократичної преси в Російській імперії на початку ХХ ст. пройшло у п'ять етапів: – Перший: 1900-1901 рр. Робилися невдалі спроби розпочати друк партійної періодики як у Росії, так і за її кордоном. – Другий: Початок 1902 р. – літо 1905 р. Перший “закордонний” етап. У Чернівцях та Львові видано нелегальні часописи РУП-УСДРП – “Гасло”, “Селянин”, “Праця”, “Добра новина” та “Спілки” – “Правда”, “Листок правды”, “Известия украинского союза”. – Третій: Осінь 1905 р. – літо 1909 р. Перший “наддніпрянський” етап. Робилися спроби створити мережу легальних партійних видань як на Наддніпрянщині, так і на іншій території Російської імперії, де цензура була слабшою. Видавалися легальні друковані органи УСДРП – “Вільна Україна”, “Воля”, “Боротьба”, “Соціал-демократ”, “Наша Дума”, “Слово” та сатиричний соціал-демократичний журнал “Шершень”. Цілий ряд видань так і не побачили світ. – Четвертий: Листопад 1909 р. – листопад 1911 р. Другий “закордонний” етап. Видавництво соціал-демократичної преси переноситься до Львова. Видаються нелегальні органи “Праця”, “Робітник”, “Наш голос”. – П'ятий: 1912-1914 рр. Другий “наддніпрянський” етап. Видається журнал “Дзвін”.

Загострення революційної ситуації в Російській імперії напередодні та під час революції призвело до лібералізації цензурного режиму, що дало можливість легально видавати українську соціал-демократичну пресу. З'явилися видання “Вільна Україна”, “Наша Дума”, “Слово”, “Дзвін”, в яких ставилися питання вирі-

шення всього комплексу політичних, соціально-економічних, культурно-освітніх та релігійних проблем українського народу в Російській імперії.

Серед часописів РУП найбільше уваги українському питанню в Російській імперії приділялося на сторінках “Доброї новини”, “Гасла”, та “Праці”. В публікаціях, що стосувалися реалізації українського питання в Російській імперії ставилися такі завдання, як розбудова національної освіти, культури, вказувалося на необхідність боротьби за національну автономію України у складі майбутньої демократичної Росії. Лише у “Добрій новині”, яку РУП видавала спільно з УСП, наголошувалося на першочерговості здобуття самостійності для українських земель Російської імперії.

На сторінках видань УСДС лише побіжно розглядалися теоретичні проблеми реалізації українського питання в Російській імперії. Однак, використовуючи інші видання спілчани активно пропагували ідею так званої “крайової” чи обласної автономії України, бачили її в складі майбутньої оновленої демократичної соціалістичної Російської федерації з широкими “культурними” та самоврядчими правами. Поставившись легковажно до небезпечних наднаціональних принципів партійного будівництва, партія поступово втрачала свої національні риси, її члени все більше піддавалися національному нігілізмові. В першу чергу це стосувалося мови.

Використовуючи пресу, члени УСДРП намагалися розвинути в українських трудящих національні почуття, бажання протистояти ідеям пролетарського інтернаціоналізму й класової боротьби, що репрезентувалися “Спілкою” та РСДРП.

Пропагуючи в періодиці свої погляди на майбутнє вирішення національного питання, члени усіх українських соціал-демократичних партій змушені були постійно враховувати настрої мас, ще не розвинутої національної свідомість українців. Ідеологія, якої дотриму-

валася партія, орієнтувала на пріоритет інтернаціональних ідей, змушувала роздвоюватися або ж шукати компроміси між вирішенням класового та національного питань.

Виходячи із змісту публікацій у соціал-демократичній пресі 1907-1909 рр., що мали оптимістичне забарвлення, українські есдеки не сприйняли наступ реакції після поразки революції, як власну поразку чи поразку соціал-демократичної ідеї, не розчарувалися в останній. Вони не перейшли від політичної діяльності на шлях терору і експропріації (як це сталося з іншими соціал-демократичними партіями Російської імперії), ще раз підкресливши цим свою приналежність до табору демократичного соціалізму, що зблизило їх з іншими національно-демократичними силами.

Преса українських соціал-демократів систематично звертала увагу на такий важливий елемент громадянських свобод, як свободу совісті та віросповідання. Проте потенційні можливості церкви не були належним чином оцінені жодною із партій. Релігія розглядалася як складова частина політики, іноді виявлялася навіть зневага до неї. Віра зі сторінок партійних видань проголошувалася приватною справою окремої особи. Хоча на сторінках преси УСДРП подекуди й висловлювалася підтримка тим священнослужителям православної церкви, які виступали за введення української мови в церковнопарафіяльних школах й виголошували нею проповіді, проте підкреслювалося, що це не має відволікати трудящі маси від боротьби з клерикалізмом і представниками церковно-поміщицького землеволодіння. Такий підхід був тактичним прорахунком, бо відштовхував національносвідоме духовенство від участі у вирішенні українського питання в Російській імперії. Однією з причин того, що православна церква в Україні не стала об'єднавчим фактором національно-визвольного руху (як, наприклад, це сталося у слов'янських народів Балканського півострова у другій

половині ХІХ ст.) було те, що підтримуючи національний рух, священнослужителі опинялися між двох вогнів: з одного боку, переслідування та утиски церковного керівництва і колег по сутані, а з другого, – шквал критики майже всього спектра українських політичних партій (особливо соціал-демократичного спрямування), що не давав можливості віднайти себе у цьому русі. Більше того, дослідивши ряд статей у пресі УСДРП, можна дійти висновку, що українські есдеки відстоювали не стільки ідею автокефалії для православної церкви в Україні, скільки намагалися докорінно реформувати її. Ця ідея була не новою в українському національному русі. Ще у 90-х рр. ХІХ ст. М. Драгоманов у листах до Павлика та Герасимовича висловлював думку, що реформація православної церкви в Україні могла б стати майбутнім напрямком розвитку української ідеї, нейтралізуючи канали зовнішнього духовного контролю над українцями та створивши нові форми суспільного руху, які дозволяли б ставити нові, більш сміливі національно-культурні та політичні завдання перед українцями.

Велике значення мала співпраця на сторінках періодичних видань українських соціал-демократів Російської імперії із українськими соціал-демократами Австро-Угорщини. Це стало першим кроком до інтеграції вітчизняного соціал-демократичного руху у цілісне явище по лінії Захід-Схід. Причому впливи були взаємними.

Поява та функціонування української соціал-демократичної періодики, питома вага якої серед усієї національної преси була досить вагомою, суттєво вплинула на розвиток українського руху в Російській імперії на початку ХХ ст. Завдяки їй останній зміг звільнитися від вузьких рамок етнографічного культурництва і розвинутися у політичну стадію. З іншого боку, через політичну диференціацію, чому певною мірою сприяла і соціал-демократична преса, він так і не викристалізу-

вався в єдину національно-політичну течію, яка змогла б об'єднати всіх українців для боротьби за незалежну національну державу.

Початок першої світової війни, і як наслідок – закриття царською владою цілого ряду україномовних видань та фактичного відновлення дії указу 1876 р. з січня 1915 р. катастрофічно вплинули на долю всієї української періодики, у тому числі і соціал-демократичної.

Українська соціал-демократична преса була неодмінним атрибутом культурно-просвітницького й державотворчого життя нації, об'єктивно впливала на нього, піднімаючи політичний і культурний рівень українського населення Російської імперії. Завдяки їй суттєво розширилися функції української мови.

***

К.Не-я (Арабажин К.)

ДЕ-ЩО ПРО НАЦІОНАЛІЗМ ТА СОЦІАЛІЗМ

Українські статі та книжки віддавна починаються словами “де-що”: Де-що про світ Божий, де-що про діфтерит, про “колишню славу”. Ну словом завжди де-щиця, щось мале, щось ділетанське.

От-же вибачайте, дорогі товариші, коли і я по приміру спільному для всіх українців дам вам для першого спішного числа “Вільної України” тільки “де-що” про націоналізм, хоч на сю тему можна було б багато написати.

Але час не жде, мені ж хотілося б з першого числа прилучитись до симпатичної купки людей, до близької мені програми, котру боронив я з ранньої молодості...

Минуло вже п'ятнадцять літ як у перше писав на цю ж тему в “Народі” і таки чи мало людей зтурбовав та розгнівив своїми поглядами.

Але правда зосталась правдою. Нехай нас ганьбили за “зраду”, нехай нас розігнали по всім куткам Росії, нехай цькували наших товаришів в Галиччині, але старою шовіністичною хусткою не закрили світу молодим очам, і наш слід не загинув і наша боротьба була нікчемна, - тепер вже не манесеньке коло українських інтелігентів боронить демократичні ідеї – по цілій Україні розливається молодий робочій рух на ґрунті класової самосвідомості.

Мені прийшлося починати суспільну працю в часи суворої реакції 80-х років, у ті часи, коли з далекої півночі неслися охриплі трезвенні голоси, покликаючи до “здравих понятьів”. Чорною хмарою наступала про-

клята доба репресії туподумства роспуки, та “дрібних діл” (малих діл) котрими хотіли заступити усі важніщі питання, усі вищі потреби вільного духа, та розуму.

Що правду таїти, - Україна завжди була в хвості всеросійського руху. Вона ярко відбила на собі загальну реакцію а може йшла і попереду її. Українофільська інтеллігенція кинулась за культурну роботу за дрібні діла.

Геть з радикальними поглядами, вони до добра не ведуть, вони тільки одривають нашу молодіж од діла: геть з російською літературою: вона збужує непотрібні мрії, вона помосковлює. Краще сісти за складання книжки для народу, або-ж словаря слів, або-ж переклад історичних праць Іловайського на українську мову. Всі поважні українофіли, всі авторітети науки й штуки “тягнути нас зелену молодіж до таких культурних громадок на діло”.

Молодіж не виробила собі ще ніякого світогляду, буквально не прочитала ні одної книжки по всесвітній історії, по соціології, політичній економії, а її засажували за стіл і казали: це все пусто, це витребеньки, а от краще напишіть для першої читанки про вівцю, або про корову...

І скільки було поважних розмов на тему, чия корова вийшла лучше, скільки, пригадую собі стеряв я днів поки написав таки свою працю про вівцю, чи про письменство, - тепер вже добре не пригадую.

Мале діло в світлі широкої програми, в рамках розумної перспектїви – велика річ, - що казати.

Мале діло як культ, як ціль сама собі довліюча – це або злочинсьтво, або туподумство, або свідомий своєї мети обскурантізм. І я бачив на своїх товаришах, як вони кінчали гімназію і універсітет нічого не знаючи, нічого не розуміючи таки буквально нічого не тямлючи ні в політиці, ні в класових взаєминах, не прочитавши навіть ні одної стрічки тоді многославного Михайловського або В.В.

Один товариш говорив мені: “слава Богу оце скінчу університет, тепер думаю прочитати всього Гоголя!” (не думайте, що се був виняток, - таких було більшість).

Не страчуючи ніколи інтересу до принципіальних питань, я уважав потрібною культурну працю і дуже охочо віддавався їй. Це допомогло мені блище придивитися до головних діячів українського націоналізму, зпостерегти на власних стосунках його хиби та вади.

Українофільській шовінізм підніс свою голову всього вище в ці роки – між 1886 та 1890 і в ці власне часи склалася теорія українського націоналізму. Хто хоче пригадати його черти собі хай візьме “Правду” за часи “незабутньої” польско-української угоди, хай прочитає постидну статтю, “три національні тіні” – квінтесенцію національного самомніння й лютої національної ненависти до других народів.

Цей націоналізм опреділявся передовсім обожествленням рідного краю, рідної мови, рідної історії, цілої нації!

Україна – краща з країн світа. Українець самий дотепний, талановитий, м'який, чулий, ніжний, сердечний з усіх народів, він і з жінкою краще поводитьсь й дітей не б'є, і пісні чудові співає (коли б тільки не проклята москальська служба) він навіть і гопак не так танцює як москалі свій паганій трепак. Українець по натурі, по національному типу найздатніший до ідеї свободи і гуманності; тоді як великорус попсований фінською примішкою шанує тільки силу, кохає деспотізм, жме та б'є родину, пригнічує іногородців, пожирає їх.

Українська мова сама по собі велика святощ, перл дорогоцінний, котрому треба приносити усякі жертви, віддати йому навіть матеріяльні блага народні. Нехай депутат от сільського українського округу піддержаний на виборах панамі та жандармами пообіцяє їм не підносити в сеймі усякі аграрні питання – се не біда що він помовчить, за теж яке велике щастя, що пансь-

кий уряд дозволив написати на всіх поштових скринях виразно і-о радість – по українськи “поштова скриня”!

На Україні ще чи мало й других великих “святощей” про них розкажуть вам “могили у полі” – треба тільки їх розкопати...

Український люд издавна стоїть за федерацію. Все що знищує які будь черти українського генія, українського націоналізма, - шкідливе народу повинно бути одіпхнуте.

Український люд зрештою великий індивідуаліст і через те йому завжди будуть чужими усі вигадки соціалізму та огидного московського комунізму з їх “общиною”.

Це бачте корінні, принціпіальні думки націоналізму. А скільки логічних виводів з того пороблено!

Напр. що краще, запитували націоналісти, - російська школа для українського люду, чи умислова темнота? Рішали: лучше для українського люду – абсолютна темнота а ніж “винародовляюча” школа.

Або-ж: що важнійше: аграрна біда, чи мова. Звичайна річ мова. Мова – це велика святощ котру розуміють і піддержують и Тарновській і Дзьдушицкій і навіть сам Сапъга.

Або ж що лучше клерікалізм та церковне туподумство чи світській радикальний рух галицької інтелігенції ж визволення люду і умислового і економічного. Резолюція: в Галиччині національний рух піддержують попи, отже боротись з клерікалізмом не тактично і навіть не патріотично...

II.

От так виродилась ідея народности, колись спасенна, колись демократична!

Розберемось трохи в її історичному значінню.

Ідея народності виникла здається мені ще з того великого історичного руху, котрий зветься “епохою відродження та гуманізму”.

Коли збудилась індивідуальність зі своїми великими потребами, стала вимагати собі своїх людських прав, прав особи, - все людське признала необхідним та правомочним, - почалось відбудження і націй.

Але певна річ, що найбільше до ідеї народності прислужився Жан Жак Руссо з його ідеалізацією природи та первобутного чоловіка, а також сучасник Руссо німиць Гардер, що шукав лоно природи не по лісах та горах, а в серці простого люду.

Звичайна річ – я говорю про ціх письменників не з погляду великої вартости людини в історії.

Річ безперечна що найкращі найталановитіші люде одбивають на собі рух свого часу, - думки котрі вже носяться в повітрі – відповідно з новим хозяйственно-економічними змінами життя: гинув феодальний уклад, вишукуючи свою ідеологію. Але коли старий порядок починає росподатися, зовсім не зразу повстає новий. Люде в такі переходові епохі звичайно діляться на купи: тих, - що не задоволені дійстністю і хочуть повернути все до старовини, і тих, котрі не хотять вже жадної старовини, але ще не знають ліпшої будуччині і для того рішучо поривають з суспільством, з усяким громадським порядком цілком, радикально зрікаються благ культури, котра зробила всіх нещастними, - шукають щастя геть далеко од людей – в чистім повітрі, десь у самотині своєї хати, свого города, свого садочка. Там тиша, там щастя, благоденство. Цей наївний анархізм повстає кожний роз як тільки люде зневіряться в старім, гідкім режимові і ще не забачили певного творчого світу в нових соціально-політичних формах.

Отже для мене Ж.Ж.Руссо – вістник змін та ідеолог епохи збудженого буржуазно демократичного руху. Коли Руссо шукав кращого трохи формально – на лоні природи, то німець Гердер пішов далі росширив

його думки та зробив їх глибоким й важними. Хто живе на лоні природи? – селянин, хлібороб. Очевидячки він і є найкраща в світі людина пригляньмося до його життя (але звичайно здалека, - з панського крильця), послухаймо його мову, його мрії, його пісні, і ми багато дечому навчимося.

Ото-ж яко-сь то Гердер стояв коло свого вікна и прислухався до тієї пісні, що співала його служниця, сидючи коло брами. Гердера здивувала ніжна чула мелодія, зчарувала сердечна простота й поезія пісні...

Гердер став збирати пісні...

А тут ще Вольф виразно всих пересвідчив що величезна царственна поема Гомера – зложена сіряками, поема, котру признавали і аристократи за чудовий твір... А тут ще Мюллер десь вишукав поему “Нібелунги” (1782). Правда король Фридріх писав йому, що ся поема не варта й понюх табаки чи доброго ладунка пороху і не хотів навіть zostавити книжку Мюллера в своїй бібліотеці, завіряючи що її ніхто і читати не буде. Але не так сталося, як здавалось королю...

Грим, Лахман, і інші німецькі учені чимало таки пошарпали книжку Мюллера.

“*Stimmen der volker*” голоси народів, старанно зібрані Гердером, - знайшли відгомін в серці всіх народів. Скрізь в Європі, починаючи з шотландских збірників Персі та Макферсона, збираються живі памятники народньої фантазії; збуджуються чехи і інші славянські народи. Ідея народности в кінці XVIII віка заглянула й під українську й російську стріху. І скрізь вона збуджувала до селянина співчуття та правдивий подив перед його ніжною та поетичною піснею, котру в часи кріпачства та неволі, під сірою, свиткою, сховав в серці своїм, простий хлібороб.

А тут ще вплив сантіменталізму з його звичайними сімпатіями до бідного молодого хлопця, чи бідної дівчини, що гинуть од безвстидних та безсердечних егоїстів-арістократів.

Девятнадцятий вік ще вище підніс народну поезію, даючи їй літературну форму в романтизмі, знаходячи сим новим настрій і філософську підставу. Ми маємо на увазі Шеллінга з його ідеєю народностей і особливо Гегеля з його теорією “світового розуму”, котрий виявляється ступіннями, в кожній національності, все більше і більше.

Німці думали, що остатня ступінь Гегельського як раз – вони, німці і що Бог буде жити в Берліні. Але не трудно було перехопити Бога і другим народам.

Славнофіли перевели його в Москву, твердо вірячи, що руському народу належить сказати своє рішуче, останнє слово; українофіли могли перенести на високий берег Дніпра.

Нема сумніву, що романтизм дуже прислужився ідеї збудження так званої національної самсвідомости, що з початку він одбивав в собі демократичні мотиви свого часу.

Але на горі романтизм крив в собі й багато реакційних мотивів. Чудеса народньої поезії примиряли з церковними чудесами і клерикалізмом; народня поезія згадувала про старовину, про колишню національну славу, та самостійність. Демократизм перемішався з археологією. Ніжний спів селянина, його історичні пісні нагадували про старі порядки, котрі європейська реакція змагалась повернути часи реставрації. Свіжі демократичні зростки забивав, глушив кукіль шляхетних споминів. Любов до рідного краю, збуджена етнографами, оберталась в ненависть до всього нового, революційного. Думки про поліпшення долі селянина замінялися шляхетними мріями про лицарів, гетьманів (“як би то ви встали”! ...) і таке інше...

Нова демократична хвиля 1848 року слабо відбилася на території російської держави, дякуючи николаївському террору. Але-ж безперечно, що з сього часу ідея народности повинна була відбутися своєю еволюцією. Класова боротьба повинна була відбитися на ній. Сорок

осьмий рік підвів ітоги великій французській революції, підкреслив велику різницю між інтересами буржуазії та пролетаріату; він положив початокъ і новій класовій ідеології; кожна теоритична чи літературна програма коли вона хоче жити дійсне, повинна найти собі відповідне класове місце, мусить зпертись на якусь реальну силу. Великоруській народній романтизм школи словянофілів оперся з початку на московських купців; а потім перейшовши стадію убожествлення народньої сили, став слугою царізму, та дикого, фанатичного націоналізму “истинно русскихъ людей”, що тепер роблять жидівськи та інши погроми по всіх місцях Росії.

Але в 60-х роках демократичні вражіння великої доби визволення крєпаків відбилися й на словянофільстві, з котрого і виділився демократичний народний потік, положивши основи росіській соціалістично-народничеській партії. З початку ся партія була ворожа політиці і не хотіла навіть слухати про “буржуазну” конституцію: з часами вона розбилась на три течії, три групи: одна через нововременщину кинулась в рамена царсько-урядової, служби, друга – культурно поступова зникла в пустині дрібних діл, третя вийшла на ширший шлях з початку народовольчеської, а потім революційно-соціалістичної боротьби.

А що сталося з рідним братом словянофілів – українофільство.

Воно пережило більш менш таку ж еволюцію і таке ж розверстовання програм та людей в міру і залежно од існуючих класів. Тільки ж позаяк на Україні слабо була розвинута промисловість то-ж українофіли хилилися не до купців, а до богатих панів, та магнатів полтавщини, поділя, галиччини.

Чобіт чоботу – пара... Українофіли те ж як і російські народники були індіферентні в політиці.

Взагалі треба сказати, що українофільській рух був самим смирним, а почасти і сервілістичним в історії політичного визволення Росії; звичайно в міру того, на

скільки він був і далекий од демократизма, бо тільки демократизм дає правдиві сили до боротьби. Правда українофільській рух змагався те ж стати демократичним з 60-х та 70-х років, але-ж російський уряд, одурив українофілів, і, коли по польському повстанню вони більше не були йому потрібні, - задушив їх а з ними всяке культурне українське життя. А між тим був такий момент коли український рух міг підти широкою демократичною стежкою боротьби за політичну волю, та соціальні реформи. З самого початку 70-х років українофільська громада складалася вже не тільки з хлопоманів та українофілів, але ж і щирих демократів-соціалістів. М.П.Драгоманов став на чолі сього напрямку і зразу ж мусив покинути Україну.

М.П.Драгоманов! От ім'я перед котрим повинні ми зупинитись благоговійно!

Незабутний талановитий, прозорий діяч України, з світлим розумом, з широкою політичною думкою, з чесними соціалістичними замірами, європейські освічений, невтомний по європейськи.

Якою тяжкою трагедією був його необхідний розрив з українофілами. Як трудно, як тяжко було йому пересвідчитися, що між ним та його товаришами громадянами нема нічого спільного.

Хто читав листи Драгоманова до українців писані кровію серця, - мені доводилося, - той знає яка се була страшна мука, яке велике розчаровання в людях, яке це тяжке горе в його шляхетним життю...

Франко, Павлик, весь демократичний рух галичини, все її громадське відродження завдячують чимало великому учителю Михайлу Петровичу одному з кращих людей нашої еміграції, котрому ми повинні дуже й дуже дякувати. (як і Плеханову в ділі вияснення економічно-політичних взаємин). Історія ще скаже про М.П. своє правдиве слово: його хиби забудуться а його великі заслуги в ділі політичного, культурного і еконо-

мічного визволення люду ще яснійше виступлять на вид.

Українофіли та уряд перешкоджали усима способами впливу Драгоманова й на Україні в Галиччині...

Але праця ніколи даром не пропадає. Драгомановська критика українофільства, широкі європейські погляди Драгоманова підготували незалежну українську молодіж до з'ясування собі загально-європейських соціальних ідей, і до визволення з вузького націоналізма на шлях українського, єдине демократичного, отожд тільки соціалістичного руху.

III.

Українській соціалістичний рух не може ні в чім стояти на ґрунті націоналістичних теорій. Та вони й не потрібні йому. Соціалізм відкидає від себе усі національні витребеньки, усі націоналістичні теорії, всі так звані "святощі". Нема інших святощей як права людини, права на волю, на розумну працю, права на знесення усякого кріпацтва політичного, економічного, духовного.

Нехай українофіли витягають свої святощі як Іван Никифорович Довгочун, котрий від часу до часу вивітрював на дворі свої широчезні шаровари, жупан, в котрий вже не влізти, рушницю, з котрої давно не можна сріляти, нехай вони тішуться сею роботою і думають що вона чогось варта, - українці соціалісти мають свою широку, вільну дорогу повний оберемок пекучих справ, невідложних обов'язків. Українського соціаліста зовсім не обходить питання на якій мові його потягнуть в кутузку і повідають, що права людські не про нас писані. Важна не мова, так як самий утиск, котрий треба конче знести.

Націоналісти покликаються на теорію рас.

Що таке раса ? Сила антропологів б'ється над цім питанням, але поки що тільки одно зостається певним

фактом: що всі народи мішаних рас і що зв'язок між антропологічними рисами та психологією народів нічим ще не доведений, не зтвержений. Справді Греки дуже одріжнялись од Римлян. Чи се залежало од раси, чи од історичних обставин життя?

Хто зважиться рішучо розв'язати таке питання.

Націоналісти боронять “національний тіп”. Але що таке сей національний тіп як не чиста вигадка, - пересуд. Ми всі дуже охочо характеризуем німця, француза, поляка, забуваючи, що маєм діло не з національним тіпом, а національним моментом, не з расовими, а соціальними, класовими, професіональними прикметами.

Усі французські кельнери думають, що росіяне дуже багаті люде й князі, бо в отелях вони більш усіх дають на чай.

Славянофіли присягались що великорос од натури возлюбив “смирение” і хоче позоставити собі тільки всю силу думок а царю охоче віддає всю силу власті.

І може в своїм часі задавлений кріпацтвом люд, справді дуже смиренно хилився перед паном. Але часи минули, новий економічно-промисловий лад зложив і новий “національний тіп” – борців на московських барікадах...

Хотів-би я послухати тепер славянофілів що вони розкажуть про “великорусское смирение” ...

Оттак куди не поверни – побачив що національний тіп чистий міф що все залежить од культурно-історичних причин, навіть од професій не тільки що од класу і момента.

Фольклор, в котрому до Драгоманова нічого не тямили наші доморощені етнографи, ясно доводить, що цивілізація єдина, люде всі однаково здатні до поступу й нових людських думок.

Єдина достовірна прикмета національна – мова.

Мова з'єднує людей різних класів в одну велику культурну родину робітників.

Мова хоч почасти робить класову вавилонську башню – цільним організмом. Мова-не святощ, а велика сила взаємного порозуміння – великий засіб ширення високих ідей, збуджування солідарности й поступу – от все, що треба признати в національнім питанню.

В цім розумі й повинно бути дане кождому народу, кожній самій дрібній національності право національного себ-то культурного розвитку й самоопреділення. Решта належить вже не до національності, а до прав людини, громади, суспільства.

Кожне суспільство має право жити як хоче, витворити свій політичний лад, рахувати й берегти од злодіїв свої громадські гроші, жити мирно з сусідами.

Можлива річ, що одна народність захоче жити в двох державах (Італьянці в Швейцарії); можливе й друге, що кілька національностей поєднуються в інтересах політичних та економічних вь одну державу. А може бути, що якійсь народности, напр. як польській, всього вигідніше жити своїм окремим державним укладом.

Ніхто несьміє тому перечити. Нікому не може бути діла до того, як люде будують свою хату, де вони житимуть. “В своїй хаті своя й правда і сила і воля”. – Сказав Шевченко.

Не так сказав би я “правда”, як сила і воля. Бо правда всюди однакова, як і утиск скрізь однаковий.

Хто стоїть за утиск той по одній стороні, хто б'ється з визиском та утиском той по другім боці. В “Жидах” Чирикова робітник жид каже правду: я знаю тепер тільки дві нації: одну, - котра мало працює а багато їсть, і другу, що багато працює, а нужденно їсть.

Це велика правда, і вона дивно узброїла народи цілого світу в дві великих армії: одну підназвищем космополітичного капіталу буржуазії, другу – робітничу армію, котра тепер збирається під гаслом: робочі люде усіх країв єднайтесь ! Вибору нема: можна йти чи з одними, чи з другими . Іншої середньої дороги ніхто не знає...

Перед українським соціалістичним рухом – тяжка подвійно тяжко дорога. Як народність культурно економічно й політично пригнічена Україна не має елементарних культурних засобів розвою. Не має своєї школи, суда, науки. Усе це треба розвивати в інтересах люду і його поступу. Ся праця сближує українського соціалдемократа, до національних верств, буржуазії і це безперечно затемнює класову самосвідомість, шкодить витворенню дійсне соціальних стосунків. Українському соціалдемократу треба буде раз-у-раз личитись з сім та боронити чистоту своєї віри. Але що ж робити. Коли соціалдемократи справді будуть йти з робочим людом, коли вони закріплять свою працю широкою науковою освітою, вони убережуться од компромісу, та з'уміють поєднати так званий патріотизм з класовою соціалістичною працею.

Трудна се праця, але необхідна і єдина. Бо і політичну волю і знесення усякого визиску може здобути не полохлива та блудлива буржуазія а тільки свідомий своєї мети пролетаріат тільки він збудує для життя таку хату, в котрій буде дійсна правда, і сила, і воля.

В добрий час! мої молоді товариші...

В вас молода ще грає кров,

У вас не знівечені сили,
Не вигасла в душі лобов,
Не підкупна за люд похилий.
Не рознехайте ж ви її
Не рознесіть по світу всує
Нехай ваш дух вона гартує
У невсипущій боротьбі.

***

Личко І.

ТОВАРИШАМ З “ХЛІБОРОБА”

*Вільна Україна. – Ч. 1-2. – 1906. – Січень-
Лютий. – С. 112-116.*

Не будемо ховати щирого, глибокого почуття, яке було викликано першим числом “Хлібороба”. Воно натуральне. Воно найменш залежне від того, що таке по внутрішньому змісту :”Хлібороб”. Сповідуючи “іншу віру”, керуючись у соціальному життї “іншими заповідями” ніж “Хлібороб”, ми щиро привітали на далекій чужині першу прояву доховного відродження рідного краю і народу, перший реальний виступ на ниві українського письменства часописі “Хлібороб” без ніякої цензури. Виступ, від якого звороту назад не може бути, який історія культурного розвою українського народу занотує на своїх сторінках.

Стільки часу жданна з’явилась !

“Спасибі” – мимоволі вирвалось з уст.

Аналіз розуму під напруженням перших хвиль почуття отступив якомсь з першої позиції.

І почуття се не лише особисте, се почуття 25 мільонів українського народу, що протягом 250 літ ховалось задавлене пригнічене у серцях та покалічених душах свідомих синів його. Довго чеканий подих волі викликав щирий і незалежний від об’єкта (“Хлібороба”) вибух почуття радості !..

Але...

Друге число “Хлібороба” приносе нам турботу. Обурений неправдивою тенденцією розум кличе на оборону правди.

“18 падолисту відбулося величезне віче, уряджене Лубенською Вільною Громадою “Р.У.П.” (У.С.-Д.Р.П.) та місцевим комітетом “Бунда”. Були виголошені промови. Віче лубенського пролетаріату ухвалило відгукнутись на запросини робітничих депутатів підтримати вимоги усього пролетаріату Росії. Була вироблена резолюція і складена на російській мові. Се дало привод “Хліборобові” зробити ось яку увагу.

“Треба зазначити, що резолюція була виголошена на російській мові. Що се за прихильність заступників поневолених народів до офіційної мови... Дивна солідарність прихильників пролетаріату з російським урядом...”

Далі – 3 число “Хлібороба”, подаючи звістку про “Українське віче у Петербурзі”, від себе додає: “Промови та постанови, що були виголошені на цьому з’їзді свідчать про те, що незабаром наш приспаний нарід прокинеться від вікового сну, зрозуміє ганебні відносини усіх станів російського народу від урядовців до соціал-демократів до своєї долі... “Прихильники пролетаріату солідарні з російським урядом...”

Кого хоче “Хлібороб” одурити такою “неправдою”? Про яку “солідарність” іде мова?.. Невже-ж та шалена, люта і невпинна система переслідування, яку терплять соціал-демократи з самого початку своєї сміливої проповіді принципів наукового соціалізму від російського уряду може свідчити про “солідарність”?.. Невже ті, що у тюрмах гниють, що помірали на “Потемкину”, що устелили своїми трупами вулиці Севастополя, Одеси, Харькова, Київа, Петербурга, що на барикадах Москви з червоним прапором в руках помірали під згуки гармат самодержавного уряду, неville вони, славетні борці за народню волю, можуть дати комусь моральне право сказати про якусь “солідарність”?..

Очевидячки, що се неправда, неправда яка повинна обурити не лише соціал-демократів. Досі не висловились ні жадна буржуазна партія а ні російська, а

ні українська так, як висловились товариші з “Хлібороба”.

“Истинно-русскіе люди”, “Партія правового порядку”, “Союз 17 октября”, “Конституціоналісти-демократи” – всі вони відповідно своїм класовим інтересам обвинувачували с.-д. в анархизмі, в зруйнуванню та поділенню “Богом обраної великої неподільної Росії”, в якобинстві, у утопічному соціалізмі etc... Але в солідарності з урядом – ні !. Перший “Хлібороб” вигадав таке обвинувачування. І ми його зємо “шкідливим наговором, неправдою”.

Дивна річ! Люде хочуть себе лічити демократами, а в серцях їх “щось” викликає таку ворожнечу (до не лише “прихильників пролетаріату”, як се сказано у “Хліборобі”, а до дійсних і єдиних поки що заступників його), котра не може вживатись поруч з “справжнім демократизмом”. Се “щось” примушує “Хлібороба” нести таку неправду у широкі народні маси не території України.

Ще zarazом і певніше одгадати те “щось” прилучимо до попереднього ті “ганебні відносини всіх станів російського народу від урядовців до соціал-демократів до долі українського народу”, про які “Хлібороб” каже у 3 числі.

Як бачимо тут вже сполучено до купи і народ, і уряд, і соц.-дем. “Хліборобові” здалась “звістка” про “солідарність українських та жидівських с.-д. занадто обмеженою і він хватив ширше. “Хлібороб” обвинуватив соціал-демократів in corpore та цей “російській народ” прилучив до сього.

Чи не про той “народ” йде мова, який Крушеван збирає на свої “мітінги”, якого постанови та приговори друкує Шарапов на сторінках “Русское Дѣло”, а “Гражданин”, “Москов. Вѣд.” та “малороссъ” Піхно розпинаються за “самим Богом дарований його монархізм і ненависть до всяких конституційних вигадок ?...”

Так ніж ! Ніяких обмежень “Хлібороб” не подає.

І тепер вже можливо одгадати те “щось”, зараз вже ясно – чим подіктовано “наговор”, “неправда”.

Досить було такого факта, як оголошення постанови “с.-д.” та “бундістів” на російській мові, щоб “націоналістичний шовінізм” “хлібороба” з’явивсь на світ Божий... Причина тому зрозуміла. Українська нація вистрадала 250 літній національний гніт російського уряду. Національна свідомість української інтелігенції її бажання допомогти народові завше розбивались о міцну фортецю “самодержавія”. Ненависть зростала, зміцнялась, заглиблювалась. Зараз, коли кайдани національного пригноблення надірвані, національна помста вилетіла з наболілих грудей і не здержана аналізом розуму одбилась згуками шовінізму на сторінках “Хлібороба”...

Тих, хто надірвав власними руками кайдани рабства між іншим і вашого, товариші з “Хлібороба” – тих, що сприяли появленню “Хлібороба” на світ – ви обвинуватили у “солідарности з ковалями кайданів”...

Але все-ж такого поводження “Хлібороба” з с.-д. та “народом російським” ніякими “смягчаючими виную обставинами” простити неможна. “Хліборобові” здалось, що с.-д. проявили не досить національного почуття, він не хотів сказати сього одверто і побажав такою “шовіністичною вилазкою” підкреслити перед селянськими масами “інтернаціоналізм” с.-демократів...

Але борони Боже нести у народні маси “націоналізм”. “Хлібороба”... Він поведе до братоубивства до татарсько-вірменської різни, він стане на перешкоді культурному розвоєві української нації, він, і се найголовніше, затримає поступ класової свідомости українського пролетаріату і дасть змогу буржуазії та визискувачам народу збудувати “цезарізм буржуазії”, поставе його на підвалини, ще міцніші ніж на яких стояв царат...

Національне-ж питання, як і соціальне може розв’язати і на Україні, як скрізь лише соціал-демократія. Вона понесе у народні маси здоровий наці-

оналізм, котрий не буде затримувати класової свідомості пролетаріату як міського так і сільського, а через се не буде зупиняти величнього соціального процесу диференціяції класів на підставах капіталістичної продукції на підставах економічних протилежностей цих класів. Навпаки, “націоналізм” с.-демократії сприятиме цьому.

Найкращим взирцем може бути приклад, як розв’язала національне питання Австрійська соціал-демократія.

У 1897 р. на Брюнському Партейтагу інтернаціональна с.-д. ухвалила таку національну автономію, пропоновану Адлером.

“Австрія повинна перетворитись у демократичну спілку самостійних національних одиниць з краєвими національними парламентами, заснованими на підставі загального, рівного прямого виборчого права. Права національних груп меншости забезпечуються окремим законом, утвореним імперським парламентом. Ніякі національні привілеї не визнаються: всі нації рівні”. У межах своєї організації австрійська соц.-демократія здійснила вже сію програму; вона складається зараз з федерації 6 автономних партій: німецької, чеської, італіанської, словенської і української.

Зараз, коли з’явилась можливість утворити соціал-демократам всіх націй на території Росії щось подібне до австрійської с.-д. федерації, питання про таке утворення стоїть на черзі. Заходи з приводу цього вже є.

І скрізь, деб не з’являвся який утиск, гніт, соціал-демократи першими виступають на оборону прав. Коли Бісмарк був певний, що він вже задавив польську культуру та національність, зманивши польську аристократію, понімечивши панів-дворян та ксьондзів, тоді повстав на оборону національних прав польський пролетаріат. А зараз ми бачемо, як фламандська соціал-демократія поруч з страшною соціальною боротьбою

проти буржуазії, бореться з денационалізаційними заходами французського уряду та французської буржуазії.

І нехай заспокоються товариші з “Хлібороба”...Українська соціалдемократія стоятеме і стоїть на сторожі національних прав українського народу, стоятеме і понесе у народні маси здоровий націоналізм, бо він сприяє розв’язанню соціального питання. Навіть більше. Соціал-демократія повинна вирвати з рук буржуазії “монополію розв’язати національне питання”, бо вона зайвий козирь у буржуазії – затемнити класову свідомість пролетаріату, продовжити своє панування!.. Так більше-ж, товариші з “Хлібороба”, щирого демократизму, більше терпимости і правди, більше аналізу!..

***

М.П. (Порш М.)

АВТОНОМІЯ УКРАЇНИ В СВІТЛІ “СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТИЧНОЇ” КРИТИКИ

*Вільна Україна. – 1906. - Число 4. –
Апріль. – С. 23-45.*

Бувають такі часи, коли історія народів за місяці, роки робить таки велетенські кроки вперед, яких не знають довгі десятиріччя народнього життя. То народні маси стають на шлях соціальнополітичної творчості, то місце героїв, геніїв і талантів займає “толпа” і будні людського життя, повільної непомітної еволюції соціальних відносин змінюються на пишне сьвято буйного поступу і творчості. Періоди широких соціальних та політичних рухів народніх мас, епохи інтензивної революційної боротьби бувають іменно такими часами. Бурхливе море життя народнього з незвичайною силою в такі часи викидає з найглибших глибин народніх десятки і сотні наболілих і пекучих потреб на поверх соціально-політичного життя. І могутній народ одним масовим рухом, наче велетень, розв’язує найтяжчі і найскладніші питання і проблеми.

Велика Російська Революція-ця найбільша із всіх минулих революцій – являється для великого “многострадального” народу всієї Росії іменно такою епохою.

Ми не можемо тут перелічити усіх тих питань, котрі вона вже висунула і ще, безперечно, висуне на “порядок денний” революційної акції.

Безумовно, в ряді цих питань вже починає грати значну ролю національне питання. З ходом революції роля його буде все більше і більше зростати, воно стає і ставатиме все більш гострим і яскравим. Та і справді.

Коли “національна ідея” ще не так давно була “достоянієм” справді невеличкої купки ріжних ідеологів, котрі відповідно своєму клясовому становищу так чи инакше висловлювали реальні потреби народнього життя, так тепер вона, як і слід було того чекати, пішла в народні маси. Всі памьятають, як весь польський на-рід, наче одна людина, на величезних мітінгах одно-стайно вимагав автономії Польщі. А чи значно инакше стояла справа на Литві ? Прокинуться в процесі рево-люції иньші народи, і вони подадуть свій голос в рево-люційному хорі національних голосів. Та вони вже про-кидаються, і ми ясно чуємо їхні голоси.

Природно, що, коли чотири роки тому думка про можливість для соціалдемократії зачекати ще з націо-нальною програмою могла бути сяк так з’ясненою – ні в яким разі не виправданою, - так тепер, безумовно, таке нехтування національного питання було би великим злочином перед пролетаріатом, бо тим самим розв’язан-ня одної із найважніших проблем віддавалося б в ру-ки зрадниць-буржуазії.

В чім же суть цього “проклятого” питання ?

Не маючи змоги тут угрунтувати свої погляди на національне питання, ми даємо лише коротеньку, так мовити, догматичну відповідь на поставлене питання.

Національне питання, на ваш погляд, є питанням про рівну політичну волю для всіх націй даної держа-ви. Держава, що складається із де-кількох націй, в фо-рмі національного гніту ставить ряд ріжних перешкод вільному культурному економічному і політичному роз-виткові “пригнічених” націй. Таким чином повстає за-вдання шляхом правних гарантій усунути ці перешко-ди. Ясно, що, являючися питанням політико-юрідичним, національне питання носить характер фо-рмальний. Це не позбавляє його значіння для всіх складових клясових елементів нації так для буржуазії, як і для пролетаріату: коли звязане ціле, ні одна части-на його не зможе рости і розвиватися.

Тому проповідувати ігнорування національного питання означає “сіяти політичну тактику анархізму серед пригнічених” націй.

Не менш яким є те, що кожна кляса, кожна соціальна група наповнює цю формальну проблему таким соціальним змістом, котрий визначається класовим становищем та класовими інтересами цих класів і груп: без соціального не має національного.

А для нас, соціалдемократів, національна ідея, національне питання повне глибокого пролетарського та міжнароднього змісту.

З повною свідомістю величезної ваги національного питання взагалі, а для українського пролетаріата особливо, Українська Соціаль Демократична Робітнича Партія визначила свою позицію в національному питанні, дала в повній згоді з інтернаціональною соціалдемократією конкретне розв'язання його та оцінила справжній характер українських буржуазних партій, що претендують на представництво загальнонаціональних інтересів всього українського народу. Цим всім вона розмежувалася в українському суспільстві з усіма буржуазними групами і поставила політичну боротьбу українського пролетаріату на конкретний реальний ґрунт української дійсності.

Як же стріли цю творчу роботу У.С.Д.Р.П. товариші із других партій. Поки що ми маємо лише критику в статті Лукашевича (Тучапського) уміщеної в 1 та 2 числі російського соціалдемократичного тижневика “Вестник Жизни”. Зважимо, що стаття т.Лукашевича написана до “об'єднательного” з'їзду р.с.д.р. партії.

Ми вітаємо критику, але критику серйозну, що має цілью в'яснити справу, бо як кажуть французи “із конфлікту поглядів родиться істина”.

Наскільки ми памятаємо, ця стаття в літературі російської соціал-демократії є першою, котра дає спробу критики вимоги автономії України.

Віднесімося ж відповідною серйозністю та погляньмо, чи справді в цій статті ми маємо критику, що посуває справу наперед.

Але раніш кілька слів взагалі.

Українське національне питання справді, як вірно зауважив Лукашевич, має де-які риси, котрих ми не стріваємо в національних питаннях більшої частини націй Росії.

Український нарід не має своєї розвиненої культури – літератури, науки, штуки і преси – і тому здається, ніби то у українців, що користуються продуктами російської культури, немає власної національної фізіономії.

Ось чому нас так приємно вразило визнання соціально-демократичним журналом у українського народу індивідуальної національної фізіономії¹. Признання це являється дуже важним; воно з'обов'язує до певних важливих логічних виводів, котрі ми і зробимо трохи пізніше. А поки що запам'ятаймо його.

Ми тільки не можемо погодитися цілком з Лукашевичем в тому, що український народ має розвинену національну самосвідомість. На наш погляд вона перебуває в ембріональному становищі. Ріжниця ця в наших поглядах має кардинальне значіння. Коли б справді українці “сознавали себя чем-то отдельным от остальной окружающей их массы населенія”² як каже Лукашевич,

---

¹ Читач певне здивується, чому «приємно». Річ в тому, що Російська соціал-демократія не завше і не відносно всіх націй визнавала факт існування національної індивідуальності. Пригадаємо хоч би славу полеміку покійниці «Іскри» з Бундом в справі, чи євреї – нація. Нам завше здавалося, що соціалдемократичний світогляд яко світогляд найбільш поступової кляси в капіталістичному суспільстві, є найкращим для пізнання об'єктивної істини взагалі і таких фактів зокрема. Лукашевич же думає навпаки, що «всякі інші... представники визволених течій серед російського суспільства» (В.Ж. № 1 ст. 39) швидче ніж соціал-демократи не будуть відкидати існування у українців національної фізіономії. Чудне – щоб не сказати більше – розуміння соціал-демократії.

² В.Ж. № 1. стр. 39.

тоді б, скажемо ми, напевне вони б мали і свою культуру, тоді б певне і національний гніт над українською нацією не прийняв би таких неймовірних розмірів, тоді б у них було б і те розвинене національне почуття, котре являється наслідком розвиненої національної самосвідомості та котрого в суперечності з собою т. Лукашевич не визнає в даний момент у українців.

Брак національної самосвідомості накладає свій відбиток на всю еволюцію українського суспільства, творить його культурну та соціально політичну відсталість. Завдяки цьому і розвиток українських партій носить особливий характер.¹

---

¹ Зауважимо тут ряд помилок в статті т. Лукашевича, що до наших партій. Перш за все, определяючи радикально-демократичну партію і кажучи про неї, що вона уявляє собою сполучення українофільства з драгомановським напрямком, на наш погляд він абсолютно нічого не дає до розуміння цієї суперечної в своїй основі партії. Являючись наскрізь дрібнобуржуазною по своїй програмі, вона разом з тим зовсім позбавлена тієї революційності, котра в даний момент є властивою дрібній буржуазії. По тактиці своїй, таким чином, вона являється мирною, ми б сказали ліберальною. Причиною цього являється не її інтелектуальний характер, бо незрозуміло чому у с.-р.-ів, де теж величезну ролю грають інтелігентські елементи, ми бачимо безумовну революційність. Розуміється, причини глибші. Вони заховані в тому, що в самій партії є елементи великої буржуазії промислової і аграрної – Семеренки, Леонтовичі, - наші будучі аграрії. Та й сама партія виникла із сполучення цих, в свій час навіть організаційно відокремлених елементів. Тому на наш погляд це «незаконное сожительство» селянина з паном по мірі роста партії руйнується. Далі. Ми знаходимо пропуски в числі українських партій такої організації, як українська Соціал-демократична Спілка. Правда, організація ця не грає ніякої ролі в українському суспільстві. Правда, вона занадто невелика і неорганізована, порівнюючи хоч би і з радикально демократичною партією, - проте, знайомлячи з політичними течіями, слід би було згадати хоч кількома словами і про неї. Не можемо ще не звернути уваги читачів на прямо невірні погляди автора, що впливають із його занадто загальних і навіть застарілих відомостей про українські партії і відносини. Не можемо наприкінці ще не зауважити, що автор пускається в ду-

В цьому бракові національної самосвідомости причина їхньої малої сили. Розвиток національної самосвідомости що неминуче і незабаром з'явиться в широких масах українського народу під впливом розвитку капіталізму з одного боку та розширеного і поглибленого процесу Великої Російської Революції з другого боку, принесе з собою між иньшим і інтензивний зрост українських політичних партій.¹

же ризиковані підприємства, коли хоче довести буржуазну природу федералізму прикладом Драгоманова, у котрого нібито федералізм з'явився в період лібералізму. Це невірно. Федералізм його тісно зв'язаний з прудонізмом, вірніше з анархізмом. Вони обидва у Драгоманова з'явилися разом. Буржуазна природа анархізму, родила лібералізм, котрий, як остроумно каже Кауцький, «є анархізмом для небагатьох». Проект перетворення Росії в сполучені штати Росії вироблений був ним в 80-х рр., тоді як його анархізм і федералізм був висловлений ще в кінці 70-х рр. в «Передньому слові до «Громади». Радимо авторові краще аналізом федералізму довести його буржуазну природу, ніж киваючи на історичні приклади. Правда, перший шлях важчий, ніж останній. Але лише перший справу посуває вперед. А між тим це для нас головне. Думаємо, що цей аналіз буде надсильним для нашого автора, бо, на наш погляд, дуже важко буєд йому зіпхнути « в геєнну огненну» великого грішника Кавцького, що теж, як наші читачі вже знають, стоїть за перетворення Росії в «Сполучені Штати Росії» (Національне питання в Росії) с.т. за федерацію.

¹ Ми знову мусимо виправити відомости, які подає автор про силу партії. Не треба закривати очей на силу наших ворогів, або, коли немає відомостей, так не треба братися за перо. Від паганої оцінки сил наших ворогів справу пролетаріату мало може виграти. Радикально-демократична партія, на наш погляд, являється організацією, що має досить широкі зв'язки і в інтелігентських сферах і в селянстві; попи, учителі, фершали в селах і містах, через котрих партія видані брошюри розповсюджує в дуже великій кількості. Крім того ми знаємо, що в багатьох селах, повітах і губерніях вони мають організації; ми знаємо, як на одному офіціальному з'їзді уповноважених від волостей (32) цілого повіту вони провели свою платформу, котру ті потім розвивали, повернувшись до дому, у себе на сходах; ми бачимо, як багато пройшло депутатів радикал-демократів вь Думу. Взагалі автор

Згаданий вище брак української культури, що викликає сумнів в існуванні українців, яко нації, являється причиною “того нерешительного и колебательного отношения к вопросу об автономии Украины, о котором мы говорили выше”.¹

Здавалося б, що, коли т.Лукашевича брак української культури не затримує від визнання у українців індивідуальної національної фізіономії, у нього не повинно було б бути цього “нерешительного и колебательного отношения к вопросу об автономии Украины”.

І справді, ми не стриваємо у нього ні “нерешительности”, ні “колебанія!”

Визнаючи присутність у українців, як і у поляків, національної фізіономії, він откидає автономію України, визнаючи потребу її для поляків, певне тому, що останні мають культуру а українці не мають.

Перехожу до розбору “критики” т. Лукашевича.

В основу цього, розуміється, ми мусимо покласти резолюцію II з'їзду УСДРП, коли хочемо критикувати постановку питання про автономію українською соціалдемократією.

Що ж каже тая резолюція ?

Вона каже, що цілий ряд об'єктивних умовъ тягне за собою неминучість, въ интересах розвитку продукційних сил і клясової боротьби пролетаріату, потребу автономії України.

На сам перед резолюція каже, що в економічній еволюції ми спостерігаємо дві тенденції – централізацію і децентралізацію. Як так – скаже “ортодокс” із “усердних не по розуму?”

Можемо заспокоїти його похвальні “ортодоксальні” почуття. Це є суперечність життя, що так гармонічно з'єднується в процесі розвитку продукційних сил.

очевидно виріс серед конісковців, драгоманівців; їх він знає “наглядно, а про иньших” лише чув.

¹ В. Ж. № 1. стр. 40.

Нашому ортодоксові, очевидно, невідома ні еволюція міст взагалі, а великих міст з'окрема, ні еволюція промисловости.

Він не знає того, що в останні часи статистика установила твердо той факт, що дрібні і середні міста зростають значно швидче, ніж великі, що в великих містах окраїни ростуть швидче, ніж центр.¹

Він не знає, що капітал розливається по всій країні і по всім країнам, утворює все нові і нові краї і країни промислового життя, що в основі цього процесу лежить той закон, що продукція шукає найкращих природних умов, при котрих можливо виробляти найдешевше, а розвиток парового транспорту – залізниць, пароплавів робить можливим для “накопленнаго” капіталу переміщення в такі місцевости.

Чим же иньшим, як не децентралізацією промисловости являється цей процес утворення нових районів економічного життя, в котрих знову таки поруч відбуваються процеси промислової централізації і децентралізації.

Лише за поміччю такого процесу незвичайно посувається розвиток продукційних сил, а весь сьвіт зв'язується в одне високо розвинене економічне ціле.

Ось чому ми маємо цілком природний з погляду матеріалістичного розуміння історії, такий зріст децентралізації в виді самоуправ і автономій. Наша резолюція і констатує цей об'єктивний процес пристосування політичного розвитку до економічного, а т. Лукашевич своєю неумілою рукою замість “суцзаго”, замість “бы-

---

¹ По части данні можна знайти в ст. Лосіцького «Город и деревня. Мир Божий»; Скворцов «Основы экономики земледелия», т. I, глава “Влияние парового транспорта на развитие промышленности”.

тія”, що опреділяє нашу політичну свідомість, підставляє “ні к селу ні к городу” ідею “долженствованія”¹.

Чи можна прикласти цю частину резолюції до України чи ні ?

Ми можемо категорічно відповісти: так.

Зріст портів Чорного моря, що особливо виявився за останні часи і не скоро ще закінчиться, децентралізував обмін в значній мірі. В міру зросту парового транспорту значіння портів цих буде ще більше зростати, а обмін децентралізуватися. А як же справа стоїть з продукцією ? 90-ти р. р. минулого сторіччя і тут показують, що про промисловість переміщається на південь, де маються кращі умови, де ліпший сирий матеріал, де є вугіль, залізо, де кращі умови природи.² На півдню виростає залізнична вугільна індустрія, на півдню виростає продукція с.-х. машин³ і взагалі машин; на південному заході виростає цукроварна промисловість, переміщається гончарна і цементна продукція на південь. Це головніщі явища. Природно, що вони тягнуть за собою масу “производних” менш видатних явищ.⁴

Цілком природно, сконстатувати такий об’єктивний процес утворення нових промислових центрів – міст і районів – наша резолюція висловлює далі ту думку, що політичні форми в процесі свого роз-

---

¹ В. Ж. № 2 ст. 41. В резолюції сказано, що економічна децентралізація тягне за собою децентралізацію політичну. Лукашевич, поучаючи, запитує: «может быть долженствующая повлечь?»

² В.Ж. № 2 ст. 41. В резолюції сказано, що економічна децентралізація тягне за собою децентралізацію політичну. Лукашевич, поучаючи, запитує: «может быть долженствующая повлечь?»

³ Сільсько-хозяйственні машини майже цілком ідуть в місцеве сільське хазяйство. Маслов. Аграрный вопрос в России 2-е изд.

⁴ Що до України взагалі: Ковалевський Экономическій строй России. Шульце Геверниц. Очерки общественного хозяйства и экономической жизни. Брандт. Иностранные капиталы и их влияние на экономическую жизнь страны. Том про гірничу промисловість. Див. крім того спеціальні історичні нариси иньших виділів промисловости на Україні.

витку, являючися производними формами розвитку хазяйства, пристосовуються до індивідуальних обставин (економічних, побутових, психологічних¹, культурних) кожної нації. Форми, котрі не пристосовані до цього всього, замість того, щоб допомогти розвиткові продукційних сил, зковують ці сили. Т. Лукашевич проти цього нічого не каже. Мовчання – ознака згоди – с.т. він визнав це. А визнавши далі, що економічні особливості України доповнюють² економічні особливості інших країн Росії, він, на наш погляд, мусить признати і для України необхідність пристосування права, законодавства і т.д. Ми ніколи так далеко не заходили, як т. Лукашевич та наші націоналісти радикал-демократи, щоб думати, що економічні особливості України доповнюють економічні особливості інших країв (областей). Це ж, взагалі кажучи, максимум економічної індивідуальності краю. Тим більше т. Лукашевича, коли він розуміє відношення між правом і економікою, це примушує прийняти автономію України.

Коли ми звернемо увагу на те, що держава, як вірно зауважив Кавцький, чим далі, все більше починає нести господарські функції, так перед нами, а ще більше перед Лукашевичем повинно ясно повстати питання, чи не повинні політичні форми в своїх господарських функціях пристосуватися до особливостей місцевого господарства місцевим законодавством?

---

¹ Знак запитання, котрий Лукашевич ставить в нашій резолюції побіч слова «психологічних» ми хоч трохи згодом повернемо йому в «целости и неприкосновенности» Перше. Наш з'їзд пройшов в Росії, при таких умовах, при котрих нікому і не присниться. Там ніколи було звертати увагу на точність формуловки. Друге. Ми можемо згодитися із зайвістю слова «психологічних», бо воно уміщається вже в «культурних» і «побутових». – Взагалі ж ми думаємо, що в основі ця думка вірна.

² В. Ж. № 2 ст. 42. «Экономическія особенности Украины (хотя они и не так уж значительны, как это кажется украинским националистам) как раз дополняют “экономическія особенности других областей России”.

Централізація політична впливає ще й иньшим боком на розвиток продукційних сил центра і підупад (відносний чи абсолютний) їх на “окраїнах”.

Ми знаєм, що централізація політична в формі законодавства адміністрації і т. и. неминуче тягне за собою централізацію фінансову.

Буржуазна бюрократія кожної держави має тенденцію централізувати державні прибутки і видатки.

Приклад: Франція, ще кращий Росія.

Централізація політична нерозривно звязана з централізацією фінансовою.

Централізуючи витрачання державних прибутків, утворює держава могутній імпульс до розвитку продукційних сил на кошт окраїн. Але підупад продукційних сил означає затримання клясової боротьби пролетаріату.

От чому ми повинні обстоювати децентралізацію політичну. Перенесення де яких господарських функцій цілком, а де-яких почасти, а, значить, і передання відповідних законодавчих і адміністративних функцій до компетенції місцевих законодавчих представницьких зібрань означає ослаблення фінансової централізації, бо це означає відібрання у держави також і права оподатковувати (облагать налогами) для населення відібраних функцій.

Само собою розуміється, децентралізація паралізує також і другий шкодливий вплив централізації політичної на економічний розвиток “окраїн”. Річ в тім, що політична централізація, завдяки зкупченню законодавчих адміністраційних і всяких иньших державних інституцій в політичному центрі держави, утворює величезну централізацію і капіталів, а також попит на особисті послуги і товари, а це спричиняється до незвичайного розвитку промисловости. Децентралізація політична робить більш рівномірним вплив держави на розвиток продукційних сил по всіх місцях держави.

Констатуючи процес такої централізації фінансової і в Росії¹ в незвичайних розмірах, ми повинні, в інтересах розвитку продукційних сил і клясової боротьби пролетаріату, виставити таку політичну децентралізацію.

Нас, соціалдемократів, часто пострікають, що ми централісти. Це почасти вірно, Ми – централісти, ми противимося всякому партікулярізму. Наш політичний централізм випливає із централізму економічного. Політичний централізм прискорює економічний розвиток, а тим самим і побіду соціалізму. Але разом з тим ми демократи. Ми боремося за “самодержавіє” народу в державі, за самоопреділення народу в коммуні, в краю, за самоопреділення націй. Ось чому все, що можна без шкоди для розвитку продукційних сил вирвати із рук сучасної держави та передати до повної, незалежної компетенції громад, країв (областей), все те ми, соціалдемократи, повинні виривати і вириваємо. Обстоюючи централізацію без таких обмежень, ми б брали на себе таке завдання, для котрого буржуазія і без нас знайде своїх “талановитих виконавців. Здійснення такої централізації означало б збільшення без економічної потреби матеріальної сили сучасної клясової держави, а тим самим і панування над пролетаріатом. Ясно, що політична децентралізація в інтересах демократії зменшила б цю силу держави і, завдяки цьому, поставила б класову боротьбу пролетаріата в кращі умови.

Таким чином, констатувавши в перших двох тезах, що об’єктивні тенденції економічної і політичної революції роблять неминучим і необхідним переведення автономії, резолюція У.С.Д.Р.П. указує на її потребу в інтересах демократії.

Тепер ми мусимо трохи спинитися над російськими обставинами.

---

¹ Див. Яснопольській. Географическое распределение государственных поступлений в России. т. I. Географическое распределение доходов. 1890 т. II. Географическое распределение государственных расходов. 1897 г.

Найзавзятійший централіст із соціалдемократів, ми певні в тому, погодиться з тією думкою, що ступінь політичної централізації опреділяється степеню економічної. Очевидно, чим більш розвинене в країні мінове господарство, тим більше вона економічного централізувалася, тим більше можлива без шкоди для економічного розвитку і політична централізація.

Тепер, запитаємо ми, чи справді в Росії, де так ще мало розвинене мінове господарство, різні краї її вже так економічно централізовані, щоб ми тепер мали реальні економічні підвалини централізувати, напр., все законодавство без лишку в руках одної центральної інституції?

Чи не будемо ми таким централізмом спрїяти буржуазії і бюрократії з одного боку, та затримувати (відносно) економічний розвиток з другого боку?

Відповідь на всі ці запитання нам здається ясною.

Переходимо до останнього пункту резолюції.

Пункт цей каже, що для усунення національного гніту (а існування його над українською нацією признав і т. Лукашевич), котрий на сам перед повсюду виявляється в справах культури, потрібно всі ці справи, котрі належали державній компетенції, передати до компетенції представницького зібрання національно територіальної одиниці.

Мушу трохи спинитися з початку біля “наївности” нашого “критика”.

“Чим запитує він: ці “інтереси” (інтереси розвитку продукційних сил і клясової боротьби М.П.) звязані із знищенням на Україні національного гніту?”¹

Справді, не знаєш, чи це така мала і отверта “наївність” чи такий вже “ортодоксальний” (в дусі Бернштейна і російських “економістів”) матеріалізм?

---

¹ В.Ж, № 2. стр. 41.

Як запитаємо ми: розвиток продукційних сил і культурний рівень народу не знаходяться в самій тісній обопільно взаємній залежності? А клясова боротьба пролетаріату, що спірається на науковий аналіз капіталістичної дійсності в її минулому і сучасному, на науковий соціалізм, не має найтіснішого зв'язку з культурним розвитком нації?

Чи може національний гніт не затримує культурного розвитку.

В чому ж тоді виявляється національний гніт і національне питання, що із нього випливає?

Зоставляємо ці запитання для “размышлений” Лукашевичеві, і переходимо до розбору четвертого пункту.

В цьому четвертому пункті резолюції партія передбачає неминучість національного гніту в буржуазній державі і визнає необхідність його усунення, а політичною формою, що веде до цього, на підставі колективного досвіду міжнародної соціальної демократії і вважає автономію в згоді з такими авторитетами міжнародної соціальної демократії, як Кавцький (котрого, здається, не можна попрікнути націоналізмом)¹.

Так каже і Брюнська програма австрійської соціальної демократії, котра стоїть за перетворення Австрії в федерацію автономних національних територій, так висловлюється і Кавцький, коли визнає федерацію автономних націй єдиноким можливим розв'язанням національного питання в капіталістичній державі, що складається із де-кількох націй; таке розв'язання визнає він і для Австрії і для Росії.

Так думає “ортодокс” т. Лукашевич? Признавши існування національної неволі, він покликається на те, що національний гніт зникне, коли будуть здійснені

---

¹ Ми звертаємо увагу читачів на те, що національний момент займає в революції лише один пункт та і то, яко факт існування національного гніту і випливаюча із нього об'єктивна необхідність знищення його.

вимоги російської соціально-демократії (русской) – “повної рівноправності всіх горожан незалежно від полу, релігії, раси і національності”, повної волі устного і друкованого слова, “права людности одержувати освіту на кошт держави і органів самоуправи, необхідних для цього шкіл, права кожного горожанина висловлюватися на рідній мові на рівні з державою по всіх місцевих, громадських і державних установах (учреждениях)”.

Коли вдуматися в усі ці пункти програми р.с.д.р.п., так повинні будемо признати юридичну “несостоятельность” цих пунктів, котрі ніби то являються національною програмою партії.

Поскілщо ці пункти мають значіння для окремих горожан, по стілько вони не мають відношення до нації, яко до цілого, до колективу.¹

І ми теж за здійснення права нації на вільний культурний розвиток, як і р.с.д.р.п., але тут ходить о те, як здійснити се право. Коли національний гніт виходить від держави і лягає на колектив – націю, так треба точно вказати юридичний шлях, котрий дасть спроможність нації увільнитися від сього гніту. Невже чекати ласки від буржуазної держави, цього органа клясового панування буржуазії, котра зацікавлена в денационалізації? Чи може юридично бути льогічніше відібрати ці справи від держави і передати для повного і самостійного розв'язанн заінтересованому – нації.

Пригадаємо, що після програми р.с.д.р.п., відповідні пункти котрої були наведені вище т. Лукашевичем, освіту нація одержує на кошт держави і місцевих самоуправ.

Тепер запитаємо ми т. Лукашевича, якої природи національний гніт: монархічної, чиж буржуазної (часто разом з першою)?

Коли монархічно-абсолютичної, тоді разом із здобуттям демократичного ладу, національні пункти

---

¹ Див. Gumpłowicz Staat und Rasse; - чудовий юридичний аналіз національної проблеми.

р.с.д.р.п. суть абсолютно непотрібними, коли ж буржуазної, тоді парламентарна держава, клясична буржуазна політична форма, має взагалі тенденцію до збільшення національного поневолення. А т.Лукашевич віддає цій державі (хоч би економічно: на кошт) в руки освіту народню! Розв'язання!

Нагадаємо тільки, що обстоюючи “широку” місцеву самоуправу для ліпшого задоволення всіх потреб місцевого характеру і найкращого розв'язання чисто місцевого характеру і найкращого розв'язання чисто місцеві завдання ми догадаємося, як найбільшої самостійності і незалежності мійських і сільських коммун та країн в цих справах від держави. Подібне ми маємо і відносно нації. Бажаючи гарантувати ліпше забезпечення національно-культурних потреб від нападів з боку держави, ми повинні обстоювати незалежність її в сіх справах і самостійне розв'язання їх. Ми навіть не можемо зрозуміти, для чого потрібне втручання держави в ці справи. Але т. Лукашевич не обмежується доказами зайвості, а ще доводить шкідливість вимоги Автономії України для розвитку продукційних сил і для безпосередніх інтересів пролетаріату України.

Погляньмо ж на скільки ж обгрунтованими є ці докази.

Перш уього в своєму аналізі автономії він виходить із тої постанови і угрунтування сього питання, котре дав д. Смуток, і котре, як слушно зауважив т.Лукашевич, немає ніякої різниці від освітлення сієї справи радикально демократичною партією. Ясно, що стаття Смутка ніякого відношення до УСДРП не має.

Нагадаємо, як ся справа стоїть у наших радикал-демократів. Державний парламент відає лише а)зносини з иньшими державами б)фінанси для загальнодержавних справ в)внїшня торгівля і мито г)загально-

державна армія і справи війни і миру. Всі ж інші справи належать до компетенції краєвого сейму.¹

Таким чином, тут майже репродукується федеративний лад Швейцарії, Америки, Австралії, Германії.

Ми не ставимо такого звуження компетенції державного парламенту.

Розуміється, резолюція У.С.Д.Р.П. не каже, як далеко сягає наше зауваження. Але кидати таку догану резолюції, що принципіально утворює вимогу, се означало б взагалі не розуміти суті подібних резолюцій. Розуміється, ся резолюція – не “основний закон”. Та і не діло соціалдемократії їх писати. Нам важно установити принципіальну позицію – право законодавства. Як далеко ми його поширимо, се опреділяється конкретними відносинами і обставинами з одного боку і принципом централізму з другого боку. Се – діло практичного здійснення визнаного принципу.²

Але припустім на хвилину, що позиція, д.Смутка є нашою позицією, дамо т.Лукашевичеві спроможність зайняти кращу стратегічну позицію.³

Погляньмо ж, як справляється т.Лукашевич при таких найліпших для нього умовах критики.

“Штучне відокремлення України”, каже т.Лукашевич, в економічному життю могло б бути лише шкідливим і для тих галузів (отраслей) промисловости, котрі розвиваються переважно на українській території, і для тих, котрі зкупчилися в центральній Росії й інших краях”.⁴

---

¹ Платформа Української Радикальної партії Видання Укр. Рад. Парт. - Львів.

² Розуміється, ми проти того, щоб торговельне право, цивільне і карне, права людини і горожанина утворювалися сеймом.

³ Таким чином, коли навіть т. Лукашевичеві і довелося б розбити таку автономію, йому треба було б знову розбивати автономію.

⁴ В.Ж. № 2. стор. 42.

Перечитали ми тай здивувалися. Про яке відокремлення (обособленіє) балакає автор? Досі ми були певні, що лише державні таможенні кордони економічно відокремлюють одну країну від другої, утруднюючи обмін товарів, конкуренцію та свободний перехід людей.

Чи в Америці, або в Германії штати відокремлені економічно? Такої оригінальної думки ми нечували, признаться ніде. Та певно не тільки ми одні, а і ніхто.

Тому сей “самобитний” лукашевичівський аргумент, на наш погляд, до автономії ніякісінького відношення не має.

Але послухаймо далі, як, виходячи із такого розуміння “економічного” відокремлення, автор доводить, що така компетенція парламенту з одного боку, а сейму з другого зашкодила б розвитку продукційних сил? Може ми знайдемо якесь покликання на політичну і економічну еволюцію федеративних держав, або якісь теоретичні розміркування! Нічого подібного! Нас просять повірити на слово! Нас лякають відокремленням економічним України – плодом фантазії т.Лукашевича!

Постараємося ж фактами довести безпідставність думок автора. Америка, Австралія, Германія, що з’організовані політично іменно на принципі, котрий ми стріваємо в платформі радикал-демократичної партії, уявляють собою могутні економічно країни, а Америка і Германія і політично.

У тих державах також є краї, особливости котрих теж доповнюються економічними особливостями інших країв.¹

Ось чому для нас не було нічого дивного в тому, що в свій час і “Начало” и “Новая Жизнь”, органи обох фракцій Р.С.Д.Р. партії, с.т. ціла партія, висловлювалися, що і автономія і навіть федерація, як це показав політичний досвід західно-європейських держав, не

---

¹ Нагадаємо тільки Баварію, Прусію і Рейнські провінції в Германії. Східні і Західні Штати в Америці.

ведуть, як думає Лукашевич, до “економічного обособлення”, а навпаки ще більше з’єднують та зливають економічно частини держави.¹

Але, як що “Начало” і “Новая Жизнь” навчилися чомусь і багато забули від тих часів, коли “Іскра” “проріцала”, що “не діл пролетаріату проповідувати федералізм та автономію”², так т.Лукашевич, як бачите, нічому не навчився і нічого не забув!

Само собою розуміється, що і шкодливість автономії України для “безпосередніх” інтересів пролетаріату Росії і насамперед пролетаріату України, так само падає, бо збудована на тому ж “сипучому” піску, що і “економічне обособлення”.

Т. Лукашевич каже, що на Вкраїні промислового пролетаріату мало. Прохаємо цифр! А без них, дозволимо собі не повірити Лукашевичеві.

Коли ще це вірно було до 90 рр., так 90 рр., що принесли на Вкраїні розвиток гірничої промисловости, а тим самим і зрост промислового пролетаріату, змінили обставини.

Далі, на Вкраїні дуже багато сільсько-хазяйственного пролетаріату.

З повним упадом самодержавного ладу Україна, що має дуже сприяючі умови, незвичайно розівьється економічно і розуміється в першій лінії індустріально. Маса сільської спролетарізованої людности широкою лавою поплинуть в міста, в центри увільненої від кайданів абсолютизму індустрії. А коли ще вірно те, що автономія розвиває продукційні сили і знову на самперед в індустрії, так сьогодніше “не багато” завтра повернеться в “багато” промислового пролетаріату, коли широкі маси населення так спролетарізовані, як на Україні.

Таким чином, цей аргумент т. Лукашевича не тільки нічим не доведений, але і прямо безпідставний.

---

¹ У нас немає під руками тих номерів.

² Іскра № 33.

Але станьмо на точку погляду т. Лукашевича. Припустимо, що промислового пролетаріату на Україні мало. Йдучи за ходом думок його, ми не повинні вимагати для такої країни і “широкого областного самоуправлення”. Аджеж в державному парламенті пролетаріат цих місцевостей зусиллями всього пролетаріату здобуде собі більше, ніж в своєму місцевому представницькому зібранні.

Слід було тоді в програму р.с.д.р.п. поставити “вузьке або широке” осластное самоуправление” дивлячися по обставинам!

Ми, соціалдемократи, переконані в розвиткові продукційних сил, а в капіталістичному суспільстві він неминуче веде до зросту пролетарських мас. Тут корінь нашої твердої віри в перемогу не тільки наших соціалістичних ідеалів, але і демократичних вимог.

На цьому напрямку соціального розвитку ми і будемо свою програму мінімум – цю максімальну сумму вимог в капіталістичному суспільстві – а не на даному етапі цієї еволюції.

Взагалі, ми думаємо, що, приступаючи до критики автономії та пропонуючи замість неї для України краєву самоуправу, Лукашевич мусів би відмежити розуміння (понятія) автономії і краєвої самоуправи.

Коли в науковій класифікації автономія відрізняється правом законодавства від всякої самоуправи, так фактичного “широка”¹ краєва самоуправа зачіпає сфе-

---

¹ Розуміється, в програмі р.с.д.р.п. немає пункту про широку краєву самоуправу. Т. Лукашевичеві слід було привести пункт буквально, аби мимоволі виразом: «что же касается невыгод централизации, то они могут быть нейтрализованы тем широким местным и областным самоуправлением, какого требует в своей программе р.с.д.р.п.» (В.Ж. № 2 стр. 43), не “ввести в заблужденіе” читачів.

Пункт 3-ій програми партії каже: 3.Широкое местное самоуправление; областное самоуправление для тех местностей, которыя отличаются особыми бытовыми условиями и составом

ру законодавства і переходить в краєву автономію, якої ми і вимагаємо для України (Канада: провінціальні парламенти).

Спеціально що до “широкої” краєвої самоуправи, так ми дозволимо собі “усумнитися” в широті її, бо, на наш погляд, навіть і без потреби в усуненню національно культурного гніту при обширності Росії і її країн найбільш раціональним з боку демократичного і цілком можливим і безпечним з боку економічного було б передати народню освіту краєвим самоуправам (Америка, Швейцарія). Разуміється, тоді ці самоуправи одержали б право законодавства в сфері освіти, а тим самим перетворилися б в автономні одиниці.

Переходимо, нарешті, до самої характерної, власне до “інсинуїручої” частини статті.

Одсвяткувавши остільки ж легкі, о скільки і порожні побіди на ґрунті “продукційних сил і безпосередніх інтересів пролетаріату”, т. Лукашевич пробує свої таланти на тому полі, на котрому “Искра” придбала стільки лаврів в боротьбі з “Бундом” (звісно, Лукашевичеві далеко до талановитих публіцистів “Искры”. Звісно, чоловік він маленький).

Лукашевич певне почуває всю голословність, наукову безпідставність і справжню мізерність своїх аргументів, тому витягує із кишені жупел, котрий, як відомо, грав велику роль в російській історії і грає ще й досі навіть серед соціалдемократії. Це жу пел націо-

---

населенія”. Таким чином “широкое” відноситься лише до “местное”, а не до “областное”, “областное” очевидно не “широкое”.

На “об’єдинительном съезде” Партія не що давно признала автономію Польщі. Ми правду казали, що слід помістити в програмі р.с.д.р.п. “широку або вузьку” краєву самоуправу, дивлячись по обставинам. Тепер, коли признана автономія Польщі, слід би ще додати до пункту третього: навіть і автономія, для кого-що, дивлячись по обставинам.

Але, як би там не було, в програмі партії “пробита брешь” і автономію проповідувати соціалдемократові від нині вже навіть і р.с.д.р.партією дозволяється.

налізму! Українські соціалдемократи-націоналісти! Вимога автономії України надає їм характер націоналістий. (Ми тепер певні в тому, що Лукашевич, котрий взагалі “по часті” класифікації розуміннь (понятій) “слаб”, не проводить різниці між словами національний і націоналістичний).

Попильнуємо і тут з відповідним спокоєм, як і ранніш, розібратися, в чім тут діло.

Ні українське селянство, ні український пролетаріат не вимагають автономії України; ясно, що ця вимога не являється навіть і результатом самоопределення нації¹. Це вимога інтелігенції. Поки що українські народні маси не виявляють національного почуття. Тому українська соціалдемократія “насаждає” національне почуття, тому вона націоналістична.

Так каже Лукашевич.

Очевидно, що коли б український народ виявляв це національне почуття, тоді б²Лукашевич згодився б

---

¹ Сказавши, що «ни украинское крестьянство, ни украинский пролетариат нигде не выступали с требованием автономия Украины», він спішить виправити свою помилку, додаючи: “исключая может быть двух трех случаев” (В.Ж. № 2 ст. 43) Це не вірно. Не два три випадка, а десятки їх. Всюди, куди являвся автономіст (а це були майже виключно радикал демократи) селяне швидко зхоплювали ідею автономії. Де кілька депутатів пройшло в Державну Думу під флагом автономії України. Хай би т.Лукашевич згадав, коли він з ним знайомий, селянський зїзд, де майже усі селяне йшли за автономію України, як нам переказували соціалдемократи, що були на цьому зїзді. Часто тов., із У.С.Д.Р.П. приходилося на селі лише за натиском самих селян балакати про автономію України. В селянстві, ми можемо сказати, вже в багатьох місцях ідея автономії пустила глибоке коріння. Про пролетаріат балакати не будемо, бо тут робить майже виключно скрізь в містах р.с.у.р.п., а У.С.Д.Р.П. почала систематично організовану роботу лише торік.

² Т.Лукашевич згодився б признати автономію України, коли б український народ виявляв глибоке національне почуття. Не вже політичні форми ї до чуття пристосовуються?! Як? Псіхоль-

признати автономію України, не дивлячися на всю шкідливість її для “розвитку продукційних сил і безпосередніх інтересів пролетаріату”.¹

А пропос. Порівняймо наші точки погляду на автономію України. Ми виходимо із політичних і економічних умов об’єктивного характеру, ми визнаємо автономію лише тому, що вона допомагає розвиткові продукційних сил і клясової боротьби. Ніякої розмови про почуття національне у нас немає. Та нас це і не цікавить. Коли б автономія на наш погляд шкодила всьому вище згаданому, так ми б одкинули її, хоч би вона і випливала із найглибшої “глибини національного почуття”

Хай сам читач розсудить, хто ставить автономію України більше на національний ґрунт, ми, чи т.Лукашевич!

Коли читач, що пробігав статтю т.Лукашевича згадає, як він ставить польське національне питання, правда “бегло”, так він погодиться з нами, що й там “безспорність” “натури” і, як тепер ми можемо сказати з певністю, з глибини національного почуття поляків.

Але годі із суперечностями т.Лукашевича, “им же несть числа”.

Чи справді ми “насаждаєм” національне почуття і який гріх наш в тому?

Так, ми насаждаємо його. Але в цьому винен і сам т.Лукашевич.

Всякий, хто розвиває клясову боротьбу пролетаріату з усіма формами гніту капіталу, хто ставить пролетаріат цією боротьбою робітничу клясу і експльоатовані маси населення в ліпші матеріальні і культурні

гія і державні форми? Як скоро забув своє здивування Лукашевич, коли побачив у нас «псіхольогію».

¹ Погляньте ст. Кавцького «Національне питання в Росії» В.У. ч.1-2., і ви пізнаєте різницю між ним, що багато бачив в політичному життю пролетаріату і т.Лукашевичем, що з незвичайною легкодумністю судить там, де б личило мовчати.

умови існування, всякий, хто кличе народ до бою і за національне увільнення – а не робити цього соціалдемократи не мають права, - всякий, хто робить се, розвиває національне почуття.

Се – наслідок нашої діяльності, наслідок, котрий не є ціллю її, а лише неминучим продуктом її. Так зле сміється життя надь мертвими доктринерами Лукашевичами і їм подібними!

Правда, т.Лукашевич і хотів би, щоб українському народові вдалося увільнитися від національного гніту, він тільки боїться отверто кликати його до бою за національне увільнення: грізна мара націоналізму, міцно стуливши його вуста, не дає його горожанським і революційним інстинктам піти в народні маси поневоленого народу.¹

Тому гріх т. Лукашевича, признаємося, менший, ніж наш.

Але чи справді національне почуття гріх, за котрий вигонять із соціалдемократичного раю?

Мусимо признатися, що був такий час, коли інтернаціоналізм був рівнозначним з ворожістю до всього національного, навіть до самих національностей, коли любовь до рідного краю вважалась “оть лукавого”.

Був такий час, але минув.

Правда, відсталі елементи, котрі також є і в рядах Р.С.Д.Р.П., а з ними разом і т.Лукашевич, ще й досі тримаються сих поглядів.

Але гляньте! Навіть сам т.Плеханов, хоч і як, по своєму звичаю, плутає, визнав, що “сучасний соціалістичний інтернаціоналізм цілком уміщається разом (совместим) з самою щирою і самою невтомною працею на благо рідного краю.

---

¹Плеханов «Патріотизм и соціалізм». Нам згадуються чудові слова Віктора Адлера на VII конгресі австрійської соціалдемократії (Див.: Масарик Философскія и соціологическія основы марксизма; глава IX Націоналізм і інтернаціоналізм).

Для т. Лукашевича, котрий, витріщивши очі, з страхом дочитує ці “націоналістичні” слова, певне не зрозумілим є, з якої це речі “на благо рідного краю”.

Чи не замішалось і у т. Плеханова те саме “національне почуття?”

Порадимо т. Плеханову, для того, щоб стати ближче до “русской” соціал-демократії – чи то пак вибачайте... до т. Лукашевича, викинути з своєї голови те “благо рідного краю”, котре надає т. Плеханову “національний відтінок”.

Об’єктивний ход капіталістичної еволюції, вся наша соціально політична робота і Велика російська революція – разом неминуче створять і вже створюють се страшне для т. Лукашевича національне почуття незалежно од нашої волі.

Соціал-демократія, будує свою програму на прогнозі, на передбаченню тенденцій соціально-економічного і політичного розвитку.

Т. Лукашевич, що будує свою програму на дні, чи місяці (бо хто знайомий з революціями, добре знає, що в революційні моменти поява того чи иньшого настрою чи почуття в масах се є питанням дуже короткого часу) незабаром слідком за рос. с.д.р.п. примушений буде прийняти автономію України в програму. В 24 години він перемінить своє “областное самоуправление” на автономію!

Ми думаємо, навіть, коли допустити національне почуття, яко основу автономії України – що і в сій справі, як і в усіх иньших, роля соціал-демократії не регістратора масових рухів, а місце її не в хвості революції, а в передніх рядах останньої!

І після такої плутанини в своїй голові т. Лукашевич називає українські соціал-демократів націоналістами?

Ми вище назвали се інсинуацією і назвали цілком свідомо.

Пора вже покласти кінець сім негідним для соціально-демократа виходкам. Соціально-демократ повинен науково-чесно вживати різні слова, бо кожне свідомо невірне розуміння може шкідливо вплинути на свідомість пролетаріату. А “нацьковуванне” “русской” соціально-демократії різними “націоналізмами” на українську соціально-демократію сіє розбрат там, де є фактична єдність світогляду, програми і тактики!

Т. Лукашевич радить у.с.д.р.п. стати ближче до “русской” соціально-демократії, а для сього радить останій одмовитися од автономії. Ми дякуємо! Ми считали б великим той день, коли б весь пролетаріат всіх національностей з’єднався під прапором єдиної соціально-демократичної партії! І у.с.д.р.п. робить все, що можливо, для того, щоб організований і нею пролетаріат складав частину великої партії.

Але не ціною псування прямих інтересів пролетаріату!

Ми думаємо, що українська соціально-демократія, як і “русская” повинна стояти близько до інтернаціональної соціально-демократії.

І от в національному питанні ми стоїмо тільки ближче до інтернаціональної соціально-демократії, ніж російська, навіть більше, ми проводимо її погляди.

Ось чому т.Лукашевич, коли він совісний соціально-демократ, не має права кидати нам обвинувачення в націоналізмі лише тому, що ми близьки не до “русской” соціально-демократії в національному питанні.

Ми пропонуємо т.Лукашевичеві довести, що погляди Кавцького та програма Брюнського партейтагу суть націоналістичними, бо і вони обстоюють автономію національних територій.¹

---

¹ Звертаємо увагу, що резолюція Брюнського конгресу збудовала автономію, виключно на національному питанні, між тим у нас приводяться аргументи і загально-економічні і політичні. А між тим ні одному соціально-демократові не приходить в голову назвати сю революцію націоналістичною. Брюнська резолюція

Але ми не віримо, щоб не було під силу найкращим діячам соц.-демократії, а не то що для “єдиного от малых сих” – т. Лукашевича!

Та і крім того ми не віримо в смілість т. Лукашевича. Він не із смілих, як ми вже звернули увагу читачів. Ліпше пустити “побреженьку” націоналізму!

Кавцький, Брюнський партейтаг. Занадто вже страшно... А що, як?..

***

має на оці всіх пригнічених націй, те тільки тих, у котрих є національне почуття.

М.Ч. (Порш М.)

НАЦІОНАЛЬНІ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОЛЕТАРІЯТУ

*Вільна Україна. – 1906. – Март. –
Ч. 3. – С.59-80.*

Справа організації робітничої класи, як окремої політичної сили, являється одною із найважливіших умов зросту класової самосвідомості і успіху класової боротьби робітників.

Коли увільнення пролетаріату і всієї людськості від капіталістичної експлуатації і пригнічення в усіх їхніх проявах определяється всім ходом розвитку сучасного капіталістичного хазайства, так цім ще не сказано, що царство соціалізму прийде для пролетаріату без всяких зусиль з його боку.

Концентрація капіталу, колюсальний зрост продукційности праці, утворення суспільної продукції замість колись панувавшої індивідуальної-то суть лише матеріальні предпосилки для всесвітнього перевороту – утворення соціалістичного ладу. Але ставлючи перед суспільством необхідність і неминучість створення соціальної організації продукції, яко проблему, капіталізм створює і необхідну соціальну силу – пролетаріат, найбільш пригнічену, найбільш зрволюціонізовану і тому найбільш чулу до ідей соціалізму класу. І от від свідомості цієї соціальної сили, від її бажань і боротьби, що виникають з такою же неминучістю, як і згадані матеріальні процеси, залежить прискорення того моменту, коли зникнуть всякі форми панування людини над людиною.

Тут творча роля організації незвичайно важлива.

Вона на ковадлі капіталістичної експльоатації кує молотом наукового соціалізму клясову свідомість пролетаріату, вона будить в ньому невмирущі бажання нового соціального ладу і, ведучи безупинний бій поневоленої кляси праці проти пануючої кляси капіталу, вона прискорює момент соціальної революції.

Такою організацією пролетаріату єдине являється соціаль-демократія.

На увазі такого величезного значіння організації в процесі увільнення робітничої кляси немає нічого дивного в тому, що принципи і форми організації пролетаріату грають досить велику ролю в соціаль-демократичній практиці і займають значне місце в соціаль-демократичній літературі.

В певні моменти організаційні питання набирають незвичайної гостроти і займають всю увагу соціаль-демократії.

Коли соціальдемократія, яко партія широких масс робітничих, перебуває *in stutu nascendi* і шукає тих форм організаційних, що при даних обставинах могли б охопити як найширші маси даного пролетаріату; коли гострота політичного моменту незвичайно напружує всі сили соціальдемократії в інтензивній революційній боротьбі; коли партія пролетаріату має, крім всього, ще сумну необхідність боротися за право існування, за своє визнання державною владою, - тоді ми маємо організаційне питання в усій його складності і гостроті.

Ясно, що все вище згадане в усій своїй повноті має місце і в Росії, хоч і не скріхь та не в однаковій мірі.

Коли ж до цього ми додамо ще різнонаціональний склад держави, а значить і пролетаріату, для нас ясним стане, что з моменту перетворення соціальдемократії із гуртка пропагандистів в активну політичну організацію масс робітничих виникає питання

про роль національного фактору в пролетарській організації, і ще більше ускладнює організаційну справу.

В силу цілого ряду причин, про котрі ми не можемо на цих сторінках докладно говорити, останній момент в організаційному питанні – момент національний ще й досі грає величезну не тільки теоретичну, а ще більше практичну роль. Говоримо – ще більше – тому, що завдяки йому соціалдемократія Росії не уявляє собою нічого організаційно єдиного і роз'єднана в такий важливий момент на декілько нічим незв'язаних партій і організацій не зменшує жертв пролетаріату в його сучасній революційній боротьбі.

Вияснити роль національного елемента в соціалдемократичній організації – це значить в значній мірі вияснити умови з'єднання усіх соціалдемократичних партій і організацій Росії.

I.

Сучасний робітничий рух по своїй основі являється міжнародним та й иньшим він бути не може.

Розвиток капіталізму по всіх країнах, створюючи однакові продукційні відносини, ставить всюди робітничу клясу в однородні економічні і політичні умови.

Мінове капіталістичне хазяйство тісно зв'язує всі частини земної кулі, всі країни, всі нації в один кольосальний економічний організм – сьвітове хазяйство. Кожна країна стає в залежність від цілого, кожна зміна в частині відбивається з більшою чи меншою силою на сьвітовому хазяйстві. Такий напрямок економічної еволюції створює не тільки матеріальну залежність і зв'язанність усіх частин сьвіту, але й духову. Він нищить ізолюванність країн духову, економічну і політичну; він втягує їх в могутній потік сучасних культурних і соціально-політичних течій та інтересів.

Само собою розуміється, що пролетаріат, складаючи по всіх країнах один із найголовніших елементів

сучасної продукції, являється так само звязаним і сполученим в одну неподілиму армію робітничу, як звязано хазайство окремих держав і країн в одно сьвітове хазайство.

Ясно, що увільнення робітничої кляси з під ярма капіталізму може бути завойоване лише зусиллями робітників цілого сьвіту.

Таким чином, не в абстарктних ідеях волі, рівности та братерства, а в матеріяльних підвалинах, в залежності обопільній робітників цілого сьвіту та в однородності умов політичної і економічної експльоатації пролетаріяту – полягає корінь інтернаціональної солідарности робітничої кляси.

Кожен крок в розвитку робітничого руху несе нам ясні докази зросту міжнародних тенденцій сучасного пролетаріяту.

На всім сьвіті робітнича кляса живо цікавиться ходом клясової боротьби в кожній країні, в кожній нації. Своєю матеріяльною і моральною піддержкою відгукується вона найенергійніше на прояви революційної боротьби робітників кожного краю.

Досьвід своєї боротьби на всім сьвіті пролетаріят колективізує і вироблює однакові програму і тактику.

В імя міжнародности робітничої кляси організований пролетаріят створив своє робітниче сьвято-день першого мая.

Свою міжнародність пролетаріят втілив в інтернаціональні соціялістичні конгреси, що, почавшия Парижським 1889 року, грають все більшу і більшу не тільки теоретичну, але і практичну ролю в робітничому рухові.

Гостре духовне око Маркса і Енгельса з дивовижною ясністю прозріло цю інтернаціональність пролетаріяту.

“Комуністи, писали вони в 1848 році, відріжняються від решти пролетарських партій тільки тим, що з одного боку в боротьбі пролетарів ріжних націй вони

знаходять спільні, незалежні від національних обставин інтереси пролетаріату і пильнують цих інтересів, з другого ж боку, вони відрізняються тим, що на різних ступінях розвитку боротьби пролетаріату з буржуазією вони завжди мають на оці інтереси цілого руху.

Таким чином, ідея інтернаціональної солідарності пролетаріату, якою основа робітничого руху, стає тим самим підвалиною і соціально-демократичної організації, а зрост цієї солідарності стає одною із головних її цілей.

Являючи інтернаціональним по основі класової боротьби, рух робітничий по методу цієї боротьби є наскрізь революційним в самому широкому розумінню цього слова.

Позбавлений певности свого щоденного існування, оточений страхом голодної смерті під часи кризисів і безробітці, що так часто одвідують капіталістичне суспільство, завше голодний, коли не фізіологічно, так духово пролетаріат не може не бути революційним.

Як може він на увазі такого свого становища не скористуватися своєю зростаючою фактичною силою, своєю зростаючою роллю в сучасній капіталістичній продукції та не зробити того, що на протязі всієї людської історії чинили усі пригнічені і поневолені класи, стаючи завдяки своїй боротьбі із класи експлуатованої та пригніченої класою пануючою ?

Та хоч би партія пролетаріату, соціалдемократія, і хотіла б стати соціалістичною партією демократичних реформ, якою її хочуть зробити ревізіоністи, до цього не допустила б її сучасна буржуазія.

Незвичайний зрост економічної і політичної з'організованости робітничої класи, зростаючий вплив соціалдемократії, якою страх за своє політичне і економічне панування і де далі штовхає її на шлях реакційних мір в боротьбі із зростаючою могутністю пролетаріату. Таким чином буржуазія, як і кожна класи, панування котрої усувається новою класою, сама із сліпою

неминучістю веде суспільство до соціальної катастрофи.

Соціальна революція, переведена пролетаріатом, з'організованим в самостійну політичну партію, являючися другою основою сучасного класово-свідомого робітничого руху, стає тим самим основою і ціллю кожної соціалдемократичної організації.

Як видно із вище сказаного, наближення соціальної революції залежить від зросту класової самосвідомості, від політичної самостійності та бойовничого поведіння пролетаріату.

Ясно, що лише пролетаріат, свідомий своїх класових інтересів та суперечностей сучасного буржуазного суспільства, що лише пролетаріат, одушевлений своєю великою історичною роллю визволителя всього суспільства, всієї людськості, - може зрозуміти неможливість иньшого способу увільнення, пізнати всю вагу соціальної революції та цілком віддатися їй.

Але для того, щоб перевести цю неминучу зміну суспільних відносин, пролетаріат мусить бути політично бути політично самостійним – з'організований він повинен втручатися в усі сфери громадського і політичного життя; конфлікти з буржуазними ідеологами і політиками будуть завше відмежовувати пролетаріат від буржуазії, являться найкращою школою для виховання пролетаріату, для розвитку його класової свідомості.

На тернистім та довгім шляху до соціалістичного ладу так зорганізований пролетаріат поведе найширшу, найінтенсивнішу боротьбу з усіма проявами панування капіталу. Політичний гніт, релігійний, національний, економічний – все викликатиме класово-свідомий пролетаріат на завзяту боротьбу. Таким чином, соціалдемократична організація стає революційним втіленням тої класи, котрій історія призначила ролю вічного революціонера в капіталістичному суспільстві.

Характер же такої бойової організації пролетаріату определяється всім напрямком сучасного політичного розвитку. Централізований характер сучасної буржуазії держави, зкупчуючи в руках пануючих клас величезну матеріальну силу, являється одною із важніших умов їхнього панування над усіма експлуатованими верствами суспільства. Ясно, що пролетаріат мусить протиставити такій силі буржуазії і відповідну свою централизовану, дисципліновану організацію, котра незвичайно буде побільшувати сили пролетаріату в його класовій боротьбі.

Тепер для нас ясними стають завдання політичної організації робітничої класи.

Осьвітлюючи, як найповніше в кожний даний момент усе життя робітничої класи в капіталістичному суспільстві, творити максимум класової самосвідомості, розвиваючи найінтензивнішу і всебічну боротьбу робітників з усіма формами і проявами гніту капіталу концентрувати максимум революційної енергії пролетаріату та з'організувати його в щоденній боротьбі в незалежну централизовану політичну армію і всім цим давати необхідні умови соціальної революції – так коротко можна определити завдання дійсне пролетарської організації.

Погляньмо ж після цих коротких загальних уваг, як ці основні принципи конкретізуються в державі, що подібно Австрії та Росії, складається із різних національностей.

II.

Міжнародній по своїм основам, по своїм кінцевим цілям сучасний рух робітничої класи, являється національним по своїй формі, по своїм проявам і по своїм близьким вимогам.

Почати хоч би з того, що соціалдемократія повинна одягати своє слово в живу мову народню, кот-

рою балакає робітнича кляса певної країни або певної нації.

Являючися наслідком всієї історичної еволюції народу, мова відбиває в собі весь процес зросту соціальної думки народу, охоплює весь комплекс прояв психічного життя його, містить в собі всю повноту народнього духовного багатства. Відбиваючи в собі весь процес соціально-історичного розвитку народу, мова разом з тим являється могутнім фактором культурного і соціального прогресу, так мовити, “засобом” матеріальної і духовної продукції народу. Ось чому всіх тих інтернаціоналістів, що одкидають значіння мови, Лябриола з повним правом називає аморфістами.

Але мова то не є тільки лексика – механічне зібрання символів, за поміччю котрих людина визначає всі річі і явища природи і духу. Мова є явище органічного характеру, створіння колективної психології народньої.

Ріжні фізико-географічні, історичні фактори і соціально-політичні явища сучасности, що виростили на ґрунті всього попереднього розвитку зі всіма його особливостями, створили психологічні ріжниці між соціальними групами і дали новочасні нації, що знаходяться в безупинному процесі зміни і перетворення.

Ясно, що забалакати народньою мовою до широким масс пролетаріату, одяги соціалдемократичний зміст в усі психологічні властивості даного народу – це значить найшвидче і найглибше проїняти робітничі маси соціалістичними ідеалами.

Для соціалдемократії не важно, чи мова, чи наріччя є те, чим балакає пролетаріат певної місцевости ! На віщо їй опреділяти, чи нація, чи племя є даний нарід, що так чи инакше, в більшій чи меншій степені, відріжняється від иньших ? Буржуазним ученим ці опреділення важливі, бо за поміччю їх вони виправдують ті чи иньші міри денаціоналізації. Європейський жаргон чи єврейська мова (пригадую аргументи “Іскри”

що до єврейської мови) – чи не однаково це для партії пролетаріату ? Важливий лише той безперечний факт, що європейський пролетаріат переживає всі явища соціально-психічного життя за поміччю иньшого знаряддя думки та швидче розуміє світогляд соціалдемократії на тій мові, якою він балакає. Чого варті для соціалдемократії досліди Булічів, Флорінських і Соболевських – цих представників буржуазно-монархичної науки. Українська мова є факт, котрого не стерло 250-річне нечуване поневолення українського народу; українська нація, не дивлячися на драконівські закони проти неї, крок за кроком прокладає собі дорогу в сімью культурних народів Європи – і соціалдемократія на Україні повинна, як найкраще, рахуватися з ціми фактами в своїй діяльності.

Але не лише в мові виявляється вплив національного моменту.

Тенденції сучасного економічного розвитку по всіх країнах, де утворюються капіталістичні продукційні відносини, однакові: вони носять міжнародній, незалежний від місцевих особливостей характер.

Але виникаючи серед певного народу в певну епоху, капіталізм, так мовити, переломлюється в індивідуальному соціально-політичному осередку.

Ступінь економічного розвитку даного народу, його соціально-політичний лад, розвиток капіталізму в иньших країнах, культурність народу, його психологічний склад і т.п. все це утворює індивідуальні прояви і форми капіталізму, ріжні в ріжних націях, коротко кажучи, національний капіталізм.

Той чи иньший темп розвитку капіталізму, та чи иньша стадія в цьому розвитку, ті чи иньші соціальні і політики-юридичні обставини утворюють ту атмосферу, котрою дихає клясова боротьба робітничої кляси певної нації. Вони опріделяють ту сумму близчих вимог, що в кожній країні чи нації кожна соціалдемократич-

на партія виставляє і повинна виставляти в своїй програмі minimum.

Чим краще рахується соціалдемократія з цими індивідуальними умовами соціальнополітичного життя пролетаріату в своїй програмі minimum, чим енергійніше обстоює вона скрізь усі близчі вимоги робітничої класи, тим сильніший має ідейний і політичний вплив на робітничі маси, бо “соціалдемократія є партія класової боротьби пролетарів проти капіталу і не її конечні цілі, а її часові вимоги (Augenblicksforderungen) коріння її сили.

По всіх громадських і політичних інституціях сучасного буржуазного суспільства, від сільської комуни до краєвих сеймів і центрального парламенту скрізь повинна соціалдемократія провадити свою класову політику.

Лише при такій умові класова боротьба розгортається в усю ширину, що створюється об’єктивним ходом річей даного суспільства.

Але для такого розвитку класової боротьби, котрий дасть maximum революційності в пролетаріаті і створить кращі умови для розвитку його самосвідомості і боротьби, потрібно пристосуватися до всієї сумми конкретних обставин, до індивідуального поділу суспільних сил, що відбивається в усіх громадських і політичних інституціях даної нації, вичерпати усі класові протилежності даного суспільства та усі прояви панування капіталу в ньому.

А зробити це може лише така організація пролетаріату, що зростеться з усіма умовами життя робітничої класи, зрозуміє конкретні суперечності класових інтересів, виведе на світ класової свідомості те, що стояло за “порогом” її і таким чином найповніше зформулює близчі вимоги пролетарські.

Впливаючи на характер близчих вимог пролетаріату, різниці в розвитку капіталізму у різних націй

накладають свій відбиток на соціалдемократичні партії ще й іншим боком.

Створюючи скрізь однакові класи і соціальні групи, капіталізм проте дає в кожному конкретному суспільстві, в кожній країні, в кожній нації, індивідуальний кількостний поділ одних і тих же суспільних сил, індивідуальну класову структуру. Склад буржуазії, її однорідність, чи неоднородність, кількісне панування той чи іншої групи буржуазії, характер пролетаріату, відношення числове різних груп в робітничій класі, становище працюючих, але ще неспролетарізованих народніх верств, їхня близькість до пролетаріату чи до буржуазії, державний лад і т.п. – все це у своєму співданню дає індивідуальний соціальний осередок.

На ґрунті цієї індивідуальної класової структури виростають різні ідеології, що так чи інакше впливають на пролетаріат.

Тому ход капіталістичного розвитку в кожний даний момент в кожній нації дає особливе оригінальне комбінування течій в буржуазній демократії і різних відтінків в розвитку соціалістичного руху.

Різні буржуазні ідеології вносяться в класову свідомість пролетаріату і, затемнюючи її, зближують класи, по самій своїй природі антагоністичні.

Особливо сприяючий ґрунт для таких мостків над природньою безоднею класових антагонізмів дає існування національного гніту.

Само собою розуміється, що боротьба з впливом буржуазного світогляду, із спробами буржуазії затемнити класову самосвідомість пролетаріату, являється одним із найголовніших завдань соціалдемократії, що завше стоїть на сторожі ясної самосвідомості робітничої класи.

Але виконати це завдання найкраще і найшвидче може той, хто краще знає ворога – лише та соціалдемократична організація, що органічно виросла із тих обставин і умов, які створили на другому боці культур-

ного і соціально-політичного розвитку певні течії буржуазної думки.

Не можемо не звести всього вище сказаного в од-но ціле чудовими словами Кавцького, висловленими в його передмові до лондонського видання “Ерфуртської Програми” на польській мові.

“Марксизм є метода, що виключає всякий шаб-льон. Тенденції капіталістичної продукції ділають скрізь, суть міжнародні. Але форми, в котрих вони зна-ходять свій вираз, і в котрих впливають на життя на-родів, суть надто різнородні. Доки соціалістичні партії були тільки товариствами пропаганди і займалися тіль-ко пропагандою теорії, доти міжнародня соціалістична література могла бути досить одноманітною. В міру то-го, як соціалізм розвивається і здобуває собі все біль-ший і більший вплив на життя практичне, одноманіт-ність все більше зникає. Через те соціалісти все більше мусять брати на увагу особливості національні не тільки в сфері ділання, але і в сфері думки і все більше при-мушуються в кожному краю до утворення собі націона-льної літератури.

Не ослаблює то міжнародньої солідарности. На-впаки в міру розвитку солідарність міжнародня пере-стає бути лише чисто теоретичною, а стає все більш практичною”.

***

Капіталістичний світ – це світ, повний глибоких суперечностей. Кожний крок капіталістичного розвитку несе їх в усі сфери людського життя.

Ревниво оберегаючи приватну властність, капіта-лізм на кожному кроці експропріує її; заснований на індивідуальному володінню засобами продукції і на ін-дивідуальному провадженню хазяйства, він разом з тим творить велику суспільну продукцію. Зрост і розвиток цих суперечностей то процесс, повний горя і сліз. Але із

цього ж розвитку виростає така соціально-політична сила, котра покладе кінець цьому болючому для усіх пригнічених процесові. Такою силою, всім своїм економічним і соціально-політичним становищем призначеною до виконання цієї великої місії, являється пролетаріят, що, збільшуючися в процесі економічної еволюції кількістю, виростає духово і політично.

До однієї із найглибших суперечностей, що роздирають сучасну людськість, відноситься суперечність національних та інтернаціональних тенденцій капіталістичного розвитку, що неминує в сучасному суспільстві створюють національне питання.

Перетворюючи хазяйства окремих громад, країв, націй і держав в одно-всесвітнє хазяйство, капіталізм нищить всякі перешкоди на шляху цього перетворення. Кордони сучасних великих держав так само йому противні, як кордони колишніх невеличких середньовічних. Ідеалізм капіталіста стає одна-всесвітня держава – всесвітнє царство капіталу. Але космополітизм буржуазії приймає специфічні форми. Капіталісти кожної нації уявляють собі всесвітню державу такою, в котрій не тільки не має поділу кордонами, але і мовами, в котрій панує одна мова – їхня мова, в котрій живе один нарід, – їхній нарід. Так інтернаціоналізм буржуазії перетворюється в свою протилежність, в націоналізм, і родить пангерманізм, панславізм і т.п.

Цілком природно, що в державах, котрі складаються із декількох націй, такі тенденції буржуазії приводять неминує до національної боротьби. Цілий ряд обставин визначає її результат. Ступінь економічного розвитку, становище культурне, кількість людности, відношення суспільних сил – все це впливає на перемогу чи поразку певної нації в цій боротьбі. Перемога нації – вірніше однієї національної буржуазії – утворює національний гніт на иншими націями.

В яку державу ми не заглянемо – чи в близькому минулому, чи в сучасному, чи в самодержавній монархії,

чи в конституційні і парламентарні держави, чи в Пруссію і Австрію, чи в Англію – скрізь ми побачимо довгу низку фактів насильств над цілими націями.

Затримання культурного розвитку, перетворення народніх шкіл із джерела розвитку в джерело отупіння народніх мас, репресії політичні, що затримують процес самоопреділення клясс і груп соціяльних, централізація державних прибутків і видатків, затримання економічного розвитку шляхом економічної внутрішньої та закордонної політики в певному напрямку – ось ті ріжноманітні форми, які приймає в наші часи національний гніт.

Лягаючи важким тягарем на весь пригнічений народ, вони особливо шкодливо впливають на пролетаріят, на характер і ход його клясової боротьби, на розвиток і зміст його клясової самосвідомости.

Мало того, що національний гніт затримує зрост клясової самосвідомости пролетаріяту та, гальмуючи розвиток продукційних сил, позбавляє робітників організуючих і виховуючих тенденцій капіталістичного хазяйства; він своїм надклясовим національним характером утворює всі елементи для затушування клясових антагонизмів, для солідарности кляс.

Разуміється повне усунення національного гніту, ми певні можливе лише при знищенню основи всіх форм експльоатації і поневолення – панування капіталу і поділу на кляси.

Ясно, що такий погляд наш на цілковите розв'язання справи не засуджує нас на бездіяльність. Навпаки, він освітлює боротьбу з національним гнітом ясним сьвітом соціялістичного ідеалу, а цім робить її в кожний даний момент ще більш інтензивною.

От же ж зрозумілим стає, що єдиною силою, котра в інтересах соціяльного розвитку може і повинна вести боротьбу з національним поневоленням, являється робітнича кляса.

“Приналежні до пролетаріату члени нації, котру гнітять, котру експлуатує або хоч би самостійности котрої загрожує друга нація, повинні боротися проти такого пригнічення, як і проти всякого иньшого”, так каже ветеран інтернаціональної соціалдемократії, вже не один раз нами цитований”.

Але що то значить боротися.

Чи то значить здобути “рівноправність націй” – припіп, блискучістю подібний до славних “волі, братерства і рівности” Великої Французської Революції, але і вартістю своєю ще менше позиточних для пригнічених націй, ніж перші троє були для пригнічених горожан.

Послухаємо що каже відомий юрист Гумпльович – а слово юриста в цій справі особливо важливе, бо ходить тут о розв'язання юридичної проблеми – про §5 Австрійської Конституції (4 Марта 1849 року), в котрому сказано: “Всі нації рівноправні:

“Із науки права ми гаразд знаємо, що (wie) корпорація, або асоціація можуть бути “носителями” прав і користуватися ними: нація ж не є ні асоціацією, ні корпорацією., ні взагалі “моральною” особою в смислі науки права”. – “Коли бракує нам... необхідної предпосилки всякого права, а іменно ясного і точного розуміння суб'єкта, котрий повинен бути “носителем” (Trager) права, так можемо ми ще менше собі уявити, як така нація, що не надається до опрeдiлення, могла б користуватися належачим їй правом”. – “Таким чином ми можемо повернути справу, так, як нам захочеться; мартовська конституція 1849 задає нам в §5 загадку, до розв'язання котрої ніде не дається ключа. Ми не знаємо, що розуміє законодавець під “Нацією” (Volksstamm) ? не володіємо ми ні дійсним поясненням, скільки націй є в Австрії ? (тоді як склад і обшир (Umfang) коронних земель конституційним шляхом твердо встановлено) ні нарешті, яким чином і способом нація може бути “носителем” прав”.

Тому боротися, аби на брудному (конституційному папері буржуазії написати пролетарською кров'ю, що всі нації рівноправні, - принцип, право нації на самоопреділення з боку юридичного має таку ж саму вартість після такої теоретичної оцінки цього здобутку, підпертої політичною практикою буржуазних конституцій, - збоку свідомого авангарду пролетаріату, соціалдемократії, було би марнотратством сил робітничої класи.

Ясно, що коли національне питання являється проблемою політико-юридичною, свідомий пролетаріат повинен боротися за таке розв'язання цього питання, котре б на основі державних форм, а не лише принципів, давало б тверді гарантії неможливості гніту.

Тут не місце говорити про ці форми.

Інтернаціональна соціалдемократія вже віднайшла такі форми.

Ми хочемо тут лише констатувати те, що завдання пролетаріату в цій справі не тільки негативні – боротьба з проявами гніту, а і позитивні – відшукання відповідних форм політичних для мирного спільного життя націй.

Але для ясности, успішности боротьби з усіми проявами і наслідками цього гніту пролетаріат даної нації, клясово свідомий, повинен скласти організовану політичну силу, що в кожній момент змогла б підперти “право націй на самоопреділення” та вдунула б душу живу в мертву “рівноправність націй” буржуазного державного права.

Окрема організація національна не нищить солідарности пролетаріату цілої держави.

Ми твердо переконані в тому, що клясово свідомий пролетаріат не може роздиратися національними суперечностями. Скрізь, де пролетаріат виростає духовно і політично, де організується в окрему самостійну політичну партію, він стає найенергійнішим оборонцем усіх експлуатованих та пригноблених. Тому приро-

дно, що робітники нації упривілейованої стають на оборону нації пригніченої.

Не для того, розуміється, закладається окрема організація пролетаріату, щоб протиставити її іншим пролетарським організаціям.

Обстоюючи право кожної нації на самоопреділення, соціалдемократія в першій лінії має на увазі самоопреділення пролетаріата кожної нації. Але для широких робітничих мас найкращим і єдиним засобом самоопреділення є організація однородна по своєму складу – національна організація.

Така організація швидко определить позицію і тактику робітничої кляси відносно національного гніту, і також і корисні для пролетаріату форми розв'язання національного питання в конкретних історичних рамках. Така організація з відповідною максимальною силою поведе найширшу боротьбу на два фронти: проти власної і всякої іншої буржуазії а разом з своєю буржуазією по принципу “врозь ийти вместе бить” проти національного пригнічення.

Така організація і вона одна лише зможе повести за собою широкі маси пролетаріату пригніченої нації, настреного, завдяки національному гнітові, вороже до всього, що виходить від нації гнітучої, найбільш, яко маса, відчуваючого на власній шкурі національний гніт і, завдяки останньому, в широких клясово несвідомих масах найбільш заінтересованого в найскоршому розв'язанню національного питання.

Тепер ми можемо резюмувати наш погляд.

Показати на даних соціально-політичних відносинах клясові інтереси і клясові антагонізми сучасного капіталістичного суспільства, освітити все життя робітничої кляси соціалдемократичним світоглядом в фарбах і образах рідної мови, пристосувавшись до культурного рівня робочих мас, реагувати на все, що хвилює дані часи дані маси робітничі, одягти з'організовану клясову боротьбу в нерви і мускули соці-

яльно-політичного життя даної нації, надати цій боротьбі таку інтензивність, яка можлива при даних умовах і формах панування капіталу, стояти завше на сторожі прозоро-ясної самосвідомості пролетаріату і таким чином найшвидче і найкраще виховати із даних мас робітничих борців в рядах інтернаціональної соціально-демократії – зробити це і так зможе лише національна соціально-демократична організація пролетаріату.

До цього приводять теоретичні розміркування?

А що ж каже нам історія інтернаціональної соціально-демократії?

В 1862 році на лондонську виставку прибули французські робітники, аби гуртом з англійськими товаришами обговорити становище робітників, їхні змагання і тому иньше. Після виставки утворилися тісні зносини, наради провадилися далі, і в наслідок цього всього в 1864 році утворена була спілка, що мала обхоплювати робітників різних країн. Так з'явився Інтернаціональ – “Міжнародне Товариство Робітниче” (“L’association internationale des Travailleurs”).

Інтернаціональна солідарність пролетаріату, той поклик “Пролетарі всіх країн єднайтеся”, що лунає по всім сьвіті, найшов своє організаційне втілення в цьому міжнародньому товаристві.

А між тим Інтернаціональ зник. Де причина цього?

Поминаючи агітацію Бакуніна, що вбачав в Інтернаціоналі спілку бунтарів та хотів перетворити його в свого роду поштову скриньку, починаючи трагічний кінець парижської комуни, котру Інтернаціональ підтримував, ми повинні признати, що причина його загиби була значно глибша.

Загравши свою роль створивши певну єдність поглядів, прищепивши ідеї марксизму соціалістичному рухові в різних країнах, Інтернаціональ, організація більше теоретична, пропагандістська, втратив своє значіння.

На сцену вже виступили маси робітничі. Соціалізм починав впливати на життя народне, на ход законодавства. І ось ми бачимо, що “рух став приймати все більш національний характер; це не треба розуміти так, що стала забуватися міжнародна солідарність; соціаль-демократична діяльність определялася національними властивостями, особливостями народу і державним ладом тої країни, в котрій приходилося робити.

“Інтернаціональ як організація одбув свій час завдяки розвитку соціалізму...” Але історія дала докази ще й иньшого роду.

В 1889 році на конгресі в Гайнфельді утворювалася соціалдемократична робітнича партія Австрії. Окремі частинки злилися в колектив, з єдиною душею – партійною програмою, прийнятою на цьому з’їзді. Наслідки цього великого факта незабаром виявилися. Соціалдемократичний рух з року на рік котився хвилями від території до території австрійської держави. Все більша кількість націй втягувалася в рух. Прокидалися навіть найтемніші із них. Соціалізм пускав глибоке коріння в массах кожної нації, ставав політичною силою, що починала впливати на державні відносини.

Але цей же процес приготував не тільки зростаючу силу і вплив соціалдемократії, а ще і реорганізацію Партії на нових принципах.

Розширився серед ріжних націй, соціалістичний рух зазнав, так мовити, всю природно-організуючу силу національності і шляхом непомітного, повільного, природного процесу вилився в національні організації.

Віденський конгрес 1897 року, визнав лише факт і перебудував організацію цілої партії. Від нині австрійська соціалдемократія з’організована по націям і не можна сказати, що би то зашкодило соціалдемократичній справі в Австрії. Навпаки, соціалдемократія Австрії від часів цього партайтагу розвивалася і розвивається ще швидче, вплив її політичний, не дивлячися на невелике представництво її в парламенті, незвичай-

но великий, пролетаріят і соціалдемократія Австрії є із найреволюційніших в Західній Європі.

Через два роки ми вже бачимо оригінальний вплив нової організації на програму мінімум соціалдемократії. Нова організація підготувала розв'язання національного питання і в 1899 році на брюннському конгресі дала таке його розв'язання, котре Каутським визнається за найкраще соціалдемократичне розв'язання національного питання.

Але з'організована, поділена по націям соціалдемократія, оточена державними кордонами, мусить бути сполучена в одну політичну партію пролетаріату цілої держави так само, як спільні економічні і політичні умови сполучають пролетаріят усіх націй даної держави.

Як утворити це з'єднання ?

Основою всіх організацій пролетаріату взагалі являється принцип кооперації, співробітництва. Останній же не припускає підлягання якоїсь одної частини другій. Обопільна залежність од цілого колективу всіх частин – то єдина підвалина всіх організацій дійсне демократичних, а в першій мірі пролетарських. Тому ясно, що формою так потрібного пролетаріатові з'єднання соціалдемократії може бути лише федерація, спілка. Кожна частина складова має свої форми організаційні, має свої інституції, певну компетенцію – все це однакове в усіх частинах – а всі частини разом, колектив, мають спільну, сполучаючу форму організаційну, спільну центральну інституцію, що являється найвищою в усіх справах програми, тактики і боротьби.

Таким чином організаційним ідеалом соціалдемократії різних націй але одної держави стає політична організація Швейцарії і Америки.

Ми не будемо спинятися тут на аналізі розуміння (поняття) федерації чи автономії. Ми не будемо приводити сучасних определень цих державних форм по під-

ручникам державного права, звідки ці терміни і взяті. Ми певні в тому, що це лише було би нам на користь.

При всіх суперечках за і проти федерації, чи автономії йде більше річ про організацію центрів місцевих і загального, ніж про аналогію з відповідними політичними формами.

Коли принцип національних організацій є визаним – а не визнати його, нам здається, неможливо, – цілком ясною повинна бути і сполучуюча форма організації.

Центральна соціалдемократична організація, що провадить класову боротьбу пролетаріату, повинна гарно зважити всі обставини цієї боротьби, як внутрішні – в пролетаріаті організованому і неорганізованому, так і надвірні – в відношенню соціальних і політичних сил. Зрозумілим стає в такому разі, що знання настрою національних груп пролетаріату, певні дані відносного значіння організованої сили робітничої класи певної нації, добре знайомство з тими обставинами в яких живе і бореться даний пролетаріат і дана соціалдемократія – знання, так потрібне для утворення тактики пролетаріату цілої держави і провадження його класової боротьби, може датися лише представниками цих організацій. Лише в такому разі ми будемо мати державну організацію пролетаріату – одсвіт (отраженіє) всього пролетаріату, лише в такому разі ми маємо більшу гарантію від рискованих кроків.

Таким чином ясно що Ц.К. мусять складатися із представників національних соціалдемократій.

Таку організацію ми і бачимо в соціалдемократичній партії Австрії.

Найвищою інституцією для всіх національних складових частин партії для всієї партії, яко цілого, являється партайтаг. Всі віжнійші справи національних організацій затвержуються ним. Загально партійна програма і тактика вироблюється на ньому. Всяка можливість відступів з боку національних соціалдемок-

ратій від принципів соціалдемократії, установлених загальними партайтагами, є абсолютно неможливою.

Найвищою виконуючою інституцією являється ц.к. Ц.К. не вибирається з'їздом, а складається із представників ц.к. національних соціалдемократичних організацій, котрих в Австрії тепер мається шість: німецька, чеська, італійська, польська, славінська і українська.

Таку організацію дав австрійській соціалдемократії віденський партайтаг 1897. Вже скоро десять років існує така форма організаційна і грає велику роль в розвитку партії.

Не буде дивним для нас і несподіваним та позиція, яку в цій справі якно і виразно зайняв Каутський. Визнаючи, що справа організації пролетаріату в ріжно-національній державі являється справою дуже важкою, він спинився на Австрії, яко на країні, в котрій "найраніш з'явилася ця проблема і була найкраще розв'язана.

Таким чином теоретичні розмірковування, історичний досвід та думки авторитетів міжнародньої соціалдемократії – все це стає нам порукою в тому, що така форма з'єднання є одинокою доладною формою сполучення.

III.

Тема, котру ми порушили в цій статті, не є новою. Перед другим з'їздом Російської Соціалдемократичної Робітничої Партії і досить довгий час після цього питання це дискутувалося із незвичайним запалом і енергією, та з неменьшою непродуктивністю. Назбиралося досить багато неусунених неясностей, непорозумінь, існуючих ще й досі.

Розібрати головні, основні із них це значить вияснити такі боки питання, що zostалися в тіні. Тому ми і

спиняємося на цих головних думках наших супротивників.

В одній із своїх статей, здається в органі Соціал-демократії Королевства Польського та Литви (Przegląd Socialdemokratyczny), Роза Люксембург, бажаючи розбити аргументацію Бунду, проводила ту думку, що партії європейського пролетаріату бути не може.

Для того, казала вона, щоб організація пролетаріату якоїсь нації могла називатися партією, вона повинна, яко політична організація, мати в своїй політичній програмі якусь політичну вимогу або сумму їх, що не може бути прийнята в політичну програму організації пролетаріату цілої держави. Таким чином, коли всі її окремі вимоги можуть бути внесені в загальну програму пролетаріату всієї держави, вона не має права називатися партією; коли ж окремі вимоги політичні цієї організації не можуть бути прийняті в загально політичну програму, бо вони стоять до неї в суперечності, тоді або така організація не є пролетарською по своєму напрямку, або ж ці її вимоги не пролетарські.

Аргументація ця й досі вживається нашими супротивниками. Та й справді вона являється дуже логічною, але тільки на перший погляд.

Пригляньмося ближче до неї.

Що відріжняє соціалдемократію, яко політичну партію від буржуазних політичних партій?

Соціалдемократія, являючися партією клясової боротьби праці проти капіталу, бореться з існуючим ладом, проти поділу людей на кляси, за знищення кляс і клясового панування.

Буржуазні ж партії, являючися виразниками інтересів капіталу, обороняють основи існуючого ладу.

Таке відношення соціалдемократії до сучасного соціального ладу єднає всі соціалдемократичні партії і відріжняє їх від буржуазних.

Але завдяки тому, що пролетаріат різних націй живе в різних політико-юридичних обставинах, в про-

грамі minimum пролетарів кожної нації формулюються їхні близчі завдання, що, відріжняючися від близчих завдань пролетарів иньших націй, впливають із ріжниць капіталістичного розвитку і політико-юридичної обстановки.

Ми думаємо, ще не кордони державні, не держава an und fur sich, становить основу істнування окремої соціалдемократичної партії, а одьсвіт державного ладу і йшла економічної підоснови в програмі minimum партії пролетаріяту.

Чи можуть бути прийняті ці близчі вимоги пролетаріяту в програму кожної соціалдемократичної партії, чи можуть вони перечити їй?

Спіраючися на інтернаціональність пролетарського руху, так яскраво висловлену в цітованому вже нами місці комуністичного маніфесту, ми, а ніхвилинки не вагаючися, можемо дати ту відповідь, що близчі вимоги пролетаріяту кожної нації не перечить програмі minimum себ то інтересам робітничої кляси першої ліпшої нації, і тому можуть бути прийняті в її програму.

Ясно, що коли виходити із думки Р.Люксембург, ми повинні признати, що немає соціалдемократичних партій, а існує лише одинока міжнародня соціалдемократична партія.

Коли ж право певної організації на істнування, яко партії, засновуати на ріжницях програми minimum в залежності від иньших обставин, що обхоплюють дану національну групу пролетаріяту, тоді взагалі кажучи стілько партій, скілько націй.

Увага, що весь пролетаріят певної держави може цілком самостійно вибороти свої вимоги, тоді, як пролетарі окремих націй, держави, що складається із декількох націй, не можуть вибороти суму своїх вимог, напр., скажемо усунути національний гніт, на наш погляд і в першій і в другій своїй частині являється невірною.

Насамперед, ми мусимо признати, що політичний гніт капіталу, як і економічний, носить характер міжнародній, де далі зростаючи. В міру зрівняння степені економічного розвитку, в міру зросту і грізности клясової боротьби пролетаріату, буржуазія буде активно солідаризуватися в цілім сьвіті. Ми вже знаємо, як феодалні елементи, зходячи на всьому просторі феодалізму з історичної арени, повстали проти нового ладу і нової кляси. Пригадаємо лише коаліцію європейських держав під часи революції 1789 р. Ми твердо переконані в тому, що те ж буде і з буржуазією на заході її панування. Ми маємо вже тепер зародки цієї міжнародности політичного гніту. Ми маємо кенігсберський процес, ми маємо висилки ріжних політичних “злочинців” – російських емігрантів – із ріжних “вільних” країн і т. д. Ми маємо субсидіровання європейським капіталом держави-банкрота, що без цього неминуче вже давно б зруйнувалася і перетворилася б із абсолютної монархії в конституційну державу.

З другого боку ми мусимо звернути увагу, що і в програмі пролетаріату є вже ряд вимог цілком інтернаціонального характеру в тому смислі, що завоювати їх можна лише з'усиллями всесьвітнього пролетаріату а розв'язати лише міжнароднім шляхом. Пригадаємо 8 годинний робочий день, народню міліцію, міжнародне фабричне законодавство і ми згодимося з висловленою думкою. В міру зроста тих же тенденцій, які примушують солідаризуватися практично буржуазію, буде зростати в програмах мінімум соціалдемократичних партій окремих держав і число вимого інтернаціонального характеру.

Колишній інтернаціональ мусить воскреснути. Пролетаріят вийде за рамки сучасної держави і утворить справжню міжнародню організацію робітничої кляси. То буде, так мовити, генеральний штаб всесьвітньої армії пролетаріату. Але цей генеральний штаб буде спиратися на справжні армії робітничі ріжних націй і в

цьому його різниця від колишнього інтернаціоналю – цього генерального штабу без армій. Безмежний жах нестиме він в ряди пануючої буржуазії. То будуть останні дні капіталістичного суспільства.

Що дня, що хвилини ми бачимо як органічно нечувано швидко виростає цей новий інтернаціональ. Ми бачимо, як професіональним організаціям стає тісно в державних рамках, як ростуть інтернаціональні професіональні конгреси, як утворюються міжнародні професіональні секретаріати; ми бачимо, як незвичайно зростає значіння інтернаціональних соціалістичних конгресів, як в процесі розвитку конгресів з'являються нові організації-міжнародне соціалістичне бюро (1900 р.) (Bureau socialiste international з парижського конгресу і міжпарламентська соціалістична комісія;) ми бачимо це все і признаємо необхідність появи такої справжньої міжнародньої організації пролетаріату.

Коли не вірно те, що всі близчі вимоги пролетаріату якоїсь держави можуть бути осягнені його власними зусиллями, так невірно і те, що близчі вимоги робітничої класи якоїсь нації в різно-національній державі не можуть бути осягнені його власними силами. Згадаємо Норвегію, де національний конфлікт був розв'язаний зусиллями норвежського народу. Погляньом у себе на Фінляндію – і я думаю, що цього буде досить, щоб признати цю думку невірною.

Але в останньому є ще иньшого роду помилка – невірне прикладання тої думки, що повне увільнення пролетаріату може бути осягнено зусиллями робітників всіх країн, до розв'язання національного питання.

Навіть в справі осягнення соціалістичного ладу ми можемо з'ясувати цей тезіс тільки так, що соціалістичного ладу можна осягнути лише при одностайній боротьбі та при одночасному завоюванню його всюди.

А для того пролетаріат кожної поодинокі держави, знаючи солідарність пролетарів иньших держав з

ним, мусить провадити самостійну боротьбу, “насамперед мусить здобути собі політичне панування, з’організуватися в національну клясу, сам улаштуватися, яко нація (sich selbst als Nation konstruieren).

Чи значить це, що кличучи пролетаріят до боротьби в державі, ми нищимо свідомість вище згаданої ідеї увільнення з’усиллями робітників цілого світу? Розуміється, ні!

Що ж тичеться національного питання, так не думаємо, щоб знайшлися такі мудреці, котрі б одсовували розв’язання національного питання до соціальної революції. Ми певні в тому, що національне питання, яко один із пунктів нашої програми *minimum*, можливо розв’язати в значній мірі в капіталістичному суспільстві і лише при самостійній боротьбі найактивнішого в цій справі елементу національно-пригніченого пролетаріату.

Коли ми звернемося до иньших аргументів проти національних організацій, так і там ми не стрінемо більшого успіху у наших супротивників.

Національні організації, думають вони, шкодять державній організації пролетаріату, позбавляючи її так потрібного централізованого характеру. “Централізм”, казав Ленін на 2-му з’їзді Р.С.Д.Р.П. “вимагає відсутности всяких перегородок між центром і самими одлеглими частинами партії”. Як віє од цих думок академізмом, повною одірваністю від масового руху та і взагалі від життя.

Нам централізм потрібний не *an und fur sich*, а через те, що він, так мовити, розвиває продукційні сили соціалдемократії, що і тим збільшує “боеву готовність” всієї пролетарської армії. Тому ясно, що діло не в перегородках, а в тому, чи прискорюють вони розвиток сил пролетаріату в певних районах чи націях, чи ж затримують.

Нам же справа являється в иньшому світлі. Для нас на основі аналогії розвитку і значіння відповідних

державних форм, являється безперечним, що централізований характер політичної організації, пролетаріату як і держави, лише тоді веде до цілі, єдине для нас важливої при цьому, - до зросту сил, коли доповнюється певними формами децентралізації. Ціле росте, коли ростуть його частини, а останні ростуть найшвидше, лише коли вони з'організовані. Доводячи розвиток сил пролетаріату певної нації до найбільшого можливого максимуму, вони тим самим збільшують і ціле - державну організацію всього пролетаріату.

Лише централізм бюрократичної буржуазії являється централізмом, заснованим на найширшій регламентації, на знищенню всяких перегородок між державою і підданими.

Треба було довести, що існування організацій національних розвиває "центробіжні тенденції", що вони переважають тенденції, "центростремительні" і тому зменшують "боевую готовність" пролетаріату. Але цього ніким не зроблено, бо на наш погляд довести це є реччю неможливою.

А в такому разі, особливо важливим являється представництво національних організацій в Ц.К.-ті державної організації. Не представництво інтересів пролетаріату лежить в основі такої організації, як це хотять навязати нам наші супротивники, а потреба тісніше звязати на основі найширшої самодіяльності національні організації пролетаріату в одно ціле. Представництво в Ц.К. викличе більший інтерес до спільних справ, з'єднає всі організації, зцентралізує їхню силу.

На цьому ми і можемо закінчити наше розглядання головних закидів проти національних організацій.

Таким чином, взагалі кажучи, національна соціал-демократична організація пролетаріату має право називатися соціал-демократичною партією.

Не менш безпідставним являється, на наш погляд, і закид національним організаціям в тому, що вони розвивають в пролетаріаті націоналізм.

Кожна національна організація, кажуть нам, концентруючи погляди робітників на вузько національних потребах і змаганнях, викликає серед робітників своєї нації одірванність від решти пролетаріату держави і зрост націоналізму.

Цілком помилково, що національна організація – якийсь департамент по національному питанню. Національна організація це суцільна (целостная) соціалдемократична організація, що провадить усією клясовою боротьбою пролетаріату в даних умовах економічних і політичних, значить немає ніякого зкупчення поглядів на вузьких національних потребах et et.

Яким чином, запитаємо ми, може розвиватися націоналізм в національній організації, коли програма всієї партії є і її програма, коли тактика определяється тактикою сполученої організації, коли кожен важливий крок в життю кожної поодинокій національній соціалдемократії ствержується центральним конгресом. Та і чи правдиво те, що націоналізм створюється організаційними формами. Одними парадоксами а la Hegel тут нічого не зробиш (“Національное выростая переходит в националистическое” казав Карскій на II з’їзді Р.С.Д.П.) Нам потрібні докази. Аджеж обвинувачують голяндські, італійські і французські соціалісти німецьких в націоналізмі (напр., за промови Бебеля в рейстазі 7 Марта і 10 Дек. 1904 року). А між тим там, як відомо, немає ніяких національних організацій. То коли так, коли вірно, що національні організації створюють націоналізм, треба далі продовжити думку і признати, що кожна державна організація пролетаріату (напр., нім., фр., італ., англ.), котра являється по складу національною, теж винна в тих же гріхах. Тоді порятунок один: знищення окремих державних організацій і заведення одинокої інтернаціональної організації пролетаріату.

Таким чином націоналізм цих організацій, що начеб то впливає з їхньої суті, - це фікція, але фікція шкочлива, що затримує сполучення всіх соціальнодемократичних партій і організацій.

IV.

Історія не повторюється. Але повна ріжноманітного та індивідуального вона розвивається по одним і тим же загальним законам на всім сьвіті.

Довівши шляхом теоретичних розміркованнь і історичними прикладами розвитку робітничого руху необхідність і неминучість утворення національних організацій, ми, природно, повинні чекати такої ж закономірности в розвитку національного руху і в кожній країні, що складається із ріжних націй.

Як же ж стоїть справа в Росії ?

1-е Марта 1881 року було кульмінаційним пунктом в діяльності “Народньої Воли”. Уряд, що було захищений під велетенськими ударами “Народньої Воли”, побачивши, що за невеличким гуртком, хоч і завзятих, героїв-революціонерів не має ніякої значної суспільної сили, знову встав на тверді ноги. Епоха нібито “великих реформ” змінилася епохою справді “великої реакції”. Справа революції здавалася навіки програною: єдина революційна сила, “Народня Воля”, була зовсім знищена.

При таких обставинах, коли в суспільстві панувало безсилля і зневірря, там, далеко від рідного краю, за кордоном справа революції переходила в руки нової соціальної сили. В 1883 році п'ятеро сильних духом і вірою в увільнення рідного краю людей закладали нову організацію – “Групу Освобожденія Труда”: то в нетрах російського суспільства капіталізм породив нову революційну силу, пролетаріят, що шукав своїх виразників, своїх проводирів. І “група Освобожденія Труда” зразу ж віддала справу російської революції в руки цієї нової,

єдине революційної сили: “ Революційний рух в Росії може взяти гору лише, яко революційний рух робітників”, так казав делегат цієї групи Г.В. Плеханов на міжнародньому конгресі в Парижі в 1889 році.

Багато років минуло з того часу, і як справдилися ці слова !

З року на рік, із міста в місто котилися маненькими струмочками соціалістичні ідеї во всій Росії. Пролетаріят жадливо ловив свої ідеї. Виростав робітничий рух. Він вимагав партії – програми і організаційних форм.

В 1898 році відбувся перший установчий з'їзд представників всіх існуючих в Росії тоді невеличких соціалдемократичних організацій. Утворена на цьому з'їзді Партія виробила на ньому свій маніфест. Всі з надіями і натхненням поверталися зі з'їзду. Але всі плани були розбиті завдяки кольосальним провалам. “Партія” – знову одійшла в туманну далечінь.

А робітничий рух тим часом захоплював все ширше і глибше всі верстви пролетаріату. Створювалися, по незмінним законам розвитку робітничого руху, національні соціалдемократії і виростили в значну політичну і революційну силу. Зрост робітничого руху, - здавалося, давав головну умову для розв'язання всіх питань програми, тактики і організації.

Відбувся в 1903 р. II-й черговий з'їзд Р.С.Д.Р.П. Ще до нього можна було зарані чекати, що він не виконає тієї великої ролі, котра призначена була йому тодішнім моментом в розвитку робітничого руху. І, дійсне, II-й з'їзд, цей з'їзд академіків, агітаторів, пропагандистів, чого вгодно, але не представників (крім бундовців) організованого масового робітничого руху, котрого годі не було ще, привів не до з'єднання, а до роз'єднання. Єдина національна організація в Партії – Бунд – виступила із неї, а решта розпалася на два військових лагери – більшість і меншість.

Тепер справи стоять инакше. Масовий робітничий рух котить високі революційні, чим далі то більші і вищі вали. Національні організації вирости в найкращу революційну силу Росії, в авангард революції. Вони суть фактом, котрого так само не можна усунути, як і пролетаріяту цих націй. З другого боку Р.С.Д.Р.П. лише тепер також стала партією мас пролетарських. Тепер маються усі умови для створення єдиної партії. Не боротися, не навязувати волі одного пролетаріяту всім іншим, а створити “равнодействующую” цих воль – справжню Партію Росії – ось яке завдання стоїть тепер перед соціал-демократією всіх націй.

***

Порш М.

ПРО НАЦІОНАЛЬНУ НЕВОЛЮ ТА ПРО ТЕ, ЯК З НЕЇ ВИЗВОЛИТИСЯ

Слово. – 1907. - № 20. – С. 5-7.

I.

Ледве чи хто в наші часи не чув тої великої правди, що не має тепер ніде в світі рівності проміж людьми, що одні з людей, маючи в своїх руках силу грошей, фабрики, заводи і великі обшари землі, панують над усіма іншими людьми, котрі, не маючи нічого потрібного до хазяйства, продають свою голову, свої руки, чи як то кажуть, свою робочу силу великим панам-капіталістам. В яку державу, в який край ми не заглянемо, хоч би трудящий люд мав там найбільші права, ніде-ніде, на всім світі широкому не побачимо, щоб багатий не гнітив убогого, не жив з його праці, не держав його в неволі та злиднях.

Кожен в наші часи знає цюю класову неволю, яку чинить клас капіталістів над класом трудящих, над робочим людом.

Та рідко хто у нас на Україні знає або чув про національну неволю, яка настає тоді, коли немає рівності поміж ріжними народами (націями) одної держави, коли один народ (властиво його капіталісти) панує в державі та гнітить всі інші. А тим часом, в яку частину великого світу людського ми заглянемо, мало не всюди там, де в одній державі живуть ріжні народи, побачимо ми цюю національну неволю.

В поміщицькій Пруссії німці гнітять поляків, приневолюють всякими карами польських дітей забувати свою рідну мову, скуповують землі польських поміщиків та спродують німецьким селянам, щоб польський

селянин світ за очі тікав з рідного краю в далеку Америку. В Австрії, де живе шість великих народів, німці неволять чехів, поляки неволять українців в Галичині. На що вже Англія на весь світ звісно своїми демократичними порядками, та й та вже од давніх давен неволять – та ще й як неволять – ірландців, що живуть в великих злиднях на своєму Зеленому острові. Знищили англичани зовсім ірландську мову, ограбили всю землю у ірландського трудящого люду, роздали її великим англійським панам (лордам), та й тяжко неволять ірландський убогий, окрадений робочий люд, не дають йому ні землі, ні волі.

Велика і тяжка класова неволя. Та не менша і не легша національна неволя. Густою чорною хмарою висить вона над всім життям поневоленого народу, великою колодою лежить вона на шляху його розвитку, загорожує йому дорогу до волі і кращої долі, не дає народові розвивати всі свої сили. Крізь всякі щілини національна неволя гіркою отрутою розливається по всьому народньому тілу. На що не глянете ви в народньому житті поневоленого народу, чи на його культуру, чи на його народне господарство, чи на його державні порядки, всюди ви побачите, як національна неволя робить мертвим все, що хоче жити і буйно розвиватися, вьялить і сушить все, що має цвісти пишним квітом.

В усяку одежу з'одягається ця національна неволя, на всі сторони народнього життя важким тягарем лягає цей національний гніт.

Та найперше, що в національній неволі кидається в вічі кожному, це гніт над національною *культурою*. І цьому немає нічого дивного. Чим насамперед одріжняється одна нація од другої? Своєю вдачею, своєю мовою, історією, своїми співами, спогадами – своєю культурою. І от, неволячи якусь націю, перш за все пильнують, як би знищити її мову. Забуде вона свою рідну мову, з нею забуде і свої спогади про своє минуле і загине навіки, як вже загинули досі багато всяких наро-

дів. Ось через що всюди, де один народ панує над всіма іншими, не дають вільно розвиватися просвіті народній серед поневолених народів. Примушують по школах вчитися чужою мовою, забороняють дітям говорити проміж собою так, як говорять їхні батьки, забороняють казати дітям в школах про їхній рідний край, про їхні співи, про минуле їхнього народу. Байдужість, а то і ненависть до рідного краю і рідного народу сіється по всіх школах поневоленого люду, починаючи од низчих народніх шкіл і кінчаючи університетами. Все робиться для того, щоб й на таку покалічену освіту витратити державних грошей як можна менше. От, приміром, в Галичині польський сейм, в якому панує польська шляхта, витрачає на всякі культурні потреби польського народу, на школи, книжки, театри, академії наук в Кракові тощо сотні тисячів корон (1.480.840 кор. або 792.336 карб.). Тим часом, на потреби нашого народу, якого в Галичині трохи більше, ніж поляків, витрачає польський сейм кілька десятків тисячів корон (76.300 кор. або 26.920 карб.). Так на гроші українського народу розвивається багата польська культура, а українцям застаються одні тільки культурні злидні. Так бідному українському Лазарю перепадають крихти культури од багатой польської їжі.

І так гальмується розвиток культури серед поневолених націй всюди, де є національний гніт. В Пруссії і Австрії, в Росії і Англії – всюди ми бачимо цей гніт над національною культурою.

Був час, коли український народ славився серед чужих народів своєю освітою. Густо була вкрита Україна народніми школами. Всі, кому доводилося в ті часи мандрувати по Україні, в один голос кажуть, що українці і прості і вельможні, і багаті і бідні люблять освіту, кохаються в науках, в книжках. Ось через що, коли московському цареві Петрові Великому доводилося заводити в своїй державі нові порядки, то помічників собі він знайшов найбільше серед освічених українців.

Та ось в 1654 році Україна приєдналася до Москви і над культурою і долею її нависли чорні хмари. Московське правительство по всяк час пильнувало, щоб знищити все українське. Не дурно в ті часи склалася приказка: “З Москвою дружи, а камінь за пазухою держи!” Невпинно нищило московське чиновництво все те, що віками довгої праці здобув собі український народ. Забороняли писати українською мовою книжки, вимагали, щоб говорили всюди по московськи. В 1804 р. за часів Олександра I-го видано було указа, яким заборонялося в народніх школах на Україні вчити рідною мовою. В 1863 р. і в 1876 р. навіть заборонено було писати наукові книжки українською мовою. І багато ще всяких мір вживало московське правительство для того, щоб вбити українську науку, а самих українців повернути в “руських”.

Довго боровся український народ за свої права, та в цій боротьбі його подолали. І на українську землю спустилася темна ніч.

Ще в кінці 18-го віку народніх школ на Україні було більше, ніж в другій половині 19-го віку. А число грамотних серед українського народу тепер ледве чи не найменше на всю Росію. По переписі 1897 р. на Україні було на кожних 100 душ грамотних 19 (18,8%) тоді коли по всій Росії Європейській грамотних приходилося 23 на 100 (23,3%). Так стояла грамотність в 1897 році серед усіх народів, що живуть на Україні. Коли ж ми візьмемо самих тільки українців, тоді темнота українського народу буде ще відніша. В той час, як серед всієї людності України грамотних серед чоловіків було 28 і з кожної сотні (по Росії Європейській 33), а серед жінок 9 (по Євр.Рос. 14), серед українців же грамотних чоловіків маємо вже тільки 23 на кожну сотню, а жінок – 4.

Од до чого приводе гніт над національною культурою.

М.Г. (Порш М.)

ПОДІЛ ВИБОРЦІВ ПО НАЦІОНАЛЬНОСТЯМ

Слово. – 1907. - № 17. – С. 5-6.

Виборчий закон 3-го іюня сього року має своєю метою зробити третю Думу покірною і слухняною.

А як селяне, робітники та й мало не вся городська голота були ворожими до теперішньої бюрократії та вимагали дуже багато, то в новому законі про вибори було дуже зменшено виборчі права робітників, городської бідноти і особливо селян. Натомість було збільшено виборчі права всіх заможних і особливо поміщиків, бо ніхто дужче не стоїть за старі порядки, як пани поміщики. Та тільки вже й тоді, коли видано було нового закона, правительству було ясно, що самого зменшення виборчих прав трудящого люду мало. Не треба дуже придивлятися, щоб побачити, що виборчий закон шкодить не тільки робітникам і селянам, а й всім не руським народам, “інородцям”. Так, число послів од Польщі було зменшено аж у троє. Зменшено було число послів теж і од Кавказу. Одібрано було зовсім виборче право од киргизів, башкирів і т.і.

І зроблено це було не без причини.

Національна неволя, яка страшним тягарем лежить на всіх не руських народах Росії, зробила те, що навіть серед напівпоневолених націй немає приятних до теперішнього правительства. Ні од поляків ні од євреїв, ні од мусульман не пройшло ні одного такого посла, як от “істинно-руський” Пурішкевич. І хоч польські народіві демократи або “союз равноправія євреїв” і не

геть то якої волі домагаються для народу, про те всеж таки вони стоять за народовластя та за деякі реформи.

Зарані можна було сказати, що в новому виборчому законі зроблено мало супроти іногородців.

Діло в тому, що у нас на Україні, на Литві, в Білорусії всякі народи живуть мішма. І може статися, що, скажемо, по городах євреїв та поляків буде найбільше і вони пошлють таких виборщиків або послів до Думи, які не стануть на бік чиновництва. Так само може бути серед великих земельних власників. Наприклад, у нас, в Правобережній Україні, в губерніях Київській, Подільській та Волинській дуже багато великих земельних власників поляків. Так могло статися по багатьох місцях несподіване лихо для правительства. Та виборчий закон старався запобігти такому лихові.

Новий виборчий закон, як вже відомо нашим читачам, давав дуже великі права чиновництву на виборах у третю Думу. Давав на те, щоб воно могло залатати всякі дірки в новому законі, який, треба сказати, було виготовлено перед розпуском другої Думи похапцем. Між іншим адміністрації дано було право роз'яснити темні і неясні місця нового закону. Крім того по цьому закону мала вона право ділити виборців так, як вона знайде потрібним.

І от тепер, раз по з раз, ми стріваємо по газетах звістки, що з наказу вищого правительства адміністрація починає ділити виборців по національностям.

Ми не раз і не два вже казали в нашій газеті, яка то велика може бути шкода од того, що адміністрація має такі широкі права на виборах.

Всюди по всіх країнах адміністрація робить великі неправди під час виборів там, де вона командує над народом. Варто тільки згадати нашу сусідку Галичину, де адміністрація на весь конституційний світ вславилася своїми виборчими шахрайствами та насильствами.

Поділ виборців по національностях ще тільки вводять, а вже по всіх газетах ми раз по з раз стріваємо звістки про те, як чудно адміністрація ділить виборців по національностях. В одному місці поляків прицитують до білорусів, в другому одділяють самих євреїв, а всіх інших – поляків, білорусів, литвинів односять до “руських”. Ми думаємо, що така робота адміністрації тільки ясно показує для чого заведено цей поділ виборців. Заведено його не для того, щоб кожен народ, як от євреї, поляки тощо мав у Думі своїх послів, оборонців своїх національних інтересів. Ні. Виборців ділять по національностям для того, щоб роз’єднати всіх незадоволених теперішніми нашими порядками, що од поневолених народів Росії пройшло послів у Думу найменше, щоб третя Дума була слухняна.

Павло Смуток (Стебницький П.)

КРАЄВА АВТОНОМІЯ УКРАЇНИ

Вільна Україна . – 1906. – ч. 1-2. - С. 27-40.

Перед російським суспільством стоїть велике завдання – корінного перестрою державного життя Росії, упорядкування всіх його функцій на нових підвалинах, на підставі вселюдських прав і принципів. Чи скоро здобуде Росія те, що їй треба, трудно сказати в сей момент, коли реакція перед неминучою смертю напружує всі сили старого режиму, висилає на бій з світлом всі орди свого темного царства. Але повороту назад не може бути. Росія буде перестроєна на-ново, як би не силкувались великі і малі Валтараси російського абсолютизму втікти від рішучого вироку, що вже виявився в огневім написі Долі. До того йде – і йде хутко: тижні важать за місяці, а місяці біжать як тиждні. Отже російській великій громаді треба лиш мати на оці всі тяжкі провини вмираючого державного ладу, щоб при його реформі оберетись від повторення старих гріхів і помилок проти народних прав і ідеалів.

Серед тих способів, котрими старий лад в Росії держався до останніх часів, видатне місце займав безмежний централізм, який проходив крізь усі функції державного механізму, крізь усі шпари життя звязаних ним механізмом народів. Централістичний устрій народився в Росії разом з абсолютизмом, котрого слухняним прислужником він був на всьому протязі російської історії, починаючи від московських князів – “собирателів руської землі”. Коли за “трьох кітів” російського державного ладу служили досі “православіє, самодержавіє і народність”, то централізм – адміністративний і націо-

нальний – був тим океаном, в котрім ті кіти плавали і котрий держав їх на світі. Історія Росії єсть власне історія великоруського державного централізму, котрий на наших очах – в початку ХХ віку – дійшов до верхньої точки свого поступу – і за нею вже почав своє рачкування...

Але хоч централізм з абсолютизмом – однолітки, та се ще не значить, що їм разом доведеться й конати. Коли замість трьох старих кітів російська держава заведе собі чотирьох молодих – в формі основних громадянських не було б нічого дивного, як-би вони лишилися плавати в старому, свобід, коли навіть до них прилучиться і п'ятий – народоправство, - то все-ж історичному океані централізму. В наші часи завзятої боротьби соціальних груп на економічному полі адміністративний і національний централізм дає таку велику перевагу пануючим верствам, що при всякій формі уряду буржуазна держава може бути державою націоналістичною і провадити в відносинах до підвладних народів егоїстичну політику національного гнету на користь пануючої нації. Ми знаємо в західній Європі приклади конституційних монархій і республік, перейнятих централістичним духом і націоналістичними тенденціями. Ми знаємо по історії російського суспільного руху, що дух централізму – не чужий навіть самим поступовим верствам і партіям, котрі до недавна дивились на культурно-національні змагання недержавних націй Росії, як на щось зайве і навіть шкідливе для загально-російського поступу, монополізуючи, таким чином, природні шляхи культурного розвитку лиш одному великоруському “центру”. І ми бачимо зараз, що, як раз на ґрунті націоналістичних острахів, бюрократичний абсолютизм силкується знов закріпити своє панування, лякаючи буржуазні верстви марою розпаду, до якого ніби веде Росію революція. Отже може бути, що при реформі державного ладу російське суспільство виявить далеко менше згоди і одностайності в відносинах

до централістичного принципу, ніж виявило до бюрократичного абсолютизму, - і небезпеку за-для широкого культурного і економічного зросту Росії, доведеться ще, може, багато змагатись з численним гуртом своїх різноманітних супротивників. До тої частини в першій черзі належать інтелігенція недержавних націй Росії - і вона особливо повинна напружити всі сили, щоб з підвалин нового державного ладу був геть усунутий централізм, як велике гальмо здоровому і нормальному життю народних мас.

Примітивною формою російського централізму було господарювання московських князів в своїй “вотчині”, зріст котрої не відбивався на самому принципі державного керування, міняючи лиш його форми. В московськiм царстві, а далі і в російській імперії - все панував той самий “вотчинний” принцип, по котрому все існування держави мало метою прибутки царської казни і славу царського ймення. Коли пізніше еволюція російської державності поставила на місце “вотчини” з її державцем - “престол-отечество”, вже як символ цілого комплексу інтересів, зв’язаних принципом “держави”, - то в тім комплексі інтереси пануючих верств, як і перше, брали перевагу над добробутом народних мас - і внутрішній зміст державного життя, таким чином, все зоставався той самий: все існувало для керуючого центру, все діставало свої права на життя від центру, всі соки народного організму стяглися до центру. Поруч з тим як держава росла в своїм обширі і порядкування з одного центра на весь обшир ставало все складнішим, - адміністративний механізм теж робився все більш важким і складним, все пильніш концентруючи свої сили на функціях поліцейських та фіскальних: міцно держати в руках всю людність держави і як найповніше використовувати її матеріальні і духові сили за-для вжитку пануючих верств - сі два завдання російський централізм мусів не зпускати з ока, бо від їх виконання, здавалось, залежала міцність існуючого ладу.

Наслідком історії Росії, - а значить і централістичного напрямку її уряду, - було панування мілітаризму не тільки в міжнародних зносинах, але і в внутрішнім житті держави. Справді, утримувати на обширі шостої частини світу централістичний лад – не легко без великої військової сили, особливо коли в відносинах до недержавних народів централізм адміністративний переходить в грубий і рішучий великоруський націоналізм. Другим наслідком велетенського зросту держави при централістичнім її укладі був мертвлячий бюрократизм, як основа державного ладу, - і з другого боку - пишний розцвіт адміністративної самоволі, як свого роду сурогат децентралізації, без котрої вже неспромога була обійтись центрального уряду.

Нарешті, така система державного керування могла привести лиш до загального культурного і економічного занепаду всієї держави, як в її центрі, так однаково і по її країнах. Проти величезного обширу російської землі кожна окрема людина в її межах видавалася дрібним атомом, що в російськй житті повага до вселюдських прав особи не могла знайти собі місця. Освіта й наука мусіли цілком підлягти “інтересам держави” – і стали в її руках способом для зміцнення пануючого ладу.

А позаяк, в процесі безупинного зросту держави, до неї прилучалися країни, що мали в той час вищу культуру, ніж центр, то їм найбільше довелося потерпіти від загальної системи, котра своїм гнітом встигла значно понизити їх культурний рівень. Само собою, що на ґрунті таких відносин російського уряду до недержавних націй дуже легко виникали з обох боків шовіністичні почуття і національне ворогування, в котрім, власне кажучи, “великоруське ядро” було менше винно, ніж самі проводарі централістичної політики.

Отже по довгих літах хоробливого процесу, котрий прищепила народному організму централістична

отрута, російській державі вже не вистачило сили підтримувати змагання своїх керманичів.

Великий погром Росії на Далекім Сході – се, власне, не що, як діалектична антитеза державного централізму, котрий природним шляхом історичного розвитку дійшов до свого самозречення. Сею антитезою – котра виявилась в Порт-Артурі, Мукдені і Цусімі - закінчився московський період російської історії.

Справді – те, що досі звали Росією, - було на ділі все тою самою старою Москвою, з московськими основами державного ладу, з московськими способами державного керування, з ліквідацією старого ладу починається період великої сінтези, яка повинна виникнути з кількасот літнього історичного досвіду держави і з спільної роботи громадських сил, що вперше стають до участі в державній роботі нарівні з урядом.

Лиш з тої хвилі, коли всі принципи старого режиму одійдуть до сфери історичних споминів, коли новий лад зробить вільною не тільки особу, не тільки громаду, - але й націю, - лиш тоді зникне з російського життя хвороба централізму і почне існувати правдива Росія.

За місто державного централізму в основу державного ладу Росії повинно поставити принцип широкої краєвої автономії, при котрій кожна країна з однастайними економічними умовами або з однастайною етнографічною масою людності мала б право і змогу само своїми засобами задовольняти свої економічні і культурні потреби. Лиш ся – конечна і необхідна – умова зможе справді поставити політичне і суспільне життя Росії на нові, здорові підвалини, забезпечити спокійний, нормальний хід державному механізму – і поволі загоїти ті криваві виразки, виправити ту глибоку шкоду, що зробив Росії централізм московського ладу. Ні в якій іншій державі краєва автономія не може уважитись за таку пекучу потребу, за потребу життя або смерти, як іменно в “вотчині” двохголового орла, що розля-

глась на пів-Європи і пів-Азії і переросла своїм обширом всі відомі історичні держави колишніх завойовників. Ще можна миритись з централістичним ладом, скажем, Франції, що займає щось по-над півмільйона квадрат. кілометрів і де від Парижа до найдальшого кута держави буде не більш як 700 кілометрів. Але Росія, з її 22 мільйонами квадрат. кілометрів, очевидно повинна керуватись іншим способом. Адже на сім обширі можна вмістити в своїх межах Данію, Швейцарію і Голландію – всі три разом. Се – самі примітивні порівняння по одному лиш обширу території; а ще-ж маємо такі моменти незвичайної ваги, як глибока різниця межі окремими країнами Росії що до клімату, ґрунту, економічного становища людності, її соціальних відносин, місцевих промислів, культурного рівня, побуту, мови, національної вдачі. Всі ці моменти своїм впливом складають ті або інші форми місцевого громадського життя, викликають ті або інші культурні, економічні і соціальні потреби, котрі обмірковувати і задовольнити міг би як слід лиш сам народ, що на собі ті умови виносить, і лиш тоді. коли йому дано право самому господарювати на своїй території.

Ми вже згадували, що в змаганнях до краєвої автономії сучасній російській уряд, а також і де-яка частина російського суспільства – бачать велику небезпеку для цілості держави, бачать все ту саму мару сепаратизму, за котрою російський абсолютизм почав ганятися трохи не з тої самої хвилі, коли під його руку вступили перші “іногородці”. Отже тепер, здається, ні для кого, окрім самого уряду, нема сумніву, що сепаратизм в російських країнах – се рідна дитина централістичного режиму. Се – ще один важний наслідок централізму, - бо він пошкодив відносинам країн не лиш з російським урядом, але почасти і з великоруським народом, котрого імям велась політика зручення іногородців. І коли Росія, після реформи державного ладу, зостанеться державою централістичною, - то сепаратизм на українках

житиме й ростиме, яка-б не настала форма уряду, хоча-б і республіканська. Доки в Росії воля особи поведе за собою також і волю нації – в формі національно-територіальних автономій, – доти умови політичного і громадського життя Росії не можна буде признати нормальними, – бо при обширі Росії – централізм адміністративний – неминуче перетворюється в бюрократичний лад, централізм національний – в пригноблення недержавних народів в їх самих примітивних людських правах.

Отже щоб знищити сепаратистські тенденції в російських країнах, є тільки один спосіб: рівноправність націй в порядкуванні інтересами свого економічного життя і своєї культури; другими словами се і значить, що одною з основ державного ладу Росії повинна бути національно-територіальна краєва автономія. Лиш тоді, коли кожна національність дістане для себе, окрім загально-людських умов вільного громадського життя, ще й однакові права на задоволення своїх культурних потреб, – для сепаратизму і взагалі для національного антагонізму не лишиться місця: життя кожної нації піде своєю власною течією, кожний народ почуватиме себе вже не завойованим підданцем, не гостем в чужій хаті, не злочинцем – засудженим од самого роду на позбавлення особистих прав, – а вільним і повноправним господарем на своїй ниві... Хто не має прав, на тому не може бути й обов'язків – і тільки право націй на самовираз – дасть державі той цемент, що міцно зв'яже межи собою всі її частини в одно суцільне політичне тіло, котрого цілість буде оберігатись всіма її частинами, бо вона саме буде оберігати їх права...

Таким чином, нема сумніву, що всі живі сучасні інтереси держави і її людності вимагають заведення краєвої автономії. Але-ж може справді такий поділ держави на окремі автономні країни тяжко відіб'ється на її економічних і духовних життя в потімні часи? Може справді автономний устрій завадить єднанню

поступових сил і тим гальмуватиме розвиток російського суспільства в напрямі загальнолюдського поступу?

Ні, не завадить, тільки допоможе. Коли кожна країна матиме всі потрібні їй умови для культурно і економічного поступу, то се буде поступом і цілого комплексу тих країн. Знищуючи в державі гнет національного централізму, автономний устрій як раз тим самим нищить велике гальмо для культурного і економічного розвитку народних масс, - котре може ще більше заважало-б їх боротьбі з привілейованими верствами при парламентарному устрої, ніж при абсолютній монархії. Нарешті – як раз в централізованій державі національні антагонізми, зконцентровані в рамках парламентарної боротьби, не тільки роблять неможливим поступовий рух в суспільстві, але часто – зупиняють і саму просту адміністративну роботу, як се ми бачимо на прикрих прикладах західних держав. Певне що шлях до поступу вільніший і легший в тих щасливих сторонах, де зовсім нема національного питання. Але там де воно есть, воно повинно бути іменно в інтересах поступу розв'язане як найрадикальніше, бо інакше воно все буде встрявати межі коліс соціального руху – і як зуб болітиме кожної хвилі, порушуючи нормальне життя суспільства.

Мало того. Автономний устрій держави разом кладе виразний поділ межі сферою інтересів цілої держави і інтереси окремих країн – і то так, що до краєвих інтересів відходять всі справи культурні, значна частина економічних і вся адміністрація в межах країн – і то так, що до краєвих інтересів відходять всі справи культурні, значна частина економічних і вся адміністрація в межах країни. Центральному урядові зістаються справи військові, дипломатичні, торговельні, фінансові, що мають загальнодержавний характер. При таких умовах країни, діставши в свої руки порядкування всім комплексом своїх інтересів, зможуть направити всі свої сили на піднесення свого культурно-

економічного становища і користаючись громадянською вільністю, справді швидко піднімуть народний добробут. А при централістичному ладі – загальнодержавна виборна рада навіть не зможе входити в обміркування всіх місцевих інтересів. Які місцеві питання може розглядати центральний російський парламент, коли він буде мати, скажем, 500 послів, - то-б то пересічно по одному послу на 40.000 квадрат. верств обширу і на 30.000 люду? Чиї інтереси буде представляти і обороняти той один депутат? А коли збільшити число послів відповідно потребі, то чи буде-ж можлива продуктивна робота в парламенті? Справи великодержавні, принципіальні – переважатимуть інтерес краєвий і в результаті – місцеве життя буде йти тим самим важким, млявим темпом як і досі. Централістичний лад, стягаючи в один фокус всі інтереси держави – великі й дрібні, загальні й місцеві – має своїм кінцевим наслідком свого роду інтерференцію тих інтересів, після котрої до життя відкликається лиш невелика частина порушених справ, - а решта десь зникає без відгомону. В Росії – з її велетенським обширом – така інтерференція особливо шкідлива для краєвого життя, і проти неї можливий лиш один спосіб – краєва автономія. Оскільки вадить обшир Росії при централістичнім ладі її загальному поступу, можна бачити по свіжим фактам, пережитим російським суспільством в минулім році. Революційний рух, розбитий тим обширом і браком краєвого громадського життя на дрібні, не звязані межи собою, місцеві вибухи – не зміг врешті подолати навіть вже розхитаного адміністративного механізму, підпертого всею силою централізованого війська й поліції. І в той самий час Фінляндія, що завдяки високій культурі і глибокому почуттю краєвого інтересу змогла поставити проти того самого ворога всю силу зорганізованого народу, перейнятого одним бажанням, - Фінляндія зробила мирну революцію з повним успіхом. Взагалі, Фінляндію треба уважати за найкращий, найвиразніший до-

каз того, яке значіння має краєва автономія для економічного і культурного розвитку народніх мас. Досить порівняти автономну Фінляндію з сусідньою централізованою Олонецькою, або Архангельською країнами: умови клімату та природи, здається, ті самі, а життя йде якимось інакше...

Отже, при перебудовані державного ладу Росії повинен бути твердо поставлений принцип краєвої автономії, на національно-територіальній підставі; в сім принципі, власне, формулюється лиш право нації, як одно з основних громадянських прав, без котрих не може існувати демократична держава. В Росії краєва автономія – необхідна умова культурного, економічного і соціального поступу держави. Принцип краєвої автономії повинен бути затверджений основним законом держави, - як і право націй на культурний і – в певних межах – політичний самовираз. Тим самим основним законом повинні бути забезпечені і права національної меншости в тих країнах, де серед одної головної національності розсипані інші. Нарешті, основний закон держави визначає ті справи і функції, які належать до компетенції центрального уряду і загальнодержавного парламенту; всі інші справи признаються за місцеві і належать до порядкування краєвим радам чи соймам.

Серед тих територій Росії, для котрих потреба в краєвій автономії особливо пекуча, на одному з перших міст стоїть Україна. Заселен густою масою люду одного племені, одної мови, українська територія займає на півдні Росії широку полосу з дуже близькими умовами що до природи, клімату, земельного ґрунту, основних місцевих промислів свого люду. В сю полосу входить 9 цілих губерній, де українці дають абсолютну більшість людности (Полтавська, Черніговська, Подільська, Харківська, Київська, Волинська, Катеринославська, Херсонська і Кубанська область), і значна частина території в сусідніх губерніях, де український елемент становить лиш національну меншість (Любельська, Сід-

лецька, Бессарабська, Курська, Гроденська, Вороніжська, Донська область, і Таврія). Коли за-для більшої ясності полишити на боці губернії з українською меньшістю, а також і Кубанську область, з погляду на її виключне становище, як військової землі, з особливим ладом краювого порядкування, з особливими умовами життя і вдачою люду, - то за осередок української території стануть 8 перелічених губернь, з таким обширом і людністю:

Губернії % українців	Обшир. кв. верст	Всеї людности Тисяч душ	В т.ч. українців
Полтавська 93	43.844	2.770	2.583
Чернігівська 86	46.042	2.322	1.995
Подольська 81	36.922	3.018	2.443
Харківська 81	47.885	2.492	2.009
Київська 79	44.778	3.559	2.819
Волинська 70	63.037	2.989	2.096
Катериносл. 69	55.706	2.114	1.456
Херсонська 54	62.213	2.734	1.462
Всього 77	400.426	21.990	16.863

На ділі треба думати, що число українців на сій території тепер вже далеко більше: показані цифри людности належать до статистики 1897 року, значить за 10 літ збільшились природним зростом принаймні на 15 %, тобто для українців – на 2 ½ мільйони. Крім того треба зауважити, що й сама перепись 1897 року, із зрозумілих причин, не могла дати правдивого обрахунку людности, що говорить українською мовою. Отже ми не зробимо великої помилки, коли будем лічити на по-

казану територію 400.000 квадрат. верст рівним рахунком 25 мільйонів всієї людності і з них 20 мільйонів українців.

Така компактна етнографічна маса вже сама по собі єсть факт великої ваги, з котрого може бути лиш такий вивод, що в державі з демократичним ладом 20-мільйоновий народ повинен мати рішучий голос в усіх справах, що належать до його культурних і економічних інтересів. З держав Західньої Європи українську територію переважають людністю лиш Італія, Англія, Франція, Германія і Австро-Венгрія. Що до обширу, то територія центральної України близька до Швеції (450.000 квадрат. кілом.), менша од Іспанії, Франції, Германії і Австро-Венгрії, але в-чотирнадцятеро більша од Бельгії, в-дванадцятеро – од Голландії, в-десятеро – од Данії і т.п. Очевидно, на таким великім обширі повинно бути чимало місцевих органів громадського порядкування, котрі будуть відати місцеві інтереси своїх округ; а для того, щоб єднати і направляти роботу тих часткових органів відповідно спільним потребам і змаганням широких мас українського люду, щоб вести його найпростішим шляхом до вселюдських поступових ідеалів, потрібна загальна краєва інституція, з досить широким кругом прав і уповноважень, відповідним широті доручених їй народом інтересів.

Ми не будемо тут, спеціально в справі української автономії, повторяти ті доводи, по яким думаємо, що на центральний всеросійський парламент не можна накладати керування великою країною, котрої людність живе своїм особливим життям, в особливих економічних і культурних умовах. Оглянемо лиш коротко ті справи життя українського люду котрі вимагають, в інтересах його добробуту, поставити його територію в умови особливої автономної частини Росії.

На першому місці треба поставити ту справу, яка тепер є в усій Росії найважнішою після загальної політичної реформи: се справа – аграрна. Чи буде ся

справа порішена загально-російським парламентом, чи ні, трудно гадати, але запевне можна сказати, що вона буде ним поставлена. Що до способу її розв'язання, то з погляду на різноманітність місцевих аграрних відносин, економічного становища селянства і типів земельної власності та земельного вжитку – вряд чи центральний парламент може однаково порішити це питання для всієї держави і свій присуд власними-ж силами перевести в життя. Більш правдоподібно, що ця справа практично розв'язуватиметься краєвими громадськими інституціями, відповідно місцевим умовам і присуду людности, що в тих умовах живе. В Україні аграрне питання має особливу вагу через те, що хліборобство є досі основним промислом краю, котрого українське селянство не може кинути навіть там, де зріст селянського пролетаріату дійшов за останні десятиліття до дуже високого ступня, - як напр. у Полтавщині. На сучасному рівні культури українського люду і економічного становища краю – нема для нього других способів для існування окрім хліборобства; непомірний зріст цін на землю і на її аренду в Україні – дуже виразно свідчить про те, яке напружене і яке гостре там тепер земельне питання. Отже воно повинно бути першим ділом першого українського сойму, котрий спільною роботою виборних од всіх верств українського народу розв'яже земельну справу скорійше і більш відповідно інтересам краю, ніж би се зробив всеросійський парламент. Коли питання буде розв'язане в змислі заведення земельного фонду і експропріації приватної земельної власності, то українському-ж сойму довелось би відати краєвим земельним фондом і улаштувати всі земельні відносини краю в зв'язку з тими особливими формами вжитку земельної власності, котрими характеризується економічне життя українського села.

Школа і освіта – се для України друга справа незвичайної ваги, котрою порядкувати не справжню користь народним массам центральний парламент не

зможе. Тільки тепер, коли буде проведена в Росії політична реформа, Україна, як і вся Росія, дістане правдиву народню школу, котрої метою буде чиста осьвіта, без політичних завдань московського централізму. Тільки тепер народня осьвіта в Україні стане на правдиві підвалини, одягнеться в форми народньої мови, вступить в тісний звязок з побутом і духовим життям народу, виробить свої програми відповідно його реальним потребам. Широко поставити і твердо вести справу осьвіти в інтересі свого культурного зросту повинет сам український народ і він нікому сеї справи не доручить, окрім свого краєвого сойму.

Вже з попередніх уваг ясно, що особливі економічні і соціальні умови краю вимагають, щоб і його адміністративний механізм і краєве законодавство теж лежали в межах компетенції краєвого сойму, принаймні в тих справах, які відійдуть йому до порядкування, - і, само собою, з умовою, щоб видані соймом краєві закони не порушали основних законів цілої держави. З таким широким кругом функцій українському краєвому сойму повинно бути дано право і укладати краєвий бюджет, - з певного відсотку од державних доходів та з особих краєвих прибутків, чи навпаки цілком з краєвих прибутків, чи навпаки цілком з краєвих податків і доходів, лиш з одчисленням певного відсотку на загально-державний бюджет, - то вже подробиця, яка повинна бути установлена конституцією краю і затвержена державним парламентом. Тільки при досить широких правах в порядкуванні системою краєвих податків, український сойм зможе планомірно направляти зібрані з люду гроші на задоволення краєвих-же потреб, - що, власне, так рідко трапляється при централістичному ладі держави.

Не зайвою иллюстрацією до питання про бюджетні засоби української території будуть наведені нижче відомости з справоздання державного контролю за 1904 рік. По тим 8 губерням, яки ми тут беремо за осе-

редок української людности, въ 1904 році було зібрано державними касами всього доходу 277.922 тис.руб. Державний видатків на тій-же території обраховано 257.411 тис. руб. З сього виходить, що з зібраних на Україні податків і інших державних доходів – 20.512 тис. руб., то-б-то 7 % всьогобору, - не вернулись на вжиток України-ж, а пішли на інші потреби держави. Але в показану сумму видатків на українській території входять де-які статті, котрі теж належать не до краєвих, а до загально-державних потреб. Такі, напр., - розходи по бюджету міністерств військового, морського и торговельного мореходства, на котрі по 8 українським губерніям въ 1904 році пішло 47.644 тис.руб. Коли взяти на увагу, що й міністерство внутрішніх справ також в значній мірі має бойові функції – и не тільки не в обороні краєвих інтересів, а власне навпаки їм, то й з його бюджету по українським губерніям – 12.451 тис.руб. – чималу частину треба залічити до расходів загально-державних. Отже виходить, що з доходу українських губернь тепер не менш 25-30 % іде на виконання загально-державних функцій і на потреби других країн держави, - і тільки 70-75 % зіставалось на видатки, викликані потребами краю. А як власне задовольнялись краєві потреби, видно, напр., з того, що бюджет міністерства народньої осьвіти по 8 губерніям складає всього 6.880 тис.руб; коли до нього додати ще й бюджет синоду (5.013 тис. руб.), то сума видатків, звязаних з культурними потребами краю не виносить і 5% всіх росходів. Сі цифри виглядають особливо цікаво поруч з видатками на військове і морське міністерства (43.868 тис. руб. і 2.073 тис.руб.). Очевидно, що автономний краєвий сойм переверне сю пропорцію, поставивши на першій місці культурні потреби краю і виконуючи продуктивну місцеву роботу відповідно дійсним інтересам народу.

Виразно ставлячи постулат української краєвої автономії, ми ще раз підкреслюєм, що в автономному

ладі бачимо необхідну умову культурно і економічного зросту всієї Російської держави – і самотній спосіб міцно зв'язати всі її – упорядковані громадським керуванням частини – в одну державну цілість. Виразом тої цілоти, її цементуючим зв'язком – буде всеросійський парламент, котрий буде органом для виконання загально-державних функцій, для основного державного законодавства, а разом з тим і зводитиме до одного знаменателя ті інтереси окремих країн, що будуть переходити за межі краєвого життя. Державний парламент, коли в ньому будуть досить забезпечені права меншості, – наприклад, пропорціональним голосуванням, – зможе полагоджувати боротьбу незгідних, протилежних, або ворожих межі собою відносин і змагань окремих елементів держави, збудованої на автономно-федеративній підставі.

На закінчення, зводимо до купи всі висновки, що були зроблені вище.

Централістичний лад, при великих земельних обсягах держави, веде за собою панування бюрократії і єсть одною з причин культурного занепаду держави.

Централізм веде за собою націоналістичну політику і тим загострює національні антагонізми.

Націоналістичний централізм в державі з конституційним чи народоправним ладом збільшує гніт пануючих верств на народні маси.

Інтереси культурного і економічного розвитку Росії вимагають, як кінцевої умови, перестрою державного ладу на підставі національно-територіальної автономії окремих країнах.

Всеросійський парламент має відати справи, що охоплюють інтереси цілої держави, як: військо, монету, по-закордонну дипломатичну і торговельну політику; всі-ж інші справи повинні бути передані до порядкування, в межах основних законів держави, краєвим автономним соймом.

Права національної меншості повинні бути охоронені як в державному парламенті, так і в краєвих соймах.

Україна, як велика територіальна одиниця, зв'язана спільністю культурних і економічних умов, заселена одною етнографічною масою, - повинна мати, на загальних основах, краєву автономію, виразом котрої буде український краєвий сойм.

Тільки краєва автономія дасть українцям можливість культурного самовиразу і економічного розвитку, на користь як краю так і цілій державі.

***

Стешенко І.

УКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНО-ГРОМАДСЬКИЙ РУХ І 1905 РІК

Вільна Україна. – Ч. 1-2. – 1906. – Січень-Лютий. – С. 95-99.

Доля українського народу справді глибоко трагічна. По людності українці стоять на другому місці серед народів російської держави; духовна сдатність сього народу записана історією – але весь час він, яко нарід, був незначною політичною силою. Причина сьому – давне більш-двох-сотлітнє сполучення з російським правительством (урядом), та повне обрусіння української інтелігенції. Правда в початку ХІХ віку невеличка частина української нації захоплюється знов духом народньої культури і поривається до вищих форм життя. Але широко розлитися сій хвилі не прийшлося. Уряд злякався, що Україна одділиться од Росії, і тому почав цілимъ рядом суворих засобів гнітити національний розвитой першої. Нарешті вийшов славний указ 1876 року. Тоді все в українському письменстві, що не мало белетристичної форми, стали забороняти, і українська література була засуджена на погибель.

Нема чого й казати, що по приватних та громадських закладах мови української не вживали, і таким робом уважалося за «заборонене» усе, що мало вигляд української самосвідомости. Оджеж духа загасити неможливо; і коли ми бачимо у всесвітній історії повне відродження навіть самих дрібних народів та ще й найбільш пригноблених, як напр. серби і болгари, то тим більш не могла вмерти численна українська народність.

І справді, хоч українська інтелігенція у ХІХ ст. і зникла, так зостався нарід, якого уся столітня система пригнічування національного духу й досі мало зачепила. Тому то і траплялося цілком зрозуміле і скрізь виникаюче історичне з'явище.

Як тільки кому небудь з національно-несвідомої української інтелігенції приходилося познайомитися з рідною історією або подовше пожити з рідним народом, інтелігент робився гарячим українським патріотом; а з другого боку – з самого народу повстають свідомі одиниці.

Гарно побачити се можна з усієї національної і літературно-громадської історії України 19 століття: серед її діячів знаходимо цілий ряд людей, селян родом.

Але, звичайно, сі факти поодинокі і не можна скласти з їх типового з'явища. Український люд все ж таки був темним, а українська інтелігенція мала право на таке назвиско більш територіально. Таке сумне становище стало потруху мінятися у 90 роках 19 віку.

Провідницею нової течії історичного життя стала академічна молодь сих років у Київі та Харькові. Політична воля рідного краю була поставлена на першому плані. Де яким базисом і піддержкою нової української течії було політичне життя у Галичині, яке витворило до того часу дві головні патрії – народову з Романчуком, Барвінським і Конісським на чолі, і радикальну, під приводом Драгоманова, Франка, Павлика та Н.В.Ковалевського.

Молоді українські політики були близче до перших, про те їхні сили швидко були зруйновані і особливого впливу на поступ українського життя не мали. У 90-х же роках, серед академічної молоді, переважно у Київі, народилася нова течія – радикальна; у 98 році вона переходить у соціаль-демократичну і такою групою існує і досі. Тоді-ж в кінці 90-х років серед націоналістичної інтелігенції середнього типа утворилася організація з завданнями тільки національно-

культурними. Ці дві течії – соціально-демократична та націоналістична (більш тільки по формі) – і були головними проявами українського життя в кінці дев'ятнадцятого століття.

В перших роках ХХ ст. склалися дві нові партії. Занепад діяльності українських с.-д. викликав утворення групи під назвою: «Українська партія соціалістична», та, крім того, з академічної молоді згуртувалася група: «Революційна Українська Партія (Р.У.П.), і думок; та шовіністична українська народня партія (У.Н.П.). На 1905 рік усі помічені течії стояли ось як: «Українська партія соціалістична» зникла, національна культурницька організація – теж; замість останньої з'явилася демократична партія, і zostалися С.-Д. (Р.У.П.), то «У.Н.П.».

До цього часу (1905 р.) змінилися і суспільно історичні умовини загально-російського, а тому й українського життя. Під впливом подій на Далекому Сході повіяло політичною весною і відповідно сьому більш-менш виявився порядок українських партій. Де які українські елементи стали “сподіватися” від уряду якоїсь подачки, другі-ж організації держалися погляду – “брати” самим “щось”. Під той час і аби “брати” можливість ще була, як відомо, досить проблематична. Більш-менш наблизилось здійснення сієї можливості через виступ на політичну ниву петербурського пролетаріату 9-го січня 1905 року. Хвиля нового життя почувалася все дужче. Українськи національні сфери почали відкрито заявляти про свої національні домогання, звертаючися іноді зі своїми постулятами до з'їзду земських та городських діячів. Тим часом і серед самих українськи осередків сталися де-які перегуртування. Частина українських демократів заклала нову радикальну партію, котра змістом зовсім не відріжнялась од демократичної: обидві – ілком народовські. Р.У.П. стала соціал-демократичною організацією, основи якої викладені були у надрукованому проєкті програму, тепер вже

ствердженому. Але од неї одкололася незначна частина і під назвою “української соц.-дем. спілки” увійшла, яко частина, у “Р.С.-Д.Р.П.”.

Причина розколу переважно організаційна, позаяк “У.С.-Д.Спілка” вважає можливим підлягти Р.С.-Д.Р.П. на началах автономії, тоді як Р.У.П., як і Бунд, признає тільки федерацію з російською с.-демократичною партією. Останні групи zostалися на старих позиціях. Проте такий “стан рівноваги” по суті своїй не міг вдержатися довго. Програми українських демократів і радикалів мало чим відрізнялися; життя ж вимагало єднання і тому представники обох течій підняли питання про повне сполучення, що й було зроблене у кінці 1905 року. Теж саме сталося і з українськими с.-д. Нечисленна Група С.-Д., діяльність котрої по індивідуальним причинам зовсім замерзла, по принципах ніяк не розходилася з Р.У.П. – її останній період розвитку. А через те й тут порушилося питання про сполучення обох фракцій, тим більш, що і Р.У.П. прийняла вже ім'я Української С.-Д.Р.П. Частина групи С.-Д. уже прилучилася, а вступ усієї групи у партію є питання першої черги.

Таким робом, радикально-демократичний, марксистський і націоналістичний (У.Н.П.) напрямки – складають сумму усіх змін, що були у життю української інтелігенції у 1905 р.

Що-ж робили усі згадані організації або, який вплив мали вони на народне життя у 1905 році? Перш за все партії видавали різні друковані твори. По числу видань на першому місці сей рік стоять радикали, але тільки по числу; зміст же їх видань – який-сь ідейний хаос, де виразниками поглядів сії партії до однієї купи навалено і Драгоманова, і графа Толстого, і других авторів. Далі йдуть видання “Спілки с.-д.” та, проміж іншим, її робітничий орган “Правда”. Видань Р.У.П., котра до сього року була сама енергійна, в 1905 році вишло мало. Мало їх було і у демократів, У.Н.П. и групи

С.-Д. Остання випустила тільки один листок. Все ж таки минулий рік у українському політичному видавництві можна помітити, як досить успішний. Але крім видань життя партійної інтелігенції особливо повинно було виявлятися у словесній пропаганді, а також у організації народніх масс. Се й є, певна річ головна річ головна мета кожної партійної інституції. Тут на перше місце треба поставити Р.У.П., партії “у.с.-д.спілку”; демократи поки мало доторкаються народу, група С.-Д. – робітників також; про радикалів та У.Н.П. за браком фактів не можемо додати нічого певного.

Так у’являємо собі працю української інтелігенції серед народньої маси у 1905 році. Взагалі, звичайно, її було занадто мало як для поширення класової самосвідомости масс, так і у простому політичному виховуванню сих масс. Зрозуміти се досить легко: раз – що тяжкі загально-політичні умовини праці переважно на селі, а друге – мале число інтелігентів робітників на українській ниві.

Через се зріст самосвідомости українського народу був з усіх боків занадто малий; через се то у “концерті” загально-політичного руху по Росії українській голос стаїть майже на останньому місці. Звичайно, кажемо тільки про рік 1905-й; звичайно, на-далі сьому народові розкривається широкий краєвид (горізонт), поки-ж, його позиція заставляє бажати далеко кращого.

Періодична українська преса, що повстає у різних місцях, а за нею і зріст національно-політичної та класової самосвідомости, повинні, на нашу думку, вже в 1906 році значно вище піднести політичну роль українського народу.

З цією надією починаємо ми новий 1906 рік.

***

Рибалка Л.

НАЦІОНАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛДЕМОКРАТИЧНОГО РУХУ В РОСІЇ¹

*Наш Голос. – 1911.- Ч.6-8. – Цвітень-Май-
Червень. – С. 260-264.*

Соціалдемократичний рух в Росії також має свої власні принципальні і організаційні проблеми зв'язані з національним питанням. Для характеристики їх я й хочу в сій статті змалювати чеським товаришам взаємини російської а української соціалдемократичних партій в Росії, відносини між народом пануючим в державі, а народом пригнобленим, що подібні до відносин чехів і німців в Австрії.

Через цілий ряд причин історичного характеру український народ в Росії підпав значній великоруській асиміляції. Денаціоналізувалися головню городські культурні центри на Україні, себ-то ті громадські верстви, що з'єднані круг великої промисловости, круг просвітних і всяких иньших громадських інституцій, ті нарешті, заможні мешканці села, що черпають культуру з города.

Таким робом культурне життє, яке породжують повітні форми людського господарювання та співмешкання густо забарвлені у нас на Україні великоруською культурою.

---

¹ Автор має на думці написати ще одну статю в справі організаційного питання і присвятити її оцінці сучасної політичної ситуації в Росії. (Ред.).

Зберегло ж свою національну етнографічну фізіономію селянство – дарма, що городська культура на нього також впливає, дарма, що в школах абсолютно заборонено вживати української мови. Ото-ж українське селянство, разом з містечковою людністю дійсно становлять (принаймні становили до останніх часів) єдину основу української нації. Ніхто, певне, не позаздрить такому нашому національному становищу, бо наше селянство, через антиукраїнську політику уряду, стоїть на найнижчому культурному щаблі серед иньших більших націй Росії.

Ото-ж взявши під увагу власне сю національну дізгармонію між селом і городом на Вкраїні та зваживши в звязку з цим на національну політику обох партій – російської та української – ми спроможемо ся зрозуміти їхні відносини.

Наша партія засновала ся в 1900 р. під назвою: Революційна Українська Партія. Як і весь емансипаційний український рух до остатніх часів, наша партія – до речі, перша взагалі українська партія – виникає яко сільська органіхація. Ні національної програми, ні правда, програми, взагалі ми тоді не мали – на таку розкіш не ставало культурних соціалістичних сил, а що до національних постулятів, то про них товариші тоді свідомо по дбали і не хотіли дбати. Партію тоді цікавила головно справа соціально економічних конфліктів, але все-ж ідеологічно вона не викристалізувала робітничих сільських інтересів, а просто організувала сільську бідноту проти панів. В ті щасливи часи се легко йшло ся, бо мало не все селянство становило різко її одверто ворожий табор до панської економії.

Але, що більше розросталась діяльність Рев. Укр. Партії, то силоб обставин мусіла звернути свою увагу на город. Но ставало вже студентських соціалістичних сил і потрібна була допомога городського робітництва, котре в 1903 р. розпочало на Україні широку економічну боротьбу, що становила разом з розрухами українсь-

кого селянства в 1902 р. справній прольог до загально російської революції.

Рев. Укр. Партія на передодні до цілоросійського зворушення перетворюється в яскраво соціалдемократичну організацію, підкреслює свій робітничий характер і охоплює своїми організаціями разом сільське і вже городське робітництво. Одночасно відбувається зміна в її національній ідеології, наслідком чого було прийняття національної програми. Але ця зміна спричинилася до кризи в партії. З початку 1905 року від нас одкололася група людей, котра поставила своїм завданням “допомогти утворенню централізованої пролетарської партії в Росії” і назвавши дрібнобуржуазною другу частину партії, що хотіла прийняти національну програму, засновала нову організацію під назвою “Спілка” і яко сільська українська організація увійшла в Рос. С.-Д. Роб. П.

Друга-ж і більша частина Рев. Укр. Партії (“дрібно-буржуазна”) прийняла з кінцем 1905 р. національну програму (автономія України), переназвалася в Укр. С.-Д. Р.П. і висловила бажання об’єднати ся з Р. С.-Д. Р. П. на федеративних основах і яко організація всього (а не тільки сільського, як “Спілка”) українського пролетаріату, при чому постулат Автономії Україну мусів-би бути заведений в загально-російську соціалдемократичну програму.

Доля обох сих організацій була такою: “Спілка”, через вплив з Р.С.Д.Р.П. денационалізованої та инаціональної інтелігенції в її організації та через об’єднання з городськими організаціями російської партії, цілком втратила свій національний характер, перестала користатися українською мовою і врешті зробилася краювою організацією Р.С.-Д.Р.П. втерявши свою назву та національно-організаційну основу. Друга-ж – У.С.-Д.Р.П., і досі не поєдналася з Р.С.-Д.Р.П., бо ся остання відкинула федеративний принцип, досі твердо тримається своїх національно-політичних домагань

так як і свого соціалдемократичного ортодоксального світогляду.

Зовсім иньшою була історія Р.С.-Д.Р.П. на Україні. Виступивши партійно в другій половині 90-х рр. минулого століття, російські соціалдемократи з самого початку заявили себе par excellence городською організацією. З давніх часів російська соціалдемократія ставилася байдужо до селянства, але на Україні, вона мусіла бути організацією тільки городського робітництва, бо лише се останнє, яко денаціоналізоване, могло безпосереднє підійти до потреб універсалізованої себ-то великоруської партії Росії. І хоч на Україні був широкий селянський страйковий рух, то російська соціалдемократія не втручалася в нього і виявила себе на сьому полі хиба в тому, що її члени брали активну участь в справі розколу Р.У.П. і утворенню “Спілки”, котра зараз-же і була приєднана до Р.С.-Д.Р.П.

Перед перетворенням Рев. Укр. Партії в Укр. С.-Д. Р.П. ми – українські соціалдемократи мало ще стикалися з Р.С.-Д.Р.П. – сфери наші були ріжні, її город наше село. Але по урбанізації Р.У.П., по прийняттю ними національної програми ми віч-на-віч зтикнулися з Р.С.-Д.Р.П. в городі. Маючи проти нас “Спілку” на селі, партія ся ставилася до нас вороже і в городі. Скрізь ширено про нас чутки, що ми організація шовіністична і не соціалдемократична. На нас ніколи не зважали, воліючи під час виступів мати діло з соціялістами революціонерами, котрих не мали навіть за справжніх соціялістів, як з нами – соціалдемократами. А атмосфера буйдужности городського пролетаріяту до національної справи, утворена російськими соціалдемократами, просто душила наші організації.

Як не хотілося російським соціалдемократам випустити з своїх рук наш пролетаріят і дати йому спроможність спізнати себе національно, видно ось з чого. В їхній боротьбі з Бундом – соціалдемократичною організацією жидівського пролетаріяту, що те-ж вимагав фе-

деративного принципу об'єднання і обстоював принцип національних організацій – висловлено було такий аргумент проти нього: “Організаційну самостійність “Бунда”, пише орган Р.С.-Д.Р.П., викликано, на нашу думку, головним робом, тим, що в районі його діяльності робітничий рух серед поляків та литовців розвивавсь своїм шляхом, мало торкаючи жидівську масу, розвивавсь під впливом певних традицій, серед певного історичного оточення. Противно, - рух жидівських робітників Півдня (себ-то України!) почавсь одночасно і паралельно з рухом русских робітників і в тісному звязку з сим останнім. Природною з небезпека, щоб проголошена як принцип цілковита самостійність і самобутність руху жидівського пролетаріяту, не вплинула дезорганізуючо на робітничі групи Півдня Росії.¹

З цієї цитати, писаної авторитетною рукою, ясно видно, де корінь незадоволення російських соціалдемократів національно-організаційним одмежованнем Бунду. В західній Росії пролетарський рух має національні форми, отже й жидівському пролетаріатові можна, на думку російських соціалдемократів, єднатися там на основі національного принципу. Але не те на Україні. Тут городський пролетаріат було з'організовано – в ті часи як писалися вищенаведені слова – тільки як великоруський і коли б жидівські робітники почали одмежовуватися, то й “руський” пролетаріа міг би відчутти свою українську національність і українське робітництво не далось б з'організувати його як “русске” і примусило-б російських соціалдемократів обмежитись і теріторією тільки великоруського пролетаріяту.

Треба мати на увазі, що творцями асиміляторської політики російської соціалдемократії суть не самі великороси, а асимільовані елементи інших націй, що працюють в російській партії. Так політику проти Бунда провадять головно Жиди в російській соціалдемок-

---

¹ «Зоря» №4. стор. 229.

ратії – се каже сам Бунд, а ми можемо сказати, що антиукраїнською політикою російській соціалдемократії заправляють асимільовані українці, здебільшого члени “Спілки”. Все-ж не можна винуватити тільки сих національних ренегатів. Адже-ж вільно великоросам йти за ними, вільно йти за національними пролетарськими організаціями, а йдуть вони все-ж за ренегатами.

Так, прийнявши в свою програму пункт про волю “самоозначення націй”, але на практиці слухачи національних ренегатів, російська соціалдемократія ставить гостро негативно до національно програмних вимог пролетарських партій неісторичних націй. Характерне відношене її до польської соціалдемократії – як з партією пролетаріату історичної нації, з нею завсїгди були добрі стосунки. Їм легко порозумітися! Напр. на Стокгольмському конгресі (1906) російській соціалдемократії під час об’єднання з поляками без дебатів було прийнято вимогу Польщі в програму Р.С.Д.Р.П., бо поляки таке прийняття поставили як умову їхнього об’єднання.

За те ні яку ціну не хочуть російські соціалдемократи погодити ся з вимогою культурної автономії, яку обстоює Бунд, не хочуть також визнати наш постулат автономії України, бо “українці не потребують її ні для свого матеріального, ні для свого духовного розвитку”.¹ Ще недавно писалося в центральному органі російській соціалдемократії, що славянсько-національну справу в Росії розв’язує одно гасло Автономії Польщі, а про українців і про білоросів навіть не згадувалося”.²

Уконститувавшись як У.С.Д.Р.П. ми запропонували рос. соціалдемократам поєднатися з нами і Стокгольмський з’їзд в принципі згодився на се. Але коли діло дійшло до переговорів, то нас одмовились визнати за національну організацію і згодились поєднатись лише тоді як ми, втративши всі права самостійности, зілемось з організаціями російській соціалдемократії.

---

¹ Ibid, ст. 50.

² «Соціал-демократ» ч. 15-16 за 1910 р.

Розуміється ми відмовились добровільно заповідати собі смерть...

Збочити з нашого національного шляху ми вже не можемо. Тепер національна справа економії і найліпшого зу'житку агітаторських сил, а діло варте само по собі. Ми не лише принатурюємось до національності нашого народу, отже ми не лише технічно національна організація, а організація національно політична що пробуджує українське робітництво до боротьби, за національну волю. І найбільшою перешкодою до цієї волі є те національне ренегатство, яке культивує російська соціалдемократія серед нашого робітництва. Чи свідомо, чи не свідомо робить вона се – нам все одно, важний сам факт культивування ренегатства і з ним ми всіма силами будемо боротись.

Через російську соціалдемократію ми ще й досі не належимо до Інтернаціоналу, бо вона сама репрезентує всі соціалдемократичні організації Росії і щоб бути членом Інтернаціоналу, треба приєднатися до російської партії. На кожних три остатні конгреси Інтернаціоналу ми посілали своє справозданє і делегата з дорадним голосом, але щоб увійти в Інтернаціонал ми мусіли-б згубити свою самостійність..., се старшна кривда нашій партії!

***

Садовський В.

НЕОСЛАВ'ЯНСЬКІ УТОПІЇ

Слово. – 1909. - № 14. – С. 1-4;

№ 15. – С. 2-3.

Російська інтелігенція останній час переживає дуже цікавий процес внутрішньої диференціації. Її безформена опозиційність, її намагання стати на надкласову позицію поволі зникають і перетворюються в щось нове, досі у нас не знане; в Росії з'являється інтелігенція, що висловлює інтереси певних класів, що стає виразно на певну класову позицію.

Стара легенда про надкласову демократичну інтелігенцію, легенда, що так подобалась ідеалістам усяких одтінків, що далі, то більше тратить під собою ґрунт, вмирає.

Часи міняються. Тепер колишні проводарі російського ідеалізму спускаються з своїх філософських висот на землю, стають на реальний ґрунт, виступають як ідеологи класу. Струве, колишній ідеаліст, дорікає російській інтелігенції її максималізмом і космополітизмом, визнає для неї необхідним стати на ґрунт державности, допомагати утворенню “великой России”.

Треба сказати, що цей його лозунг, виставлений саме в час “Утворення великої Росії” – цей лозунг влучно формулює змагання дуже значної і впливової частини російської інтелігенції, тієї частини, яка, порвавши з усякими надкласовими утопіями, стає на ґрунт реальної політики і перетворюється в виразницю інтересів буржуазії. Колишні надкласові інтелігенти рішають, що велику Росію в даний момент можна постройти тільки на буржуазії і всю свою роботу вони пристосовують до вимог і потреб цього класу. Під знаком інтересів цього

класу тепер складаються ідейні течії, утворюються теорії так, як утворювались і складались вони колись раніш під знаком інтересів народу, селянства. Одною з таких ідейних течій останнього часу являється так зване неослов'янофільство, яке викликало і викликає чимало шелесту. Певна частина інтелігенції витягла з архіву давнє слав'янофільство і намагається одягти його у нову одіж, пристосувати до потреб нашої буржуазії. Прослідити за цими змаганнями ми спробуємо в нашій статі.

I.

Ставши на ґрунт “великої Росії”, свідомо взявши на себе представництво інтересів буржуазії, російська інтелігенція не могла поставитись байдуже до такого пекучого для буржуазії питання про ринки. Психологія буржуа з його вічним шуканням, вічною погонею за ринками мусіла передатись почасти і їй. Мусів також їй передатись і антогонізм буржуазії до своїх конкурентів.

Інтелігенція мусить взагалі переймать психологію того класу, інтереси якого вона репрезентує. Так сталося і у нас. Колишні ідеалісти, які раніш так уперто розбирали питання про абсолютну мораль, ставши на ґрунт державности не менш уперто мусіли спинитись над питанням, де знайти ринки для російського капіталізму, як допомогти йому в його боротьбі з чужоземними конкурентами. І ось та частина інтелігенції, яка згурпувалась коло “Московского Еженедельника”, що видається під редакцією відомого ідеаліста кн. Єв.Трубецкого, почала звертати все більше уваги на слав'янські землі, які могли бути ринком для російської індустрії, почала все частіше говорити про боротьбу з германізмом, головним конкурентом нашої промисловости. Статті на ці теми ми стрічаємо в “Московском Еженедельнике” з початку минулого року. Не позбувшись ще давньої привички до високих слів, автори цих

статтів свої цілком реальні цілі мусіли зодягати у одіж братання усіх слав'янських народів на підставі рівності і свободи то що. Як саме реально у них виглядає це братання, ми побачимо далі.

Ряд причин допоміг швидко скластись побоязовим слав'янським симпатіям серед частини російської інтелігенції у щось більш оформлене і певне. Шукання ринків – це питання цікавить не одних тільки росіян. У чехів існує розвинена національна промисловість, яка не може задовольнитись вузьким внутрішнім ринком. Під впливом цього у чехів в останній час теж з'явилося міцне бажання брататись з усіма слав'янськими народами. Чеський депутат Крамарж з представником од словенців і галицьких москвофілів завітали у кінці мая до Петербургу, щоб довести росіянам свою слав'янську солідарність і братерські почуття: подорож ця відбулась з ініціативи Крамаржа. Слав'янських гостей у Петербурзі вітали довго і гучно. Були банкети, вистави, ряд промов, в яких формулювались принципи нового братання слав'ян, тоді був пущений в оборот термін “неослав'янство”. Під час перебування слав'янських гостей неослав'янофіли мусіли більш виразно і різко зазначити свої позиції. Це вони й зробили. Ще більш цьому формулюванню допомогла іюльська всеслав'янська конференція, яка відбулась з ініціативи тих же чехів. В результаті всього цього неослав'янофільство за короткий час встигло серед російської інтелігенції скластись у цілий напрям.

Які ж істини возвецають світові наші неослав'янофіли? Перш за все неослав'янофільство закрашене у виразний антигерманський колір. Про боротьбу з германізмом говорять всі прихильники цієї течії. На думку одного з знаних представників цього напрямку кн. Трубецького, слав'ян повинен з'єднати інтерес солідарности слав'янської культури і взаємної піддержки слав'янських народів проти “всезростаючого натиску германізму”. (М. Еж.) Кн. Трубецький, правда, запев-

няє, що ця боротьба буде мати мирний, культурний характер.

Але поляк Джовський і словінець Грабар в своїх промовах на банкеті улаштованому під час приїзду слав'янських гостей, розкривають характер цієї мирної культурної боротьби: це – перш за все економічна боротьба.

Тут повинен неодмінно народитись сумнів що до мирного характеру цієї боротьби. Ми знаємо, що та економічна боротьба, яку веде буржуазія – а іменно таку боротьбу мали на увазі неослав'яни – ніколи не носила мирного характеру. Життя показує, що, справді, заяви неослав'ян про їхні мирні тенденції дуже проблематичні – нагадуємо тільки їх бойовий настрій в Австро-Сербському інциденті. Дві душі об'єднані у неослав'янина: душа колишнього ідеаліста, якому дорога культура сама по собі, і душа буржуа, що бореться за ринок усіма засобами. В результаті культурна боротьба з германізмом приймає у неослав'янофілів характер, бажаний для буржуа.

Боротьбу з германізмом неослав'янофіли проповідують во ім'я завоювання для слав'ян слав'янських ринків, російські неослав'янофіли мають на увазі, звичайно, насамперед інтереси “отечественнаго” капітала. Характерні з цього погляду оповідання одного з ідеологів цього руху, Погодіна, про свою подорож по слав'янських землях. Розказуючи про Сербію він не забуває підкреслити, що вона може уявляти вірний ринок для російської промисловости; оглядаючи Словінію, він з сумом дивиться на чугунно-літейний завод, що ще недавно перейшов у німецькі руки, на Вледське озеро, яке німці теж можуть собі загарбати. Поруч з довгими “ізіляніями” про слав'янську солідарність, він знаходить місце для того, щоб згадати про залізницю до Адріатичного моря, яку слід би було, мовляв, збудувати Росії (М.Еж. 1908 р.). А що цей настрій являється характерним для всього неослав'янофільства показує пражська

конференція. Довгі дебати на ній про заснування слав'янського банку, постанова заснувати його яскраво вказують на характер змаганнів неослав'ян взагалі і російських зокрема.

Оборона інтересів національної буржуазії, боротьба з Германією, головною конкуренткою слав'ян, - ось його головні принципи. Як ідеологія буржуазії, неослав'янство звичайно, стоїть на державному, загальнонаціональному ґрунті. Є.Трубецький з задоволенням констатує той факт, що новий рух не думає ставати у ворожі відносини до офіційної правительственої Росії і зовсім не має одпечатку опозиційної вигадки (М. Еж. 1908.). Стоючи виразно на державному ґрунті, неослав'янофіли тільки хочуть деяких змін в сучасній зовнішній політиці, в сучасних внутрішніх порядках. Ці бажання той кн. Є.Трубецький висловлює в туманній формулі: "Росія повинна стати слав'янською державою не тільки во зовнішній, але також і во внутрішній своїй політиці".

Який саме зміст вклав Є.Трубецький і його прихильники в цю формулу? Ясно і точно відповісти на це питання дуже важко. Вірніше такої точної відповіді не мають і самі неослав'янофіли. В їхніх розмовах про внутрішню політику є все: і вигадки про вічні ідеали рівності, волі і братерства, і міркування про необхідність вільного національного розвитку, і критика сучасних державних порядків. Бракує в них тільки точної відповіді на питання, які саме порядки хотіли б вони бачити у нас. Тільки на підставі того, як зазначають вони відношення до окремих питаннів політичного життя й можна знайти де-що для того, щоб вияснити їхню програму.

Всі голосні фрази неослав'янофілів вже з самого початку будять недовіря. Пойняти віри їм ніяк не можна, знаючи хто їх говорить. Всі ідеологи неослав'янства в своїй попередній діяльності були дуже поганими демократами, дуже невдалими оборонцями

всіх тих високих ідеалів, про які вони говорять. Коли про демократизм і братерство говорить кн. Є.Трубецький що колись вилазився своїми доносами в “Праві” на “крайні групи”, коли загальної солідарності слав’ян торкається граф Бобринський, політична фізіономія якого відома занадто гарно, пойняти віри їм дуже важко. А треба тільки поглянути як ставляться неослав’янофіли до окремих фактів політичного життя Росії, треба перечитати статті на ці теми в “Московском Еженедельнике”, органі, біля котрого їх гуртується найбільше, щоб побачити що їх демократизм і тепер зостається дуже й дуже уміркованим. Це демократизм, пристосований до потреб третього сословія, російського купецтва.

Коли не можна серйозно лічитись з демократизмом неослав’ян у внутрішній політиці, то ще менше приходить ся звертати уваги на їх заяви про демократичні тенденції неослав’янства у зовнішній політиці, у відношенні до усіх слав’янських народів. В їхніх фразах про слав’янську солідарність, про слав’янське братання, в даний момент коли ці слав’янські народи стогнуть під гнітом слав’янських же урядів, можна бачити тільки лицемірство. Що всі ці їхні погляди є тільки фраза і нічого більше, вказує відношення неослав’ян хоч би до польського і українського питання. Неослав’яни відмовляються дати ясну і рушучу відповідь на те як ставляться вони автономії Польщі. “Московский Еженедельник” з задоволенням констатує той факт, що “поляки не винесли на пражський з’їзд нашої домашньої суперечки, без одмови вони надягли коліри російського прапору”. Але той самий “М.Е.”, коли мова заходить про автономію, ухиляючись говорить, що справа про неї не стоїть на порядку денному. А російські делегати на пражський з’їзд їхали, як каже кореспондент “Речи”, у Прагу не маючи ніякого певного ...

II.

Яка будучність жде неослав'янство? Чи має воно якісь шанси на існування? Чи приходитьсь демократичній частині українського суспільства жалкувати за тим, що нашу націю виключено з великої неослав'янської сем'ї, що нас визнано тільки утвором "німецької інтриги"?

Ми в попередньому числі нашої газети охарактеризували неослав'янство, як ідеологію, що впливає із змагання російської буржуазії здобути для себе внішні ринки. Чи може при сучасних умовах мати який ґрунт, який успіх така ідеологія?

Над цим питанням не приходитьсь спинятися довго. Відповідь на нього ясна з самого початку. Самий поверховий аналіз сучасного державного і господарського стану Росії ясно показує нам, що в наші часи і ближчій будучині нема абсолютно ніяких доказів того, щоб ідеологія ця могла перейти з хмар утопії, маніловщини в долину реального життя. При фінансовому кризисі, при зростаючих злиднях селянства і робітництва Росія не може вести агресивної політики, не може стати "слав'янською державою" в закордонних справах. Отож слав'янські сімпатії, що виникли з цілком реального змагання нашої буржуазії покори́стуватись слав'янськими ринками, мусять й далі висіти в повітрі. Росія не має сил здобувати ті ринки для нашої буржуазії, не може тепер розпочати боротьбу з германізмом. Між тим неослав'янофільська ідеологія могла б мати поспіх тільки тоді, коли б вона могла спертися на реальні підстави "слав'янської" політики Росії. Ідеологам буржуазії прийде́ться шукати інших засобів здобути ринок, більш реальних, більш відповідних до сучасних обставин. І факти самого останнього часу вказують, що вони це роблять. В "економічних бесідах" в Москві, де єднаються представники капіталу і інтелігенції, приймають участь і деякі неослав'янофіли. Ідеологи буржу-

азії починають на цих бесідах вказувати на те, що потрібно розширяти внутрішній ринок, замість того, щоб боротись за закордонний ринок, неприступний для нашої промисловости тепер. Туман неослав'янофільства мусить розвіятись серед російської інтелігенції так само скоро, як скоро він її й охопив. Останні події, поводження Росії в Австро-Сербському конфлікті, яке яскраво вказало на неможливість тепер "слав'янської" політики, прискорить цей процес зникання неослав'янофільства.

Задержати нормальний розвиток цього процесу можна було б тоді, коли б неослав'янофільство у інших слав'ян могло мати під собою якийсь реальний ґрунт.

Ми не можемо вяснити тут докладно причин які утворили цей напрям серед окремих слав'янських народів. Приходиться говорити загально, що реального ґрунту для існування неослав'янофільства як оформленого напрямку не існує нігде. Справді. Коли взяти країну, де цей рух найбільш поширений – Чехію, - то ми побачимо, що спільних економічних інтересів між Чехією і Росією нема ніяких. Чехія хотіла б знайти в Росії ринок для своїх продуктів, поле для експортації своїх капіталів, але при даному хозяйственому стані Росії вона може тільки гірко розчаруватись в своїх надіях. Пражська конференція, від якої чехи сподівались безпосередних, практичних результатів, як відомо, їм не дала. Постанова заснувати слав'янський банк й досі зостається тільки постановою. Делегати на конференції були неприємно розчаровані заявою пр. Озерова, що банк на таких підставах, на яких хоче одкрити його конференція, не буде дозволений. І, не здобувши шляхом неослав'янофільства того, що вони хотіли, чехи стали на інший шлях. Маклаков і інші неослав'янофіли з дуже великим незадоволенням поставились до того, що чеські депутати в Австрії піддержували правительство в справі анексії Боснії і Герцоговини. Не здобувши нічого неослав'янофільство, чехи хо-

тять здобути собі де-що іншим шляхом. А всякі фрази про “сильне, радісне, нове, свободне слав’янство”, звичайно, для святочних днів можуть зостатись й надалі, бо ж всі такі фрази ні до чого не обов’язують.

При таких обставинах, при бракові сил в неослав’янському рухові, при бракові реальних підстав для його зросту, українцям, звичайно, не приходиться жалкувати, що вони не беруть ніякої участі в неослав’янській комедії; не приходиться також їм боятись, що неприхильне відношення неослав’ян до українців пошкодить тим симпатіям, які б могла здобути українська справа серед широких мас слав’янських народів. Неослав’янофільство згине, бо не має під собою реальних підстав для того, щоб стати рухом народніх мас; тим часом рух український буде рости і ширитись, бо він зв’язаний з долею тих груп людности, яким належить будучина. І що далі буде рости освідомлення народніх низів, як українських, так і інших слав’янських народів, то все більш і більш буде зростати почуття солідарности між цими групами ріжних слав’янських народів. З зростом освідомлення витвориться справжня солідарність між цими групами і ця солідарність буде міцна і постійна. Це почуття солідарности і братерства народніх низів буде не тільки міцнійшим, ніж те почуття про яке тепер балакають неослав’яни, воно буде значно ширшим, бо витворене в процесі життя у народніх низах, воно не буде обмежуватись одними слав’янськими народами; воно охоплювати созвучні групи усіх народів, усіх націй.

В поширенні почуття такої солідарности зацікавлені всі дійсно демократичні елементи як українського так і інших слав’янських громадянств. Але зростові такого почуття неослав’янофільство, коли б воно мало які реальні підстави для існування, не тільки не помагало б, а навпаки – шкодило. Неослав’янофіли проповідуючи єднання усіх слав’янських народів, затирають той факт, що одні слав’янські народи живуть під гнітом

других слав'янських же народів, що кожен народ складається з різних класів з протилежними інтересами. Вони виступають як проповідники соціального миру серед слав'ян, миру, який вони хочуть занести тим, що умовляють пригнічених спокійно зносити гніт во ім'я боротьби проти дуже проблематичного ворогу – германізма. Всі ці тенденції неослав'янофільства не можуть, звичайно, допомогти зростові свідомости народніх низів, і з ним би довелось вести боротьбу всім щирим демократам, коли б воно не вмирало природною смертю.

На закінчення кілька уваг у відповідь на питання про те, чи не могло б перетворитись неослав'янофільство у чисто культурний рух, що ставить своїм завданням організувати обмін культурними цінностями між окремими слав'янськими народами.

При теперішньому стані слав'янських народів, коли кожен з них розвивається при цілком відмінних умовах нам здається нема даних для того, щоб обмін культурними здобутками міг значно поширитись; через те ми не думаємо, щоб були підстави для еволюції неослав'янства у культурний рух. Взаємні позички культурних цінностей окремих слав'янських народів були й досі, є вони й тепер, але на підставі цього явища одначе не склався до теперішнього часу ніякий панславістський культурний рух, не складеться, думаємо ми, він й далі.

Нове слав'янофільство має перед собою тільки один шлях: воно мусить вмерти так само, як старе, бо як старому слав'янофільству, так і новій варіації його бракує підстав для життя і розвитку.

***

Садовський В.

СЛАВ'ЯНСЬКА «ЄДНІСТЬ»

Слово. – 1909. – № 22. – С. 1-2.

Цими днями закінчилися наради слав'янських гостей з представниками російського неослав'янства в Петербурзі і Москві; закінчилися слав'янські дні, як прозвали ці наради де-які російські газети. Після гучних промов і смачних обідів, після невдалих спроб перейти до якоїсь практичної роботи слав'янські гості роз'їхались по місцям, несучи в своєму слав'янському серці приємне почуття виконаного обов'язку перед слав'янством.

І тепер, коли розвіялась вся бутафорна сторона цих слав'янських нарад – а її, як видно, було і буває аж занадто у всіх виступах слав'янофілів, як старих так і нових – тепер можна поглянути на справжні результати цих нарад, проаналізувати їх суть і значення.

Минув рік з того часу, коли на страх усім ворогам слав'янства, гучно і урочисто об'явили неослав'яне про своє існування. Минув рік після того, як російські чорносотенці і кадети, чеські прогресисти і польські народовці, серби і словинці склали присягу робити спільно користь слав'янства в душі волі, рівності і братерства.

Після всіх тих гучних фраз, урочистих промов минуло, здається, зовсім не так багато часу, - всього один рік, - але обставини встигли зміцнитися дуже значно. Життя по трохи починає розбивати всі ілюзії неослав'янських утопістів. Ось за що яскраво і різко вказують наради слав'янських гостей, які тільки що закінчилися. Те, що раніш можна було пропонувати, вгадувати на підставі аналізу неослав'янських проектів –

тепер те зробилось фактом, дійсністю. Карточна хатка неослав'янських ілюзій захиталась і ось ось упаде – і це провадирям неослав'янства з їх фразами замість програми і тактики вдержати її від нової руїни і знищення.

На квітки, що вирости минулого року, після празького з'їзду, впали морози. Так охарактеризував сучасне становище справи єднання всіх слав'ян доктор Крамарж, гарячий прихильник ідеї неослав'янства. Справді. На цьому з'їзді від загального слав'янського концерту відділилась ще одна нація; окрім українців, які з самого початку зреклись брати участь у неослав'янській комедії, тепер відділились ще поляки. Члени виконавчого комітету празького з'їзду, недавні неослав'янофіли проф. Здарховський і Добушінський відмовились брати участь в слав'янській нараді. Вони сказали, що після промови мін. Щегловітова, з яким солідарний весь кабінет Столипіна, після підняття питання про Холмщину і про обмеження числа поляків в Державній Раді після недавнього з'їзду слав'янських товариств, який висловився проти автономії Польщі, вони не вважають можливим брати участь у слав'янських торжествах. І представників од поляків на слав'янській нараді, як і на ювілеї Гоголя, не було. Правда, репрезентацію польського народу самозванно був взяв на себе Цмовський при загальних протестах проти цього більшості польської преси і громадянства – але таку репрезентацію можна поминути.

Але і представники тих народів, які прибули на ці наради не могли цілком потішити серця російських неослав'янофілів. Бо з великим сумом довелось їм признати, що всі австрійські слав'яни не можуть бути опорою проти германізму, довелось побачить, що австрійські слав'яни навіть переймаючись неослав'янофільством і русофільством, все-таки не забувають, що у тих самих німців, у тій самій Австрії є для них громадянські вільності, є конституція, тоді як в об'єкті їх симпатій, Росії, існує замісто всього того Державна Дума – “слава Богу

не парламент”! Цього всього не міг забути навіть представник чехів, нації, де неослав'янство поширено найбільш, доктор Крамарж; виправдитись проти закидів в австрофільстві йому не вдалось. З австрійських слав'ян цілком вільні од цього гріха були тільки представники “русских галичан” д.д. Дудикевич і Марков, але надавати якесь політичне значення заявам цих добродіїв було б занадто наївно.

Опріч всього цього ростроєного слав'янському концертові на нарадах не вдалось знайти практичного діла, яке б могло їх об'єднати. Минулого року чехи, захоплюючись ідеями неослав'ян, велике значення надавали економічній стороні неослав'янського руху, сподівались мати в Росії ринок для своїх товарів, великі надії покладали на слав'янський банк. Ці надії не справдились, замісто великих слів великої сили проте, що ми мовляв, витіснимо з слав'янських земель німецькі продукти, були тільки скромні розмови про заснування слав'янського банку, для якого, як виявилось, є дуже небагато грошей. Про все инше балакать не довелось з тої простої причини, що економічне життя, продукція і вимін розвиваються по своїм власним законам, а не по тим, які бажані для неослав'янофілів.

За браком живого діла неослав'яне мусіли знайти якесь инше. І воно знайшлося. Це були старі і вічно нові для слав'янофілів розмови про польську, німецьку, австрійську інтригу, про хохломанів і україноманів; “с усердием, достойным лучшей участи” слав'янські діячі, головне російські і “русских галичан”, розв'зували на користь всьому слав'янству питання про те, “порождение” якої інтриги є українство – чи польської, чи німецької, Бісмарка, чи кого іншого. До згоди у цій справі шановні діячі, як це бувало з ними й раніш, не дійшли. Розлад цей раз дійшов навіть до того, що де-які діячі говорили, що українство є не інтрига, а цілком здоровий і нормальний рух народніх мас, що прокидаються до національного життя. Окрім цих розмов про інтриги

було ще багато розмов і промов на загальні теми про волю, рівність, братерство, слав'янську взаємність і єдність. Газети про те констатують, що тон цих промов був нижчий, ніж торік, запалу в них було менше.

Проте все-таки неослав'яни й тепер не глянули прямо в вічі життю і, не зважаючи на те, що на їхні квітки впали морози, все-таки роз'їхались певні, що вони робили серйозне діло, а не переливали з пустого в порожнє.

Неприємно вражало, що на неослав'янських зібраннях цей рік виступали де-які представники українського громадянства. Ці люди, правда дуже нечисленні, змагались довести неослав'ян, що українство не чужеземна інтрига, змагались прищепити їм здорові погляди на наш рух.

Правда, серед ріжноманітної товпи сучасних неослав'ян, може, знайдуться такі одиниці, які приєднаються до інших поглядів на нашу національну справу, та тільки, напевне, що їх з'агітують не промови в нездоровій атмосфері неослав'янських зібраннів, а знайомство з практикою українського руху, спільна робота і боротьба на демократичному ґрунті. З неослав'янством же українцям не слід мати щось спільне до самого його, сподіваємося, вже не довгого кінця, як не мали вони з ним нічого спільного з самого його початку. Не час і не пора українству, поскільки воно хоче зостатись ідеологією народних низів, в якій би-то не було формі єднатись з неослав'янством, цим мертвонародженим утвором буржуазних утопістів.

***

П.Лукашевич (Тучапський П.)

УКРАИНСКИЕ НАЦИОНАЛЬНЫЕ ПАРТИИ

*Вестник Жизни. – 1906. - № 1. – С. 36-44.;
№ 2. – С. 34-44.*

(Стаття друкується з поправками, що були подані
в “В.Ж.” № 3 за 1906 рік)

В настоящий момент, когда в политической и социальной жизни России происходит грозная и решительная “переоценка всех ценностей”, не мог не выдвинуться и национальный вопрос. Правда, выдвинулся он сейчас далеко не с той остротой, с какой это могло бы быть ещё в очень недалеком прошлом, при ином характере и складе действующих факторов общественной жизни. В самом деле произошла на первый взгляд очень странная вещь: те очень ярые национальные партии, которые в своих программах до самого последнего времени выставляли как *conditio sine qua non* полную независимость своей национальности, в революционный период, когда все обычные программные требования вполне естественно и неизбежно выставляются с неумолимой категоричностью, понизили свои постулаты до “автономии”. (Мы говорим прежде всего о польских “народовых демократах” и “польской партии социалистической”) Объясняется это, казалось бы, совершенно необъяснимое явление очень просто: на всем просторе гигантского “государства Российского” передовым борцом за более свободные формы жизни выступил тот класс, у которого, по выражению коммунистического манифеста, “нет отечества”. “Нет отечества”

в том смысле, что для него не имеет никакого значения старая ветошь национальных традиций, не играет никакой роли единство племенного происхождения с своим “отечественным” эксплуататором и, напротив, все ожидания и надежды на новую светлую жизнь покоятся на братстве и единении всех разделяющих его тяжелую долю, на каком бы языке они не говорили и в каком бы буржуазном государстве не жили. Да, великая идея солидарности пролетариата “всех стран”, всех наций наложила свою печать на русскую революцию и придала национальному вопросу далеко не ту яркую и резкую окраску, какую желали бы ему придать крупно- или мелко-буржуазные шовинисты.

Тем не менее это не мешает нашим, российским, шовинистам вопить о том, что всякие “инородцы” стремятся “разорвать Россию на клочки”, “отобрать от России приобретенные кровью русского народа земли” и т.д., и т.д. Как известно, гг. октябристы с братьями Гучковыми во главе не без успеха играют на этой струнке, не говоря уже о п.п.п., союзе русского народа и всяких иных черносотенцах. Интересно только, почему гг. Гучковы и вся эта доблестная компания, если они так дорожат “русской кровью”, не смущаясь, прославляют щедро проливающих ее Дубасовых, Минов, Меллеров-Закомельских и всяких других генерал-губернаторов и генерал-адъютантов? Или “русская кровь” в Польше дороже, чем в Москве и во всех иных бесчисленных градах и весях коренной России?

В одном несомненно правы гг. Гучковы: русская революция будет иметь своим следствием уничтожение привилегированного положения русской национальности. Так или иначе, в форме ли автономии в обычном смысле этого слова, в форме ли широкого местного самоуправления, “инородцы” будут освобождены от гнусной системы “обрусения”, питавшей на окраинах целые полчища “ташкенцев” и приведшей только к страшному озлоблению населения. Но в сущности разве эта сис-

тема не была только видоизменением гнета и над самой русской национальностью? Вряд ли особенно легче было коренному русскому населению от того, что над ним издевались во всю свои же русские “ташкентцы”.

Конечно, не сознательному русскому пролетариату, выставившему на своем знамени “право на самоопределение за всеми нациями, входящими в состав государства”, протестовав против этого результата русской революции. Не напугало бы его, разумеется, и полное отделение от русского государства той или другой национальной единицы, если бы этого требовал сознательный пролетариат данной национальности, находя самостоятельное государственное существование более соответствующим своим интересам. Но, как мы видели, требования сознательного пролетариата нигде не носят сепаратистического характера, наоборот, способствуют ослаблению сепаратистических тенденций среди массы населения. И в России представители “разрушительных учений” являются, по иронии судьбы, “*Staatserhaltend*”, какими являются они в Австрии.

Всякое ли однако стремление к национальной самостоятельности может быть поддерживаемо сознательным русским пролетариатом? Как всегда и везде, и в данном случае верховным критерием должны служить с одной стороны требования беспрепятственного развития производительных сил, а с другой – непосредственные интересы рабочего класса. По нашему мнению, здесь возможен даже известный конфликт между сознательным русским пролетариатом и пролетариатом какой-либо другой национальности: возможно ведь различное понимание как требований развития производительных сил, так и непосредственных интересов рабочего класса. Такой конфликт казался одно время мыслимым между русским сознательным пролетариатом и той частью польского пролетариата, которая примкнула к “польской партии социалистической” (P.P.S.). Но и в этом случае русская социал-демократия, нам кажется

ся, не могла бы противодействовать стремлению пролетариата данной национальности к национальному обособлению, хотя бы находила его нежелательным с точки зрения интересов пролетариата всей России. Но она не могла бы также поддерживать это стремление. Тем более возможно отрицательное отношение со стороны русской социал-демократии к тем национальным требованиям, которые выставляются не пролетариатом, а теми или иными буржуазными партиями. При полном и безусловном признании необходимости совершенного уничтожения всякого национального гнета, всякого господства одной национальности над другой, русская рабочая партия в то же время должна бороться всеми силами против национализма, под какими бы факторами он не скрывался.

Вот почему необходимо разобраться в каждом проявлении национальных требований, необходимо решить в каждом данном случае, не скрывается ли под благородным лозунгом “освобождения угнетенной национальности” насаждение национальной нетерпимости, национального шовинизма, подрывающее идею, являющуюся «святыя святых» социал-демократии.

Требование автономии Украины выставляется сейчас всеми национальными украинскими партиями. Что же представляют из себя эти украинские партии и какое значение имеет в их программах требование автономии, особого учредительного собрания для Украины, предоставления ей большей или меньшей самостоятельности в своей политической жизни?

Ответу на эти вопросы и будет посвящен настоящий очерк.

I.

Украинский национальный вопрос очень осложняется некоторыми совершенно особыми обстоятельствами, не повторяющимися в применении к какой бы то ни было другой национальности, живущей на террито-

рии нынешней Российской империи. Дело в том, что когда по отношению к другим национальным единицам никому не может даже придти в голову вопрос, существуют ли он (исключение в известном смысле представляют евреи), по отношению к украинцам этот вопрос возникал и возникает много раз. Такое сомнение в существовании особой национальной физиономии у тридцатимиллионного народа (такой цифрой определяется приблизительно число украинцев в России) кажется в высшей степени загадочным. Разумеется, если его выдвигают представители официальной России и гг. “ученые”, состоящие у неё на содержании, то понять истинную подоплеку их утверждений нетрудно: это все то же стремление подавить все “иностранное” во имя “коренных русских начал”. Но ведь в непризнании национальной самобытности украинцев или, по крайней мере, в игнорировании её представители национальных стремлений украинцев обвиняли и продолжают обвинять даже наиболее прогрессивных членов русского общества, даже революционеров, начиная с земледельцев и народовольцев и кончая социалистами-революционерами и в особенности социал-демократами. Подозревать их всех в какой-то непримиримой ненависти именно к малорусской национальности было бы в высшей степени странно. В чем же дело?

Мы не будем останавливаться на тех аргументах pro и contra филологического, этнографического и даже антропологического характера, какие обыкновенно выплывают при обсуждении данного вопроса. С нашей точки зрения этот вопрос решается не тем, составляет ли малорусский язык нечто совершенно самостоятельное или является наречием русского (или даже польского) языка, не тем, каков характер песен и обрядов украинского населения и уж, конечно, не теми или иными особенностями в его физическом складе. Социал-демократия считается только с известным реальным фактом существования большей или меньшей группы

людей, говорящих на одном языке (или, если угодно, наречии) и сознающих себя чем-то отдельным от остальной окружающей их массы населения. Такой факт несомненно имеет место в данном случае и этого вполне достаточно для социал-демократии, чтобы рассматривать население Украины, как отдельную нацию со всеми правами на свое “самоопределение”, согласно социал-демократической программе.

Таким образом, даже “доктринеры”, “централисты”, “строющие все по одному шаблону” социал-демократы вовсе не склонны отрицать самостоятельное существование украинской национальности. Тем более это можно сказать о всяких других, чуждых таких ужасных пороков, представителях освободительных течений среди русского общества.

И тем не менее украинские националисты не совсем неправы в своих обвинениях. В самом деле, разве национальные стремления украинцев кажутся, поскольку они выходят за пределы требований уничтожения всяких стеснений в свободном развитии украинской национальности, столь же бесспорными и оправдываемыми, как, положим, такие же стремления поляков. Разве при самом бесспорном и несомненном сочувствии к освобождению всех угнетенных национальностей России не возникает какого-то невольного сомнения в том, нужна ли автономия Украины?

Мало того, и сами украинцы в подготовительный период русской революции очень долго совершенно не выступали со своими требованиями полного национального освобождения своего “рідного края”.

В чем же все-таки дело? На наш взгляд, дело состоит в том, что жизнь украинского народа слишком переплелась с жизнью русского народа и не только в политическом и экономическом отношении, но и в культурном. Самостоятельной украинской культуры нет, это совершенно несомненный факт. В силу каких причин это случилось, это вопрос другой, которого мы

здесь не будем касаться. Точно также мы оставим сейчас в стороне и вопрос о том, могла ли развиться самостоятельная украинская культура при иных условиях и есть ли данные для того, чтобы ожидать её развития в будущем. Здесь нам пока достаточно констатировать факт отсутствия самостоятельной культурной жизни у всей массы украинского населения и одновременно с этим фактом его вовлечения в культурную жизнь русского (если хотите, великорусского) народа.

Но, позвольте, скажут нам, верно ли это? Ведь если благодаря так называемым “независящим обстоятельствам”, не допуская существования ни украинской школы (не только высшей и средней, но низшей), ни украинской науки, ни украинской печати, и не могла в Украине развиться самостоятельная культурная жизнь в полном смысле этого слова, то все-таки несмотря на это создалась довольно богатая художественная литература, развился самобытный украинский театр, а в зарубежной Украине, в Галиции, мы видим и украинскую печать и науку... В ответ на эти возражения приходится прежде всего отвести замечания относительно Галиции: та, довольно таки, надо признаться, скудная наука и печать, какая существует там, до самого последнего времени имела очень мало влияния на Украину русскую, а мы именно о ней говорим сейчас. Что касается литературы и искусства, существующих в русской Украине, то, к сожалению, они имеют слишком мало значения, носят слишком дилетантский характер. В сущности украинская литература имеет до сих пор только одну силу, правда, гигантскую, именно, Шевченка. Но ведь как бы ни была велика эта сила, на ней одной нельзя строить существование украинской культуры. А ведь Шевченко до сих пор, несмотря на то, что он умер 45 лет тому назад, является идейным вождем и вдохновителем украинцев, когда они желают противопоставить свои идейные стремления стремлениям русской демократии в широком смысле этого слова.

Как бы то ни было, мы не думаем, чтобы самые ярые украинские националисты могли отрицать тот факт, что поскольку Украина живет культурной жизнью, она живет культурной жизнью русской. Русская литература, русская печать, русская наука для каждого культурного обитателя Украины несомненно столько же свои, родные, сколько и для любого культурного жителя Калуги, Москвы, Петербурга. Рядом с тем основным духовным запасом, какой дает культурному украинцу русская культура, любое произведение Нечуя-Левицкого, Панаса Мирного или даже Франка и Стефаника является только чем-то добавочным, хотя и приятным и интересным, но невносящим в его духовную жизнь ничего существенно необходимого, без чего его жизнь была бы неполна. Мы говорим, конечно, о рядовых культурных украинцах, об всей массе их, а не об отдельных исключениях. С точки зрения украинских националистов все это, может быть, очень печально, но пока все это несомненно так и с этим так или иначе необходимо считаться.

Вот этим-то отсутствием самостоятельной культурной жизни украинцев и объясняется то нерешительное, колебательное отношение к вопросу об автономии Украины, о котором мы говорили выше. О какой-нибудь злонамеренной обиде украинцев, на какую горько жалуется многие украинские публицисты, конечно, не может быть и речи. Эти жалобы, построенные по типу: “конечно, мы люди маленькие, нас всякий может обидеть”, пора бы уже окончательно оставить...

Полная зависимость Украины в культурном отношении от жизни всей России особенно ярко проявилась в том факте, что в ней никогда не существовало революционного движения независимо от русского. Обыкновенно всегда бывало так, что в моменты общественного подъема во всей России происходило некоторое “движение воды” и в Украине, выразившееся в форме усиления так называемого украинофильства.

Так было в начале шестидесятых годов и в первой половине семидесятых. Когда наступили репрессии (а наступали они неизбежно), украинофилы прятались в свою скорлупу, ожидая более благоприятных времен. Иные из них даже находили возможным поступать на службу к угнетавшему “рідну Україну” правительству и притом – *horribile dictu!* – даже в роли “обрусителей”. Так поступили, например, никто иные, как столпы украинофильства шестидесятых годов, редакторы закрытой правительством “Основы”, Кулиш и Белозерский, непосредственно от редакторского стола отправившиеся служить в учебной дирекции в Польше.

Те же украинцы, которые действительно были революционерами, примыкали к обще-русскому революционному движению. Имена Лизогуба, Малинки, Кибальчича, Стефановича, Фроленко и многих, многих других ярко свидетельствуют об этом. Вместо того, чтобы закидывать грязью этих “ренегатов” “українській справі”, как это делают украинские шовинисты, следовало, бы понять, почему эти герои русского революционного движения отдали свою жизнь борьбе за благо всех народов России вместо того, чтобы создавать украинское революционное движение.

Единственным человеком, пытавшимся создать такое особое украинское революционное движение, был «украинофилом» в обычном смысле этого слова. Но и революционером он, конечно, не был. Самая его попытка доказала, насколько тесно связана культурная жизнь Украины с жизнью всей России. Прежде всего несомненно, что в первый период его литературной революционной деятельности, когда он издавал “Громаду”, он был сторонником того самого крестьянского, так сказать, социализма, борцами за который являлись “Земля и Воля”, “Черный Передел” и “Народная Воля”. И в самой “Громаде”, и в тех немногих популярных брошюрах, какие он издал в это время за-границей (“Про богатство та бідність”, “Як де земля поділена і як би слід

її держати”, “Як наша земля стала не наша”), он указывал, на необходимость водворения “громадівства” (соціалізма), как “мужицкого царства”. Затем приобрести многочисленных и сколько-нибудь сплоченных и организованных последователей ему совершенно не удалось. Волна обще-русского революционного движения продолжала захватывать всех истинных революционеров среди украинцев. Во второй период своей деятельности, после разгрома “Народной Воли”, когда Драгоманов подобно очень многим другим стал либералом, он тесно примкнул и сам к обще-русскому либеральному течению (как известно, он редактировал орган “Земского Союза” “Вольное Слово”). К этому периоду относится его программа переустройства всей России на федеративных началах.

Вообще надо сказать, что Драгоманов был едва ли не единственным из всех украинских деятелей, понимавшим ту общность культурной жизни Украины с обще-русской культурой, о которой мы говорили выше. (Это не помешало ему, впрочем, в “Исторической Польше и великорусской демократии” предъявлять обвинения русским революционерам, в игнорировании интересов украинской нации). Еще в конце шестидесятых или в начале семидесятых годов он в ряде статей под заглавием “Література російська, великоруська, українська і галицька” доказывал, что литература “россійская” (в смысле общерусская) должна существовать рядом с литераторами, так сказать, местными, играя роль источника общей культуры. В восьмидесятых годах ему пришлось вести упорную борьбу (в галицкой журналистике) с украинскими шовинистами из-за вопроса о значении русской литературы. В этом же споре он доказывал, что освобождение Украины возможно только при освобождении России от гнета абсолютизма...

В сущности до очень недавнего времени в Украине совершенно не существовало никаких политических партий даже в тех узких, подпольных рамках, в

каких существовали русские партии. Существовали не партии, а направления. Таких направлений можно отметить три: направление вполне лояльных украинофилов, группировавшихся вокруг журнала “Кіевская Старица”, направление в точном смысле националистическое, имевшее своим главой недавно умершего беллетриста, критика и публициста А.Я.Конисского и, наконец, направление последователей Драгоманова.

Направление лояльных украинофилов руководилось принципом “плетью обуха не перешибеши” и скромно занималось всякого рода учеными исследованиями по украинской истории, этнографии, литературе. И примыкавшую к ним украинскую молодежь они приспособляли к таким же скромным занятиям: составлению малорусской хрестоматии, словаря к произведениям Шевченка и т.п. (см. об этом довольно интересные подробности в статье г.Не-я “Де-що про націоналізм та соціалізм” в “Вільной Україні”, №№ 1-2 1906 г.)

Далеко не столь невинным было направление “кониссовцев”. Именно из этого лагеря исходили те шовинистические вылазки против русского народа и русской культуры, с которыми боролся Драгоманов. Невежественные вожди этого направления выкопали из архивной пыли грубо-шовинистическую теорию, теорию польского эмигранта сороковых годов Духинского о “туранском” происхождении великороссов в противовес арийскому происхождению украинцев, поляков и всех остальных славян. По мнению Конисского и компании, самодержавный строй русского государства проистекает не из тех или иных исторических причин, а является неизбежным и неизменным следствием врожденных свойств великорусского народа, его особого национального типа. Этой реакционной теории, живо напоминающей теорию национальных типов Данилевского, соответствовала столь же реакционная практическая политика. Эта политика, конечно, могла иметь место только в Галиции, где украинское население

ние уже давно пользуется некоторыми, очень относительными, благами, “австрийской” политической свободы. И вот здесь сторонники взглядов Конисского готовы были за чечевичную похлебку внешне-национальных уступов пожертвовать реальными интересами галицких крестьян, отвлекая их от борьбы с господствующими классами (главным образом, с крупным польским землевладением, как известно, пользующимся в Галиции такой громадной властью, как нигде в Западной Европе, не исключая и других провинций Австрии). Есть основания думать, что и относительно русской Украины заветные мечты людей этого направления сводились к созданию независимого украинского государства при помощи всякого рода хитроумных международных комбинаций. Такая “езда на коне высокой политики”, по выражению Драгоманова, конечно, не может вызвать ничего, кроме улыбки. Но она в высшей степени характерна для совершенно оторванного от реальной жизни украинского национализма.

Гораздо реальнее было направление, связанное с именем Драгоманова. Его взгляды на неразрывную связь Украины с коренной Россией и на значение русской культуры для культурной жизни Украины мы рассмотрели выше. Его взгляд на национальный вопрос сформулированный им самим кратко в словах: “космополитизм в идеях и целях, национальность в почве и форме” (см. его “Листи на наддніпрянську Україну”) носит на себе печать крайнего идеологизма, если можно так выразиться, но во всяком случае далек от всякого шовинизма, от всякого культа национальности. Его убеждение, что политическое освобождение России может быть достигнуто путем развития органов местного самоуправления и прежде всего земств, делает его предшественником “освобожденчества”. Тем не менее он был истинным демократом и главным образом ему обязана своим возникновением галицкая “радикальная партия”, партия чисто крестьянская, отстаивавшая

(теперь она значительно ослабела) насущные крестьянские интересы и не соблазняясь внешними национальными уступками со стороны правящих классов.¹

Общей чертой всех характеризованных направлений являлся их интеллигентский характер. В широкую народную массу они совершенно не проникали. Да в глухую пору восьмидесятых и первой половины девяностых годов при той тесной зависимости культурной жизни Украины от жизни всей России, какую мы констатировали, иначе и не могло быть.

Новый грозный подъем русского революционного движения, начавшийся со второй половины 90-х годов и при том в новой форме, в форме пробуждения и организации пролетариата, вызвал к жизни новые формы и украинского национального движения. Интеллигентские организации отходят на задний план. Взамен их выдвигаются попытки создать партии, опирающиеся на народную массу.

II.

Мы сказали, что новый подъем революционного движения в России создал и на Украине формы национальных организаций, именно организаций, стремящихся стать массовыми партиями. Но пока эти партии – насчитывается их во всяком случае не меньше трех – остаются почти исключительно интеллигентскими группами, хотя и говорящими от имени “украинского народа”. Исключение до известной степени составляет “революционная украинская партия” или, как она недавно переименовала себя “украинская социалдемократическая

---

¹ Между прочим интересно, что создание такой чисто-крестьянской партии, совершенно не окрашенной социализмом, явилось результатом преломления в реальных условиях проповеди русского народнического социализма. Этим ясно обнаруживается истинный характер социализма, не опирающегося на учение Маркса.

рабочая партія”. Существует она уже около пяти лет и после долгих колебаний, наконец, определила себя, как партію соціалдемократическую и національную. За пять лет своего существованія она успела основать некоторые организациі, правда, не особенно многочисленныя, среди украинскаго крестьянства и в кое-каких городах и местечках. Кроме р.у.п., как мы будем называть по старой памяти эту партію, в Украине сейчас проявляют себя партія “демократическо-радикальная” (это несколько необычное и не совсем удачное названіе – может ли быть в самом деле, партія аристократическо-или консервативно-радикальная)? – объясняется тем, что она в самом недавнем прошлом организовалась из сліянія двух партій – демократической и радикальной) и партія “народная”. Старшей из этих партій является последняя, существующая уже несколько лет. Но, насколько нам известно, ее деятельность выразилась пока в изданіи за границей нескольких чрезвычайно любопытных брошюр и книг, а также в выпуске нескольких номеров газеты “Хлібороб”, начавшей выходить явочным порядком в дни свободы в г.Лубнах, Полтав. губ. и очень быстро приостановленной. Связей у этой партіи с народной массой пока, насколько нам известно, почти нет, так что она «народная» только по имени. Партія «демократическо-радикальная» возникла только в прошлом году, но сразу же одна из составных частей ее – радикальная партія – развила чрезвычайно энергичную издательскую деятельность: она издала за границей за несколько месяцев 1905 г., предшествовавших манифесту 17 октября, целый ряд популярных брошюр и, как кажется, столь же энергично распространила их среди украинскаго крестьянства. Две-три популярных брошюры издала и демократическая партія. Сейчас почти все періодическіе изданія, какіе выходят в Кіеве, Полтаве, Одессе, издаются под флагом “демократическо-радикальной партіи”. Весьма вероятно, что в будущем этой партіи предстоит широкое развитіе, но

пока едва ли ее непосредственные связи с народной массой особенно велики.

Несомненно, что кроме этих уже организовавшихся партий среди украинской интеллигенции существуют течения, близкие к русской конституционно-демократической партии. Некоторые из видных украинофилов (напрю, г.Науменко, редактор “Киевской Старины”, входят даже в комитеты к.-д. партии. Примыкает к кадетам и одесская украинская группа. Но особенно ярко эти течения себя не проявляют, так что их можно оставить без рассмотрения.

Характерной чертой, объединяющей все названные украинские партии, является то, что все они называют себя партиями социалистическими. Но если исключить р.у.п., принимающую социальдемократическую программу, социализм их совершенно особенного свойства.

В платформе украинской демократической партии он выражен в следующих словах “В сфере экономической жизни на территории Украины мы признаем необходимым:

...б) Постепенный выкуп земель в собственность края (Украины) для передачи их в пользование за плату отдельным лицам и организациям, занимающимся земледелием – причем заведывание землями предоставляется местным органам самоуправления; немедленная передача в собственность края (Украины) для означенных надобностей земель казенных, удельных, кабинетских, церковных и монастырских; в) *Выкуп на тех же началах фабрик, заводов и т.п. капиталистических предприятий в целях обеспечения положения трудящихся масс.* В программе демократическо-радикальной партии “социализм” партии, определяется следующим образом: “Что касается вопросов экономических, то партия борется против всякой эксплуатации, от кого бы она не исходила – от отдельного человека, общины, области, (“краю”) или государства, и полагает, что социалистиче-

скій строй, к которому идет (“изъмуе”) человечество, лучше всего обеспечить интересы людей: вследствие этого земля со всеми ее богатствами, все фабрики, заводы, мастерскіе (“робітні”) и все средства и орудія труда со временем должны стать общей народной собственностью. Поэтому и экономическую программу партія выставляет такую, которая ведет человечество к осуществленію этого строя”. В самой же этой программе, между прочим, говорится следующее: “...партія требует:

...б) чтоб выкупались в собственность края округов или общин всякіе предприятия и прежде всего такіе, как железные дороги, пароходы, рудники, освещение, торговля предметами первой необходимости и т.п.; в) чтоб поддерживалось общинное (“громадське”), кооперативное производство и чтоб был организован всем доступный народный кредит”. По отношенію к аграрному вопросу программа, высказавшись в том смысле, что все земли государственные, удельные монастырскіе и церковные должны образовать областной (“краевой”) земельный фонд, поступающий в распоряженіе самоуправляющихся общин или округов для удовлетворенія потребностей земледельцев и что в этот же фонд должны поступить путем принудительного отчужденія ни областной счет все частновладельческіе земли и прежде всего не эксплуатируемые собственным трудом, выставляет требованіе, чтобы “область (край) поддерживала всякое кооперативное веденіе земледельческаго хазяйства”. Таков “соціализм” демократическо-радикальной партіи. О каких-либо классовых противоречіях партія, очевидно, и слышать не желает. “Ведут человечество к осуществленію соціалистическаго строя”, по мненію партіи, не экономическое развитіе и не классовая бороба организованного и проникнутаго класовым самосознаніем пролетаріата, а всякаго рода утопическія и мелко-буржуазные меры. Неудивительно поэтому, что один из органов демократическо-радикальной партіи “Рідний край” зовет всех украин-

цев: “хай не буде по між вами сіряка, ні пана обніміть-ся ж, браті мої, і всіх полюбіте!.. У громаду одностайно, сіряки з панами, збирайтеся и братайтесь”... Правда можно сказать, что это только стихотворение!.. Но вот вам первый номер газеты “Громадська Думка”. Здесь уже не в стихах, допускающих “поэтические вольности”, а в прозаической руководящей статье призываются к примирению и объединению “богатые и бедные хозяева и работники” (цитируем по памяти). Истинный характер “социализма” демократическо радикальной партии яснее всего виден из того, что тот же “Рідний Край”, увидел в указе 11-го декабря значительное расширение избирательных прав крестьянства: речь идет о расширении прав мелких землевладельцев.

“Социализм” “народной партии” еще своеобразнее. Дело в том, что народная партия – определенно шовинистическая (об этом подробнее мы будем говорить ниже) и ставит целью своих стремлений “самостійну Україну”, независимое украинское государство. В ответ на упрек, сделанный народной партии неким анархистом Лозинским в “Літературно-Науковом Вестнике” (ежемесячном русинском журнале, издающемся в Львове), что она желает создать классовое буржуазное государство, представители этой партии ответили в своей газете “Самостійна Україна”, что народная партия стремится создать не классовое, а социалистическое государство, но, конечно, не такое, о каком мечтают немецкие с-д. и их подражатели из р.у.п. Таким образом своей ближайшей задачей народная партия ставит украинское социалистическое государство. Конечно, говорить серьезно обо всей этой фантазмогории не приходится.

Как видно из сказанного выше, демократическо-радикальная партия по существу своему является партией мелко-буржуазной. Очень большую склонность обнаруживает она к трактованию вопроса об украинском языке, как одного из наиболее важных, по ее мнению,

для украинского крестьянства, но сама жизнь заставляет ее посвящать мало внимания и общей политической атмосфере, среди которой живет и борется украинское крестьянство. Поскольку партия в своих органах выходит за пределы теоретических разсуждений, ей волей-неволей приходится говорить гораздо больше об экономическом и правовом угнетении украинского крестьянства и притом в связи с таким же положением крестьянства во всей России, чем о специально национальном гетте, тяготеющем над Украиной. И здесь обнаруживается та неразрывная связь жизни Украины с жизнью всей России, о которой мы говорили в первой части нашей статьи. Тем не менее интеллигентский характер партии сказывается в том, что она отнюдь не проникнута тем боевым настроением, каким проникнуты сейчас крестьянские массы Украины, как и во всей России. Она усиленно отрещивается от всякой солидарности с "крайними" партиями и даже крестьянской союз, которому он высказывает сочувствие, старается представить мирной организацией par excellence. Мы думаем в виду этого, что в ближайшем будущем пока не кончился революционный период, едва ли демократическо-радикальной партии удастся стать партией массовой.

Еще меньше шансов на это имеет, по нашему мнению, партия народная. Как мы уже сказали, партия эта является партией шовинистической в самом точном смысле этого слова. Наиболее ярко определяют ее характер изданные ею за границей брошюры: "Справа українські інтелігенції", "Робітниче свято першого мая" и др., а также первый (и последний) номер газеты "Самостійна Україна". К сожалению, мы не имеем сейчас этих изданий под руками и потому лишены возможности привести in extenso наиболее характерные проявления всего того, скажем не обвинуясь, националистического человеконенавистничества, какое составляет суть этой партии. Приводим по памяти некоторые из тех "десяти

заповедей” (буквально!), які предшествують книжці “Справа укр. інтелігенції”: “все люди – твої братя, но кацапы, жидаы, ляхи, румыны, немцы, пока они остаются на твоей території – твои смертельные враги и ты обязан с ними бороться не на жизнь, а на смерть”, “женись только на украинке, потому что иначе ты введешь врага твоего в свой дом”, “говори всегда и везде только по-украински”, “воспитывай своего ребенка по-украински, так как иначе твой ребенок станет твоим врагом” и т.д. В брошюре “Рабочий праздник первого мая” доказывается, что рабочие господствующих национальностей такие же враги рабочих, принадлежащих к национальностям угнетенным, как и капиталисты, и что поэтому лозунг: “пролетарии всех стран, соединяйтесь” может вызвать у рабочих последней категории только презрительный смех. В другом месте делается остроумная догадка, что требования социаль-демократических партий о вооружении народа имеют целью вооружить пролетариев господствующей национальности против пролетариев национальностей угнетенных (всю нелепость этой догадки принужден был выяснить в “Лит.-Наук. Вестнике” даже анархист Лозинский). В частности по отношению к украинским рабочим “народная” партия “констатирует” мнимый факт вытеснения их, именно как украинцев, рабочими-великороссами. Сказанного, мы думаем, вполне достаточно, чтобы выяснить, что представляют из себя гг. “самостійники”.¹

Если демократическо-радикальная партия представляет из себя до известной степени соединеніе на-

---

¹ Нас не могло не поразить, что в “Вільной Україні” (см. № 1-2 стр. 112-116), называющей себя “органом укр. пролетаріата гг. “самостійники”, издававшие газету “Хлібороб”, отличающуюся столь же шовинистическим духом, как и все прочие издания (примеры см. в той же “В.У.”), именуются “товарищами з “Хлібороба”, причем “товариші” з “Вільной України” приглашают их проявить “більше...щирого демократизму, більше терпимости і правди, більше аналізу!” Что за странная наивность!

правлений лояльных украинофилов и драгомановцев (причем потерпело ущерб, нам кажется, драгомановское направление), то “народная” партия является прямой наследницей направления “кониссковцев”, с доведением его до абсурда и с дополнением его каким-то совершенно невероятным “Украинским социализмом”.

У нас нет возможности дать подробную характеристику третьей украинской партии – р.у.п., в общих же чертах ее физиономия достаточно обрисовывается тем, что она приняла на своем последнем съезде социал-демократическую программу (см. № 3 “Вільной України” стр. 105-114)¹. Специфический характер ее определяется ее пониманием своих задач, как Украинской с.д. партии. Но этот характер р.у.п. выяснится вполне при рассмотрении ее отношения к украинскому национальному вопросу, о чем мы будем говорить ниже.

Посмотрим теперь, как мотивирует необходимость автономии Украины демократическо-радикальная партия. “Заявление украинской демократической партии съезду земских и городских деятелей в Москве 6-го июля 1905 г., указывая на необходимость преобразования “Российской Империи” на федеративно-автономных началах (причем рядом с палатой народных представителей должна стоять федеральная палата областного равного правительства) утверждает, что “право Украины на автономию зиждется, на ряду с естественным правом каждого народа на самоопределение, на следующих основаниях: 1) историко-юридическом; 2) экономическом, и 3) национально-бытовом. Затем “заявление” подробно останавливается на всех этих трех

---

¹ Отметим только «самобытное» понимание современного крестьянского движения, направленного на захват помещичьих земель, понимание, идущее совершенно вразрез с пониманием р.с.д.р.п.. В резолюции о крестьянском движении съезд р.у.п. определяет захват частновладельческих земель, как «стремление повернуть колесо истории назад к господству мелкой собственности», стремление, имеющее “вполне (Цілком) реакционный характер»

“основаніях”, привлекая для доказательства права Украины на автономію и Переяславский договор (1654 г.) о соединеніи Малороссіи с Москвой и экономические особенности Украины (“народное землевладеніе и землепользованіе построено на ином начале и требует иного распорядка, чем. напр., в центре Россіи”, “в Украине развились преимущественно землевладельческое производство и связанные с ним отрасли промышленности, а также горнозаводская и железодельная промышленности, тогда как в центральной Россіи процветает главным образом мануфактурная”, “податные способности Украины и Великороссіи... существенно разнятся и необходимо требуют здесь и там различных основаній и способов обложенія, а также удовлетворенія местных нужд” и т.д. и, наконец, отличіе “великорусского характера и склада домашней и общественной жизни” от украинского. По словам “заявленіе”, “національное чувство в (украинском) народе оказывается гораздо глубже и упорнее, чем можно было ожидать”. На основаніи всех указанных особенностей, требующих для рационального устройства жизни Украины “детального знанія условій местной жизни и характера народа”, необходимо, по мненію авторов “заявленія”, “местное широкое самоуправленіе и законодательство”. “Программа укр. дем.-рад. партіи” мотивирует необходимость преобразования русского государства в федерацію автономных національных единиц таким образом: “Россія – государство настолько обширное и так много живет в ней всяких народов, различающихся и своим бытом и культурными и экономическими особенностями, что если во всех частях государства и ко всем народам будут применяться одни и те же законы и одни и те же способы управления будут противоречить истинным потребностям и требованіям народов и отдельных областей (краіи) Вследствие этого децентрализация должна быть доведена до того, чтобы каждая народность на своей территории имела автономію с правом местного (краевого)

законодательства”. По отношению к Украине “программа” ограничивается заявлением: “такой автономии требует партия и для своего украинского народа на всей территории, какую он фактически теперь заселяет сплошной массой”. Такова, так сказать, официальная мотивировка, выдвигаемая демократическо-радикальной партией в пользу автономии Украины. Отдельные органы партии подчеркивают гораздо больше национальную в тесном смысле слова сторону вопроса. Так, напр., уже много раз цитированный нами “Рідний Край” заявляет, что автономия каждой отдельной национально-территориальной единицы необходима потому, что “родная сторона (каждого народа) проявляет в себе тесно соединенные между собой и могучую свою природу, и людей с их душой, - с их чувством, мыслями и желаниями. Душа человеческая, как и все, что есть на свете, создается высшей силой – Богом (!) через природу. – В самом деле ведь это неоспоримо, что общественное устройство каждого народа проявляет в себе особую природу заселенной этим народом страны с особым воздухом, особым сиянием (проминем) солнца, особыми землями и водами; в самом деле ведь каждый народ живет, проявляя особый свой характер и особые обычаи; в самом деле ведь поколение людей всякого времени не теряет и не может потерять своего мировоззрения, в котором проявляется с своими основными чертами (з його корінем) и его родная страна”. (“Р.К.” от 24 дек. 1905 г. стр. 4) “Рідний Край” увлекается до такой степени, что утверждает, будто решающее значение в общественной жизни каждого народа имеют его... обычаи: “Если у какого-нибудь народа обычаи хорошие, то ему и живется хорошо; если же плохие, то и жизнь этого народа плохая. Обычаи – это наследство, оставленное народу его предшествующими поколениями...Перейдя в мозг и кровь потомства, это наследство дает направление народной жизни” (там же стр. 3).

“Обычай” эта газета отождествляет с “племенным корнем”, “племенными особенностями” (там же).

Каковы пределы той автономии, какой требует демократическо-радикальная партия? Согласно “программе” партии “государственный парламент” ведает только: “а) сношения с другими государствами; б) финансы для обще-государственных дел; в) внешняя торговля и пошлины (торговые договоры?); г) общегосударственная армия и дела, касающиеся войны и мира”. Все остальные дела должны находиться в ведении областного (краевого) сейма (как “государственный парламент”, так и сейм выбираются на основе всеобщего, равного, прямого и тайного избирательного права; как пассивное, так и активное избирательное право должны иметь все граждане, достигшие 21 года, без различия пола, религии и национальности).

Как может мотивировать необходимость “самостоятельности” Украины в той или иной форме “народная украинская партия”, достаточно ясно из того, что мы сказали раньше об общем характере и направлении этой партии. Гораздо интереснее, как ставит этот вопрос “украинская социаль-демократическая рабочая партия”.

Вот резолюция II-го очередного съезда этой партии по этому вопросу:

“Принимая во внимание, что процесс экономической централизации является лишь одной стороной экономической эволюции, другой же стороной ее является экономическая децентрализация (?), которая влечет за собой децентрализацию политическую (?);

Что политические формы приспособляются (должны приспособляться?) к индивидуальным, экономическим, бытовым, психологическим (?) и культурным условиям (обстоятельствам) каждой нации;

Что децентрализация государственного устройства требует децентрализация законодательства, администрации и суда, что в интересах уничтожения – насколько это возможно в капиталистическом обществе – наци-

онального гнета необходима (потребна) передача всех тех дел, в которых проявляется національный гнет, в руки представительного собрания национально-территориальной единицы.

II очередной съезд У.С.Д.Р.П. в интересах развития классовой борьбы и производительных сил на Украине принимает в свою программу постулат автономии Украины с отдельным сеймом, имеющим законодательную власть в тех делах, какие касаются только народа, живущего на территории Украины. (“В.У.” № 3 стр. 110)

Нельзя сказать, чтоб эта резолюция отличалась достаточной ясностью с одной стороны и обоснованностью с другой. Что это например, за “экономическая децентрализация” являющаяся результатом экономической эволюции и влекущая (может быть, “долженствующая повлечь”?) за собой децентрализацию политическую? Где мы видим проявление этого факта? С другой стороны действительно ли “интересы развития классовой борьбы и производительных сил на Украине” требуют автономии Украины и тем эти “интересы” связаны с уничтожением на Украине национального гнета?

К сожалению, у нас нет возможности разъяснить все эти недоразумения: протоколы съезда, принявшего приведенную резолюцию, насколько нам известно, не опубликованы, так что мотивы руководившие съездом, остаются неизвестными. Статья же г.Смутка в 1-2 номере “Вильной Украины” (“Краева автономия Украины”), примыкающая к взглядам р.у.п., исходит совершенно не из тех предпосылок, на каких построена резолюция съезда, и в сущности решительно ничего не прибавляет к той мотивировке необходимости автономии Украины, какую дает цитированное выше “Заявление укр. демокр. партии съезду зем. и город. деятелей”¹. Права об-

---

¹ Отметим только одно очень странное с социаль-демократической точки зрения заявление г.Смутка: “На место государственного централизма в основу государственного устройства России необходимо (повинно) поставить принцип широ-

щегосударственного парламента и областных національных сеймов г.Смуток также определяет совершенно согласно с “Программой дем.-рад. партіи”.

III.

Каково же должно быть отношеніе русской социаль-демократіи к требованію автономіи Украйны, выдвигаемому національными украинскими партіями?

Нам кажется, что интересы развитія производительных сил Россіи (в смысле теперешнего русского государства) и прямые интересы пролетаріата – а только они могут быть критеріем наших сужденій – вовсе не требуют автономіи Украйны, в особенности в том чрезвычайно широком пониманіи, какое выставляется дем.-радик. партіей и, может быть, р.у.п. (если судить по статье г. Смутка).

Экономическая жизнь Украйны до такой степени тесно связана с жизнью Россіи, что предоставленіе исключительного распоряженія ею в руки украинского сейма могло бы только затормозить (не остановить, конечно, - экономическое развитіе сильнее всяких искусственных государственных границ) дальнейшій поступательный ход капитализма. Экономическіе особенности Украйны (хотя они и не так уж значительны, как это кажется украинским націоналистами) как раз дополняют “экономическіе особенности” других областей Россіи. Искусственное обособленіе Украйны в экономической жизни могло бы быть только вредно и для тех отраслей промышленности, которые развиваются преимущественно на украинской территоріи, и для тех, которые сосредоточились в центральной Россіи и других областях.

кой областной автономіи при которой каждая область с одинаковыми экономическими условіями или с однородной этнографической массой населенія имела бы право и возможность само своими средствами (засобами) удовлетворять свои экономическіе и культурные потребности” (стр. 31)

Еще менее благоприятна была бы автономия Украины для непосредственных интересов пролетариата и прежде всего пролетариата, живущего на украинской территории. Дело в том, что промышленного пролетариата на Украине, (а именно он прежде всего, разумеется, имеет значение для социальдемократии) далеко немного, так что при самом демократическом складе украинского законодательного учреждения его представители не могли бы иметь значительного влияния на ход законодательства и управления. По нашему мнению, представители пролетариата всей России в общерусском парламенте, построенном на основах в полном смысле слова демократического избирательного права и, к тому же, завоеванном усилиями всего русского пролетариата, могут добиться неизмеримо более важных уступок со стороны господствующих классов и для украинского пролетариата, чем добились бы его представители одними своими силами в своем национальном парламенте.

Что касается невыгод централизации, то они могут быть нейтрализованы тем широким местным и областным самоуправлением, какого требует в своей программе р.с.д.р.п. Точно также национальный гнет исчезнет бесследно, раз будут осуществлены требования русской социальдемократии относительно “полной равноправности всех граждан, независимо от пола, религии, расы и национальности” и полной обеспеченности как вообще свободы печати и устного слова, так и “права населения получать образование на родном языке, обеспечиваемого созданием на счет государства и органов самоуправления необходимых для этого школ” право каждого гражданина объясняется на родном языке на собраниях; введение родного языка на равне с государственным во всех местных, общественных и государственных учреждениях”.

Но, скажут нам, вы ведь посягаете на право самоопределения каждой нации, провозглашенное про-

граммой р.с.д.р.п. Нам кажется, что в данном случае мы не имеем дела с требованием нации: ни украинское крестьянство, ни украинский пролетариат нигде не выступали (исключая, м. б., двух-трех случаев) с требованием автономии Украины. Между тем выступлений и крестьянства, и пролетариата было на Украине слишком достаточно и всюду их требования были те же, что и в центральной России. Мы имеем дело пока только с требованием партий, носящих как мы уже говорили раньше, почти исключительно интеллигентский характер. Мы думаем, что эти партии преувеличивают (несомненно *bona fide*) глубину национального чувства украинского народа. Пока он этого национального чувства не проявляет. В виду этого укр. национальные партии кажутся нам в значительной степени насаждающими и развивающими в украинском народе это национальное чувство.

Поскольку такая роль приличествует партиям буржуазным, постольку она кажется нам странной для партии, принимающей социальдемократическую программу.

Легко понять отношение русской социальдемократии к украинским национальным партиям: поскольку они будут представлять реальные интересы украинских народных масс, постольку они – ее желанные союзники, поскольку же их стремления будут вредить интересам пролетариата всей России и развитию производительных сил во всей стране – постольку она будет с ними бороться. В частности украинская социальдемократия, чтобы стать ближе к социальдемократии русской, должна была отрешиться от того националистического оттенка, какой придает ей требование автономии Украины.

***

П. Тучапский

**“ВІЛЬНА УКРАІНА”. ПОЛІТИЧНО-
ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ
МІСЯЧНИК
1906 РІК. ЧИСЛО 1-2 і 3.**

Вестник Жизни. – 1906. - № 6. – С. 53-54.

“Вільна Україна” – ежемісячний журнал, являю- щийся виразителем взглядов української соціально- демократії (известной больше под именем “революці- онной української партії” или сокращенно “р.у.п.”). Но надо сказать правду, что соціально-демократического в этом органе чрезвычайно мало, пожалуй, почти ничего, если не считать переводных статей Каутского и Ролан- да-Гольста. Впрочем в 3-м номере мы встречаем заяв- ление, что только с 3-го номера “журнал становится вы- разителем интересов рабочего класса” и что только “с третьего номера новый состав редакції берет на себя ответственность за журнал”. Тем не менее, во-первых, и прежняя редакція “В.У.” обьявляла, что журнал за- щищает интересы укр. пролетаріата и стоит на почве принципов научного соціализма, во-вторых, увы, и в третьем номере “В.У.”, если и нет статей, столь проти- воречащих “научному соціализму”, как в 1-2 номере, то нет и вполне соціально-демократических ... Лучшее в обоих номерах журнала, если не считать, конечно, пе- рводных статей – это стихотворенія Леси Украинки (в особенности в 1-2 № “Одно слово”, оповідання старого Якута – чудесный епіческій рассказ о том, как в якутс- ком крае погиб “чужой человек” из-за любви к “одному слову” – воля) и рассказ Деде “На пристани”. Очень не-

дурно составлена “Хроніка” в третьем номере; она дает умелый подбор ярких фактов. В общем хорошо составлен и “Внутрішній огляд” (внутреннее обозрение) С.Тагона в том же номере. Из программных статей заслуживают внимания статья Смутка (№1-2) “Краева автономія України” и статья М.Ч. “Національні організації пролетаріату”. О первой статье, трактующей вопрос об автономии Украины совершенно с той же точки зрения, с какой его трактуют буржуазные укр. партіи, мы уже говорили в другом месте (см. “В.Ж.” № 2), статья же М.Ч. заслуживала бы подробного разбора, как образец защиты принципа организации пролетариата по национальностям и в связи с этим принципа федеративного построения рос. с.-д. партіи. На объединительном съезде р.с.д.р.п., как известно, этот принцип был осужден самым решительным образом и объединение с с.-д. націон. організаціями произошло на основе территориальной, а не национальной (исключение до известной степени представляет Бунд). Территориальная основа объединения предполагает слияние на местах всех пролетарских организаций и работу партійной организации в целом на данной территории на всех языках, какими говорит местный пролетариат. Мы полагаем, что такая форма организации с одной стороны гораздо теснее связывает между собой весь пролетариат, живущий в России, чем это могла бы сделать федеративная организация по австрийскому типу, а с другой, удовлетворяет тем требованиям конкретизации с.-д. работы (т.е. приспособления ее ко всем особенностям жизни местного пролетариата), какие выдвигают сторонники націон. организаций, и в частности М.Ч.

В третьем номере “В.У.” напечатаны некоторые важнейшие резолюции последнего съезда укр. с.-д. раб. партіи. Как мы уже говорили в другом месте (“В.Ж.” № 2 “Укр. націон. партіи”), кое-какие из этих резолюций вызывают большие сомнения и недоумения, в особенности резолюция об автономии Украины. Было бы очень

желательно, чтоб публицисты “В.У.” высказались по этому вопросу столь же подробно, как они высказались уже относительно организации пролетариата по национальностям.

Было бы также очень интересно подробное ознакомление с деятельностью укр. с.-д. партии, т.к. русские читатели не имеют о ней понятия, да и на местах даже, где организации рос. с.-д. партии работают рядом с укр. с.-д. партией, приходится очень мало слышать о размерах влияния и работы ее среди укр. пролетариата. Более близкое знакомство с характером и размером деятельности укр. социаль-демократии, конечно, способствовало бы разъяснению вопроса об объединении ее с Р.С.-Д.Р.П.

***

Тучапский П.

ДО З'ЄДНАННЯ Р.С.-Д.Р.П. З НАЦІОНАЛЬНИМИ С.-Д. ПАРТІЯМИ ТА ТЕРРІТОРІІ РОСІЙСЬКІЙ

*Вільна Україна. 1906. – Січень-лютий.
– Ч. 1-2. – С. 133-134.*

Відбулась конференція північних комітетів Р.-С.-Д. Р.П., на якій обмірковувалось питання про з'єднання з національними с.-д. партіями. “Всі ми бажали сього з'єднання; ми вживемо всі засоби, щоб наше гасло “Робітники всіх країв єднайтесь” не було лише вибликом – словами. Ми розуміємо глибоке історичне і революційне значіння такого з'єднання. Але бажано було б підкреслити ось яку сторону сієї справи. Всі ми, російські с.-д., за рідкими винятками дуже мало, або і зовсім не знайомі з програмами, тактикою, організацією і діяльністю національних с.-д. партій. Причин сьому багато і вони ясні для всіх. На мій погляд, навіть при попередніх умовах можливо і треба було уділяти більш місця в нашому партійному письменстві обзнайомленню нас з життям сих партій. Тепер треба обов'язково зробити се. Треба зараз же закласти в наших соц. демократичних часописах (“Нове Життя”, “Начало”, “Боротьба”, “Русська Часопись”, “Вперед”, “Московська Часопись”) виділ, в якому друковались би статті, маючі метою обзнайо-

мити широкі верстви с.-д. робітників з сими значним питанням. Ми говорили про з'єднання, а не знаєм до ладу, з ким єднаємось, не знаємо, чи справді сі партії, с.-демократичні. Прохаю товаришів з Бунду П.С.-Д., С.-Д., І.С.-Д. уділити більш уваги нам членам Р.С.-Д.Р.П. і приблизити час з'єднання.

***

Тучапский П.

К ВОПРОСУ ОБ АВТОНОМИИ УКРАИНЫ

Вестник Жизни. - 1906. - № 9. – С. 26-142.

I.

Моя статья “Украинскія національни партіи” (“Вестник Жизни” №№ 1 и 2) вызвала уже ответные статьи в украинской прессе.

На одной из этих статей, именно на статье М.П. “Автономія України в світлі “соціаль-демократичної” критики” (“Вільна Україна”, № 4, стр. 23-45), я хочу сейчас остановиться.

Несколько предварительных замечаний. Статья изобилует всякого рода выходками лично по моему адресу (“ортодокс” из “усердных не по разуму”, “человек маленькій”, “не из смелых” и т.д.), доходящими в конце концов до какой-то психопатичности (см. последние строки статьи). Мнение М.П. и его единомышленников обо мне меня нисколько не интересует и потому на эти выходки я отвечать не намерен. Но должен сказать, что если и впредь полемика будет носить такой же характер, то я принужден буду отказаться от ее продолжения. Нельзя же разговаривать с такими “товарищами”, самыми сильными аргументами которых являются более или менее крепкие слова по адресу противника!² Это

---

¹ Там же.

² М.П. берет на себя даже роль пророка и предсказывает, что я «вскоре вслед за рос. с.-д. р.п. принужден буду принять автономию Украины в программу». «В 24 часа он (т.е. я) переменит свое «областное» самоуправление на автономию» восклицает М.П.

первое. Затем – моя статья имела целью исключительно характеристику укр. націон. партій и только бегло намечала в связи с программой р.с.д.р.п. те принципы, на основании которых мог бы быть разрешен вопрос об автономии Украины. В виду этого я и не считаю нужным говорить о взглядах Каутского на национальный вопрос в России вообще.

Между тем мой оппонент подсовывает мне трактование всяких других взглядов на націон. вопрос кроме разделяемых мной, как “не – ортодоксальных”, и с торжеством противопоставляет моим выводом мнение, как он выражается, “ортодокса из ортодоксов”, Каутского. Вообще такое подсовывание мне мыслей, совершенно мне чуждых, составляет излюбленный прием автора. Так, он утверждает, будто я хочу “доказать буржуазную природу федерализма примером Драгоманова, у которого будто бы федерализм явился в период либерализма”; в поучение мне он заявляет, что у Драгоманова федерализм “тесно связан с прудонизмом, вернее с анархизмом” и был формулирован еще в конце 70-х гг. Все это верно. Беда только в том, что я никогда и не думал доказывать “буржуазную природу” и т.д. Соответствующее место из моей статьи гласит только, что ко второму периоду деятельности Драгоманова, когда он стал либералом, “относится его программа переустройства всей России на федеративных началах” (“В.Ж.” № 1, стр. 42.). Ни генезиса идей Драгоманова, ни “природы” федерализма я не касаюсь ни одним словом. Центр тяжести данного места лежит в подчеркнутых словах (я доказываю, что Драгоманов всегда понимал необходимость самой тесной связи Украины с ос-

---

Хвала его прозорливости! Как бы только ему так же не ошибиться в своих предсказаниях (не только относительно меня, но и относительно всей р.с.д.р.п.), как ошибся уже его товарищ по журналу М.Ч., предсказывавший, что объединительный съезд р.с.д.р.п. примет принцип организации пролетариата по национальностям (см. “В.У.” № 3).

тальной Россіей). Точно также совершенно ни на чем не основано утверждение М.П., повторяемое им несколько раз, будто, по моему мненію, можно согласиться на автономію Польши, так как поляки обладают и своей самостоятельной культурой и развитым національным чувством. Своего мненія относительно автономіи Польши я совершенно не высказывал; я ставил только следующій вопрос: “разве національные стремленія украинцев кажутся, поскольку они выходят за пределы требованій уничтоженія всяких стесненій в свободном развитіи украинской національности, столь же бесспорными и оправдываемыми, как, положим, такіе же стремленія поляков”. (“В.Ж.” № 1 стр. 39). Из всего контекста видно, что речь идет об отношеніи к націон. стремленіям поляков во всем русском обществе. Этот приєм – подсовываніе мне чуждых мне мыслей, доходящій иногда до чтенія в моих мыслях – я тоже просил бы на будущее время оставить.

После этих предварительных замечаній переходим с самому содержанію статьи М.П. и рассмотрим последовательно все те возраженія, какіе он делает против выраженных мною взглядов.

Прежде всего М.П. говорит, что “не может вполне согласиться” со мной, будто “укр. народ обладает развитым національным сознанием”. И здесь, по обыкновению, М.П. передает мою мысль: как видно из цитируемых им же дальше моих слов, я говорю только, что украинцы “сознают себя чем-то отдельным от всей остальной окружающей массы населенія”. Сознание себя “чем-то отдельным”, конечно, еще очень далеко от “развитого національного самосознания”. Если “хохлы” видят, что они не “кацапы”, не “ляхи” и не “жиды”, то это не значит, чтобы сами “хохлы” уже признавали себя, как единый народ с известными національными потребностями и задачами. Поэтому, когда я в дальнейшем утверждаю, что украинцы не обнаруживают глубокого

національного чувства, я вовсе не впадаю в противоречіе с самим собой, как это пытается доказать М.П.

Дальнейшее изложение М.П. сосредотачивается вокруг резолюции II съезда укр. с.-д. раб. партии об автономии Украины (см. "В.Ж." № 2, стр. 41). Как я говорил в моей статье, эта резолюция не отличается достаточной ясностью и обоснованностью. Статья М.П. во всяком случае разъясняет ее и делает попытку обосновать. С этой стороны нельзя ее не приветствовать. Присмотримся же ближе к этому разъяснению и этой обосновке.

В первом же пункте резолюции мое недоумение вызвало утверждение, что экономическая эволюция порождает не только экономическую централизацию, но и экономическую децентрализацию. М.П. изумляется моему невежеству и раздражается следующей тирадой:

"Нашему ортодоксу, очевидно, неизвестна ни эволюция городов вообще, и больших городов в особенности, ни эволюция промышленности.

Он не знает того, что в последнее время статистика твердо установила тот факт, что мелкие и средние города растут значительно быстрее, чем большие, что в больших городах окраины растут быстрее, чем центр. (В примечании автор ссылается на Лосицкого "Город и деревня" и Скворцова "Основы экономики земледелия")

"Он не знает, что капитал разливается по всей стране (країні) и по всем областям (країнам), создает все новые и новые районы (краї) и области (країни) промышленной жизни, что в основе этого процесса лежит тот закон, что производство ищет наилучших естественных условий, при которых возможно производить наиболее дешево, а развитие парового транспорта – железных дорог, пароходов делает возможным для "накопленного" капитала перемещение в такие местности.

"Чем же иным, если не децентрализацией промышленности, является этот процесс создания новых районов экономической жизни, в которых опять-таки

рядом совершаются процессы промышленной централизации и децентрализации” (стр. 29).

Оставляя в стороне вопрос об эволюции городов, едва ли имеющей к интересующему нас вопросу об экономической децентрализации во всей стране какое-либо отношение, можно сказать, что суть приведенной тирады сводится к констатированию того факта, что “капитал разливается по всей стране” и, ища наиболее благоприятных условий для производства, “создает все новые и новые районы и области промышленной жизни”. Допустим, что это общее место мне известно не было. Дело не в этом, а в том, можно ли назвать этот всюду наблюдающийся процесс “децентрализацией промышленности”? Прежде всего капитал совершенно не интересуется тем, где находятся “наилучшие естественные условия” для его применения, в центре или на окраинах. Важно только, чтоб эти естественные условия он мог использовать. Железная руда или каменный уголь, если бы залежи их были найдены в Тамбовской или Курской губернии, совершенно так же стали бы предметом капиталистической эксплуатации и дали бы возможность создать такой же “новый район экономической жизни”, как это имеет место в Донецком бассейне. С другой стороны именно в силу “закона” о “наилучших естественных условиях” промышленность России никогда не была сосредоточена в одном каком-нибудь центре: не говоря уже о Сибири и Урале, стоит только вспомнить московско-владимирский район (с Костромской и Ярославской губерниями), как центр текстильной промышленности, и петербургский район, как центр промышленности железоделательной. Кроме того распространение капиталистической промышленности на новые районы не может быть названо “децентрализацией промышленности” еще и потому, что самое понятие “децентрализация” предполагает ослабление силы “центра” и перенесение части этой силы на “окраины”. Ничего по-

добного, конечно, при процессе “разлитія капитала по всей стране” не наблюдается.

Таким образом, мне кажется, мое недоумение по поводу употребления в резолюции II съезда у.с. д.р.п. термина “экономическая децентрализация” является вполне оправданным. Но по существу, значит, речь идет о бесспорном факте распространения капиталистического производства всюду, где имеются для этого подходящие условия.

Из этого бесспорного факта резолюция делает однако, с моей точки зрения, чрезвычайно спорный вывод: она говорит, что “экономическая децентрализация” (мы знаем, что под этим разумеется “разлитие капитала по всей стране”) “влечет за собой децентрализацию политическую”. Я в своей статье поставил вопрос о том, “где мы видим проявление этого факта”, т.е. где именно развитие политической децентрализации явилось следствием экономической децентрализации (употребляя термин резолюции). Так как я лично сомневался (и, грешный человек, продолжаю сомневаться), чтобы где бы то ни было федеративно-автономный строй или широкое самоуправление являлись следствием “экономической децентрализации”, то я подумал, не хотели ли авторы резолюции выразить мысль, что “политическая децентрализация” должна быть естественным следствием “децентрализации экономической”: ведь как факт они этого утверждать не могли. Мое замечание в этом смысле “повлекло” за собой грубый окрик со стороны М.П., что я – мол “своею неумелою рукою вместо “сущаго”, вместо “бытия”, что определяет наше политическое сознание, подставляю “ни к селу, ни к городу” идею “долженствования” (стр. 30). Но фактов, в которых проявляется указываемое М.П. “бытие”, он все-таки не указывает, отделиваясь такой бездоказательной фразой: “Вот почему мы наблюдаем (маемо) такой, вполне естественный с точки зрения материалистического понимания истории, рост децентрализации в виде самоуправлений и автоно-

мій”. “Наша резолюція, говорить он дальше, и констатирует этот объективный процесс приспособления политического развития к экономическому”... Мне кажется, что здесь М.П. и его единомышленники обнаруживают то самое грубо-прямолинейное понимание экономического материализма, в котором М.П. по другому поводу обвиняет меня (стр. 34). Странно сложный и запутанный процесс политической жизни ставится ими в зависимость (в данном пункте резолюции и в толкованиях М.П.) исключительно от экономического развития, причем считается достаточным привести одну голую, звучащую по марксистски, формулу. Не мало путаницы вносит, по моему мнению, в данном случае неправильный термин “экономическая децентрализация”: очень соблазнительно и повидимому очень в духе “материалистического понимания истории” вывести, не считаясь с фактами, из этого “фундамента” в виде “надстройки” “децентрализацию политическую”. Так – мол всегда бывает и кто в этом сомневается, тот “не понимает отношений между правом и экономикой” (стр. 31).

Сделавши указание на промышленный рост Украины за последние десятилетия, рост, которого никто, конечно, отрицать не станет (хотя и тут М.П. допускает преувеличения, говоря “90-е гг. минувшего столетия и тут показывают, что промышленность перемещается на юг” (стр. 30); (неужели таки-таки вся промышленность перемещается на юг и в других местах России ничего не остается?), М.П. переходит к разъяснению и обосновке следующего пункта резолюции, гласящего, что “политические формы приспособляются к индивидуальным-экономическим, бытовым, психологическим и культурным – условиям каждой нации”. Мое недоумение насчет анокдической формы этого утверждения (“приспосабливаются”) уже не вызывает бури негодования у моего оппонента; он даже незаметно делает поправку в тексте резолюции, вставляя перед “приспосабливаются” слова “ в процессе своего развития” (стр. 31).

Кроме того он допускает возможность форм, “неприспособленных ко всему этому”, и сковывающих производительные силы. Но, удивительное дело! хотя разбираемый пункт резолюции говорит о приспособлении политических форм ко всем индивидуальным особенностям каждой нации, не исключая и особенностей психологических, М.П., во-первых, останавливается исключительно на экономических особенностях и не укр. нации, а укр. территории, а, во-вторых, утверждает, что “национальный момент в резолюции лишь один пункт да и то, как факт существования национального гнета и вытекающая из него объективная необходимость уничтожения его” (стр. 35), впрочем, речь идет о последнем, четвертом пункте, второй же пункт совершенно забывается. Из экономических особенностей Украины М.П. делает заключение насчет необходимости местного законодательства, особенно в виду того, что государство “все больше начинает выполнять хозяйственные функции” (стр. 31). По мнению М.П., я тем более должен был бы согласиться с этим, что по моим же словам экономические особенности Украины дополняют экономические особенности других областей России (между прочим и М.П.н находит, что я в данном пункте иду дальше укр. с.-д. и схожусь с укр. радикал-демократами). Рискую вызвать снова издевательское негодование М.П., я должен сказать, что совершенно с ним несогласен. Если экономическая жизнь России в целом связана неразрывными нитями, если одна часть России не может обойтись в экономическом отношении без другой (а это и значит, что экономические особенности одной части России дополняют экономические особенности других частей), то в интересах всей совокупности экономич. жизни России не обособлять урегулирование отдельных отраслей этой экономич. жизни, а, наоборот, сосредотачивает его в руках одного центрального законодательного учреждения. Конечно, это законодательное учреждение должно быть построено не на бюрократичес-

ких, а на строгодемократических началах, а с другой стороны, оно должно иметь свой корректив, свое дополнение в широком местном и областном самоуправлении. В этом случае найдут удовлетворение потребности и целого, и частей.

Точно также, на мой взгляд, не требует непременно автономии отдельных частей России и необходимость устранения тех недостатков государственного хозяйства, которые сопряжены с финансовой централизацией и о которых говорит дальше статья М.П. (все еще в связи со вторым пунктом резолюции). Нормальная постановка всего финансового механизма, строгий контроль над государственными расходами и опять-таки развитие столь ненавистного М.П. широкого местного самоуправления сделают возможным с одной стороны заботиться об интересах всего хозяйственного организма России, а с другой – устранить паразитическое существование одних частей России насчет других, все равно, будет ли это паразитическое существование центра насчет окраин или наоборот. Что касается до большей равномерности при политической децентрализации “влияние государства на развитие производительных сил по всем местам государства” (стр. 32), то вряд ли имеет это особенное значение, если вспомнить все то, что говорилось нашим же автором относительно существующей уже теперь так наз. “экономической децентрализации”.

Соображения автора относительно третьего пункта резолюции (“демократизация государственного устройства требует децентрализации законодательства, администрации и суда”) слишком общи (“все, что можно без вреда для развития производительных сил вырвать из рук современного государства и передать в полную независимую компетенцию общин, областей, все это мы, социаль-демократы, должны вырывать и вырываем”), чтоб можно было сделать против них определенные возражения, конечно, за исключением, одного пунк-

та, именно относительно децентрализации законодательства. Полная децентрализация, конечно, требует децентрализации законодательства, но тогда вообще вся государственная жизнь должна была бы сосредоточиться в общинах, допускающих непосредственное народное законодательство. Но, разумеется, и самый ярый сторонник демократизации не выскажется за подобный ультра-демократический переворот. Более спорным является вопрос о передаче во имя демократизации законодательной власти более крупным самоуправляющимся единицам. Но и здесь демократический принцип должен отойти на задний план перед соображениями высшего порядка, перед принципом наиболее благоприятных условий для борьбы за социалистический строй. В виду этого в вопросе о децентрализации законодательства “интересы демократии” не могут являться решающими. Это признает и М.П., говоря, что “мы (социал-демократы) – централисты, мы противимся всякому партикуляризму”, так как “политический централизм ускоряет экономическое развитие, и тем самым приближает победу социализма” (стр. 33). Тем непонятнее, как укр. с.-д. могут отстаивать передачу законодательной власти в руки национальных сеймов в области именно экономической жизни (вспомните мотивировку необходимости автономии Украины экономич. особенностями Украины с одной стороны и все большим присвоением современным государством хозяйственных функций с другой).

Раньше, чем перейти к разъяснению и обосновке последнего пункта мотивировочной части резолюции, М.П. ставит следующий вопрос: “...действительно ли в России, где так мало развито еще меновое хозяйство, различные районы ее так уже экономически централизованы, чтобы у нас в настоящее время были реальные экономические основания централизовать, напр., все законодательство без остатка в руках одного центрального учреждения?” (стр. 33). По моему мнению, здесь

снова обнаруживается то слишком прямолинейное понимание учения о “фундаменте” и “надстройках”, которое было констатировано несколько выше. М.П. забывает, что не только экономической “фундамент” влияет на политические “надстройки”, но и наоборот: политические формы имеют сильнейшее влияние на ход и развитие экономической жизни. М.П. это именно забывает, потому что, как видно из наших цитат, он на той же 33-й странице своей статьи говорит об ускорении политическим централизмом экономического развития. Всюду и всегда политической централизм, являясь сам в значительной степени следствием развития капитализма, в то же время в свою очередь дает могучий толчок этому развитию и постоянно ему содействует. В частности, что касается развития менового хозяйства в России, то даже обсолютистско-бюрократической централизм, несмотря на свои корни в феодально-крепостническом строе и тенденции, враждебные общественному развитию, сделал очень много в этой области (вспомним созданную им сеть железных дорог). С этим, я думаю согласится самый завзятый автономист, скажу я, перефразируя слова М.П., (см. ту же 33 стр.) Кроме того, именно М.П., столь настаивающему на необходимости для социаль-демократии строить свою программу “на предвидении тенденций социально-экономического развития” (стр. 44) и столь язвительно негодующему на меня за несоблюдение якобы этого принципа, не следовало бы в этом вопросе ограничиваться, “настоящим временем”. Он должен бы считаться с тем обстоятельством, что в ближайшем же будущем новые условия жизни всей России неизбежно повлекут за собой небывалый до сих пор расцвет экономической жизни и, конечно, непременно связанное с ним развитие менового хозяйства.

Замечу мимоходом, что М.П., усматривающий у меня на каждом шагу противоречия самому себе (“им

же нет числа” как он говорит), не видит бревна, да и не одного, в своем собственном глазу.

Переходя к рассмотрению четвертого пункта резолюции (“в интересах уничтожения – насколько это возможно в капиталистическом обществе – национального гнета необходима передача всех тех дел, в которых проявляется национальный гнет, в руки представительного собрания национально-территориальной единицы”), М.П. посвящает несколько презрительно-негодующих фраз моей “наивности” или “ортодоксальному” (в духе Бернштейна и русских “экономистов”) материализму (стр. 34). Поводом для этого послужил мой вопрос, чем интересы развития классовой борьбы и производительных сил на Украине связаны с уничтожением на Украине национального гнета. Снисходя к моему невежеству, М.П. указывает на самую тесную взаимную зависимость между культурным уровнем населения с одной стороны (а уничтожение национ. гнета, конечно, повлечет за собой повышение этого культурного уровня) и развитием как производительных сил, так и классовой борьбы с другой. Я охотно соглашаюсь с М.П., что в такой общей постановке вопроса он вполне прав. Но если мы вопрос конкретизируем, если мы вспомним, что речь идет об уничтожении национального гнета на Украине, то дело примет совсем другой оборот. Я, конечно, предвижу новую бурю негодования со стороны М.П. и его единомышленников, но это меня мало смущает. Дело в том, что украинской культуры не существует, этого не отрицает и М.П. Значит, уничтожение национального гнета на Украине не даст пока в отношении повышения культурного уровня населения никакого плюса. Ведь создание культуры – это дело не нескольких месяцев и даже не нескольких лет, а по крайней мере десятилетий. Между тем, благодаря близости русского языка к украинскому, даже наличие национ. гнета на Украине не мешала и не мешает, ни развитию производительных сил, ни развитию классов-

вой борьбы на юге России. Первое признал и М.П., говоря об “экономической децентрализации”; что касается второго, то вряд ли он будет спорить, что та степень организации пролетариата на Украине, та степень его сознательности, какая наблюдается в настоящее время, вовсе не стоит в большей зависимости от того, на каком языке идет преподавание в учебных заведениях и существует ли полная свобода украинской печати. Хорошо это или плохо, но приходится констатировать, что раз малорусский пролетарий достигает такой степени сознательности, что может усваивать Маркса или Каутского, то он гораздо охотнее и продуктивнее будет читать его по-русски, чем по-украински. Здесь повторяется то же, что происходило и происходит и с украинской интеллигенцией: поскольку она культурна, она питается русской (если хотите, великорусской) культурой. В виду этого мой вопрос относительно связи уничтожения национального гнета на Украине с развитием там производительных сил и классовой борьбы вовсе не является, по моему мнению, столь “наивным”, как это кажется М.П. Но зачем же тогда вообще “уничтожение национального гнета на Украине”, могут спросить меня. Прежде всего, оно необходимо, как уничтожение всякого “гнета”: всякое насилие, принуждение, в чем бы оно ни выражалось, должно исчезнуть из жизни свободного народа. Социал-демократы не могут высказаться за какое бы то ни было религиозное учение; тем не менее они стоят за полную свободу религии, за предоставление каждому верованию возможности совершенно свободно существовать и развиваться (это, конечно, не исключает возможности идейной борьбы с их стороны с теми религиозными учениями, какие они находят вредными для их высшей цели – завоевания социализма). Затем несомненно, что первоначальное обучение и популярная литература, составляющие первые этапы на пути культурного развития, могут принести наибольшую пользу, будучи облечены в национальные формы, хотя бы и при

отсутствию самостоятельной национальной культуры. По отношению к украинской культуре пока, мне кажется, может быть сделано только одно: должна быть предоставлена полная свобода для ее развития. Но пока этой украинской культуры не существует, до тех пор видеть в уничтожении национ. гнета на Украине какой-либо плюс в смысле повышения культурного уровня я не нахожу возможным. Покончивши с моей “наивностью”, М.П. заявляет, что “в четвертом пункте резолюции партии предвидит неизбежность национального гнета в буржуазном государстве и признает необходимость его устранения, а политической формой, что ведет к этому, на основе коллективного опыта международной социаль-демократии считает автономию в согласии с такими авторитетами международной социаль-демократии, как Каутский (“которого, кажется, нельзя попрекнуть национализмом” (стр. 34-35). Далее М.П. ссылается также на Брюннскую резолюцию австрийской социаль-демократии, а относительно Каутского говорит, что он “признает федерацию автономных наций единственным возможным разрешением национального вопроса в капиталистическом государстве, состоящем из нескольких наций; такое разрешение признает он и для Австрии, и для России” (стр. 35).

М.П. очень гордится тем, что украинская социаль-демократия “стоит не только ближе к интернациональной социаль-демократии, чем российская социаль-демократия, но более того, укр. социаль-демократия, проводит взгляды международной” (стр. 45). По его мнению, если я признаю взгляды укр. социаль-демократии националистическими, то я должен доказать, что и взгляды Каутского, и резолюция Брюннского партийного тоже проникнуты национализмом. Такая перспектива должна меня, по мысли М.П., страшно испугать, так как я – мол “не из смелых” (стр. 45). Вопросы о национализме укр. с.-д. я коснусь потом, а теперь остановлюсь на мнении Каутского и резолюции Брюннского партий-

тага в связи с заявлениями М.П. по поводу четвертого пункта резолюции II съезда у.с.д.р.п. об автономии Украины.

Прежде всего напрасно М.П. отождествляет мнение Каутского и австрийской социаль-демократии со взглядами международной социаль-демократии. В состав международной социаль-демократии на равных правах с австрийской социаль-демократией входит и российская социаль-демократия, взгляды которой по национальному вопросу не совпадают со взглядами австрийской. Человеку, столь гордящемуся своей близостью к международной социаль-демократии, надо бы знать, что ее взгляды выражаются в резолюциях международных конгрессов...Затем М.П. говорит неправду, утверждая, будто Каутский видит единственное решение национального вопроса в России в преобразовании ее в "федерацию автономных наций". Каутский совершенно определенно говорит и о другой возможности, именно – об отделении "окраинных народов России" от государства и образовании ими совершенно отдельных государственных единиц. "Примут ли национальные стремления поляков и других окраинных народов России форму стремления к отделению от государства или же к преобразованию его в федеративном смысле, это будет главным образом зависеть от тех форм, которые примет революционное движение внутри России", так определяет Каутский две возможные в будущем, по его мнению, формы политической жизни угнетенных национальностей России¹. Тем не менее я не стану спорить с М.П., что симпатии Каутского лежат на стороне "преобразования (России) в федеративном смысле". Но хотя я, по справедливому замечанию М.П., "человек маленький", я не думаю, чтобы Каутский в данном случае был прав. Дело в том, что Каутский исходит из совершенно неверных представлений о положении национального вопроса в

---

¹ «О национальном вопросе в России» изд. Арабидзе стр. 9.

России. В самом деле, вот как рисуются Каутскому национальные стремления различных не-государственных народностей России: "...среди различных национальностей, живущих на окраинах России: финляндцев, литовцев, поляков, малороссов, различных народностей Кавказа живет стремление к самостоятельности, стремление порвать государственную связь с Российской империей, силою отделиться от России и пользоваться на на названных территориях полною государственною самостоятельностью¹. Не думаю, чтобы кто-либо из безпристрастных людей, хорошо знающих русские условия, признал бы это утверждение безусловно верным даже относительно поляков "с их крайне развитым национальным чувством"² (как видит М.П., и "ортодокс из ортодоксов" говорит о "развитом национальном чувстве". Между тем только благодаря этим неверным представлениям о характере и интенсивности национальных стремлений "окраинных народов" Каутский строит свой вывод, что "как только старый порядок (в России) уступит место демократическому, тогда стремление этих наций к самостоятельности может быть удовлетворено тем, что они останутся в союзе с русским государством, но это последнее будет изменено и примет характер союзного государства – "Соединенных Штатов России". Это могло бы быть даже в интересах отдельных наций"³. Каутский просто считается с наличностью известных национальных стремлений (причем представляет их себе неверно) и стремится указать наиболее подходящий при данных условиях выход для этих стремлений. При других условиях он ничего не имел бы и против самостоятельного государственного существования тех или других "окраинных народов". Значит, никакого абсолютного решения национального вопроса, с обосновкой этого решения на "экономической децентрализации" или на чем-

---

¹ Там же, стр. 8.

² Там же, стр. 8.

³ Там же, стр. 8.

нибудь другом в этом роде, Каутский не дает. Точно также резолюция Брюннского партейтага, как это и следовало предполагать, вовсе не претендует на абсолютное решение национального вопроса. Она исходит из факта национальных распрей в Австрии и находит, что их устранение, крайне желательное в интересах пролетариата, может быть достигнуто только тогда, когда Австрия будет “преобразованна в государство, представляющее демократический союз самостоятельных национальных единиц”¹. И в ней мы не найдем ссылок на “экономическую децентрализацию” влекущую за собой “децентрализацию политическую”. Таким образом, этот мотив является присущим исключительно резолюции у.с.д.р.п. и является столь же “самобытным”, как и мой аргумент относительно возможного экономического обособления автономных частей России, аргумент, очень неодобряемый М.П. (см. “В.У” № 4 стр. 38).

В виду всего сказанного, мне кажется, ссылки М.П. на авторитет “международной социаль-демократии” едва ли могут быть признаны особенно доказательными.

Дальнейшие соображения М.П. по поводу четвертого пункта резолюции сводятся к критике тех пунктов программы р.с.д.р.п., которые касаются “полной равноправности всех граждан, независимо от пола, религии, расы и национальности”, полной свободы печати и устного слова, “права населения получать образование на родном языке, обеспечиваемого созданием на счет государства и органов самоуправления необходимых для этого школ; права каждого гражданина объясняться на родном языке на собраниях; введения родного языка на равне с государственным во всех местных, общественных и государственных учреждениях”. Критикует он их в виду того, что я выразил мнение, что раз эти требования р.с.д.р.п. будут осуществлены, то нацио-

---

¹ Л.Гумплович. Национализм и интернационализм в XIX веке, стр. 22-23.

нальний гнет исчезнет безследно. М.П. признает эти пункты “юридически несостоятельными”, так как они обеспечивают права отдельных граждан, а не нации, как коллектива. Чем собственно отличаются все граждане, принадлежащие к данной нации, от коллектива этой нации, М.П. не поясняет. Ведь раз живущие сплошь на одной территории граждане, принадлежащие к известной нации, будут пользоваться всеми перечисленными правами, да кроме того будут обладать широким местным и областным самоуправлением, то это даст полную возможность им, как нации, развивать вполне беспрепятственно свою национальную культуру. М.П. находит нужным предоставление нации юридического пути для освобождения от национального гнета, так как “неужели же, спрашивает он, ждать малости от буржуазного государства, этого органа классового господства буржуазии, заинтересованной в денационализации?” (стр. 36). Стремление отдать в руки буржуазного государства народное просвещение М.П. видит и в том, что программа р.с.д.р.п. предполагает, между прочим, основание учебных заведений с национальным преподавательским языком и на счет государства. Во всем этом какое-то недоразумение: как я уже указывал, при существовании широкого местного и областного самоуправления и при самой неограниченной свободе национальных языков в сфере преподавания, печати, собраний и т.д. именно нация будет иметь полную возможность развивать свою культуру; основание же учебных заведений на счет государства вовсе не обозначает какой-либо зависимости этих учебных заведений от государства. Это только субсидия из обще-государственных средств местным самоуправлениям, внесение этого пункта в программу р.с.д.р.п. вызывалось только желанием придти на помощь тем небогатым местным самоуправлениям, которые были бы не в состоянии сами содержать нужного количества учебных заведений. Только напуганное воо-

браженіе ярого автономиста может видеть здесь пагубный централизм.

На этом собственно оканчиваются те комментарии к резолюции, какие дает М.П. В дальнейшем изложении он занимается исключительно разбором моих взглядов на автономію Украины и опроверженіем моих “инсинуаций”, как он позволяет себе выражаться, по адресу у.с.д.р.п.

Здесь мы прежде всего натыкаемся на недоразумение: М.П. полагает, что моя критика автономіи Украины имела в виду специально нападеніе на взгляды на этот предмет у.с.д.р.п. (“допустим на минуту, что позиция г.Смутка – наша позиция, дадим т.Лукашевичу возможность занять наилучшую стратегическую позицию” стр. 37). Ничего подобного: я рассматривал только программу демократическо-радикальной партии, так как данных относительно объема автономіи, принимаемого у.с.д.р.п., у меня не было (я выразил только предположение, что может быть статья г.Смутка выражает взгляды р.у.п.). Затем, решительно никакого упрека резолюции у.с.д.р.п. за умолчаніе о пределах автономіи (см. “В.У.” стр. 37) я и не думал делать. И в этом случае М.П. подсовывает совершенно чуждую мне мысль.

Итак, имея в виду ту чрезвычайно широкую автономію, какую выставляют укр. демократы-радикалы, я заявил, что “искусственное обособление Украины в экономической жизни могло бы быть только вредно и для тех отраслей промышленности, которые развиваются преимущественно на украинской территории, и для тех, которые сосредоточились в центральной России и других областях” (“В.Ж” № 2, стр. 42). М.П. очень удивлен этим моим “самобытным”, как он выражается аргументом. Аргумент этот опровергается, по его мнению, примером Америки, Австралии, Германии, “которые, по его словам, будучи организованны политически как раз на принципе, встречаемом нами в платформе радикально-демократической партии, представляют собою мо-

гучіе економічески страны, а Америка и Германія и политически” (стр. 38). Верно ли однако, что в платформе рад.-дем. партіи “почти воспроизводится федеративный строй Швейцаріи, Америки, Австраліи, Германіи” (стр. 37)? Согласно этой платформе компетенціи “государственного парламента” подлежат только: “а) сношенія с другими государствами; б) финансы для обще-государственных дел; в) внешняя торговля и пошлины; г) обще-государственная армія и дела, касающіеся войны и мира”. В веденіи же Германского – рейхстага находятся: 1) армія и флот; 2) внешніе дела, утверждение торговых и иных договоров; 3) денежное обращение и меры и веса; 4) гос. финансы; 5) законы о кредитах и банках; 6) почта, телеграф и телефон; 7) железные дороги и др. пути сообщенія; 8) гражданскіе и уголовные законы и судопроизводство; 9) таможенные и торговые законы; 10) защита литерат. собственности; 11) меры медицинск. и ветерин. полиціи; 12) патенты и изобретенія; 13) постановленія об общих правах граждан; о свободе передвиженія и натурализациі; о паспортах и надзоре над иностранцами, о занятіях промыслами, о колонизациі и выселеніи; о печати и союзах.¹ Почти такова же компетенція швейцарского бундесрата (нужно исключить из приведенного выше списка предметов веденія герм. рейхстага законы о кредите и банках и постановленія о свободе передвиженія, о паспортах, о занятіях промыслами, о колонизациі и выселеніи, о печати и союзах; за то нужно прибавить пороховую и соляную регалии, законод. постановленія относительно рыбной ловли и охоты и право учреждать университеты и другіе высшіе школы. Как видите не везет моему грозному обличителю со ссылками на “опыт западно-европейских держав”: именно в экономической области компетенція центрального представительного учрежденія и Швейцаріи, и в

---

¹ «Автономія, федерация и національный вопрос». Изд. «Народ и Свобода» стр. 47-48.

особенности в Германии несравненно шире, чем проектируют укр. радикал-демократы для России. Затем не надо забывать, что капитализму и в Германии, и в Швейцарии, и в Америке пришлось иметь дело с уже сложившимися государственными формами и преодолевать те препятствия, какие эти формы ставили его развитию. Вспомните хотя бы процесс объединения Германии: несомненно тот федеративный строй, который имеет место в настоящее время в Германии, явился громадным шагом на пути к централизации государства. Таким образом едва ли правильно считать особенно благоприятными для развития капитализма те государственные формы, которые капитализму удалось создать, как компромиссные между наименее благоприятными (с полной политической децентрализацией) и наиболее благоприятными (с политической централизацией в области обще-государственной экономической жизни).

Итак, при ближайшем рассмотрении победоносный аргумент М.П. оказывается далеко не столь победоносным. Чрезвычайно широкие законодательные права национальных сеймов, требуемые укр. радикал-демократами, не находят себе аналогии в федеративном строе других государств и дают возможность предполагать “обособление” экономического законодательства в различных автономных единицах рус. государства, обособление, не могущее не быть вредным для всей совокупности экономической жизни страны. Не исключена возможность даже установления таможенных границ между отдельными “союзными государствами”, отдельными “штатами” России, а такое затруднение обмена и М.П. признает вредным для развития производительных сил страны.

Мой второй аргумент против автономии Украины, именно то соображение, что в виду незначительного количества в Украине промышленного пролетариата ему труднее было бы добиться в укр. сейме значительных уступок для себя от господствующих классов, чем в

обще-русском парламенте, построенном на вполне демократических основах и созданном борьбой всего русского пролетариата, М.П. опровергает двумя доводами: во-первых, промышленного пролетариата и сейчас довольно много (в особенности увеличилось его количество с 90-х г.г. благодаря развитию горной промышленности), во-вторых, с падением самодержавия Украина очень быстро разовьется в экономическом отношении вследствие очень благоприятных естественных условий (я тем более, если верно, что автономия развивает производительные силы) и количество промышленного пролетариата очень увеличится, так как “массы деревенского пролетаризированного населения широким потоком поплывут в города, в центры освобожденной от оков абсолютизма промышленности” (стр. 39). Так как социаль-демократия, по словам М.П., строит свою программу-минимум на постоянной тенденции социального развития, а не на данном этапе этой эволюции (стр. 40), то значит, приводимые мною соображения лишены всякого значения.

На мой взгляд, доводы М.П. едва ли могут убедить кого бы то ни было: с одной стороны, совершенно несомненно, что сравнительно со всей массой населения тех губерний, которые должны будут войти в автономную Украину, промышленного пролетариата в Украине все-таки мало, несмотря на развитие в Екатеринославской губернии горной промышленности; с другой стороны, как бы ни развилась промышленность на Украине в будущем, это все-таки дело будущего, а интересы пролетариата не могут допустить отсрочек... Незачем брать вексели, если можешь добиться немедленной уплаты наличными.

М.П. мимоходом замечает, что с моей точки зрения не следовало бы добиваться для Украины и широкого областного самоуправления. Он забывает, что задачи областного самоуправления не будут касаться области, положим, фабричного законодательства, в сфере же

культурных начинаний требования пролетариата будут совпадать с требованиями не-пролетарских широких народных масс. И если пролетарии будут пользоваться защитой общегосударственного фабричного законодательства, им легче будет отстаивать свое право на участие в культурных благах, исходящих от областного самоуправления.

Мое отношение к вопросу об автономии Украины определилось, как я уже сказал раньше, на основании того объема автономии, какое дается платформой укр. демокр.-радик. партии. Укр. социаль-демократия не определяет размеров автономии и в статье М.П.; он говорит только, что несколько укр. с.-д. расширяет право законодательства автономных единиц, “это определится конкретными отношениями и условиями с одной стороны и принципом централизма – с другой”. Самое важное для них – принципиальная позиция (стр. 37). Тем не менее и теперь уже он считает возможным заявить, что укр. с.-д. “против того, чтобы торговое право, гражданское и уголовное, права человека и гражданина создавались сеймом”. (стр. 37). Как видите, трудно решить, в какой мере мои доводы против автономии могут быть целиком направлены и против взглядов укр. с.-д. Между тем весьма возможно, что если бы понятие автономии было применено только к сфере культурной деятельности, то мои взгляды не оказались бы столь далекими от взглядов М.П., как это ни удивительно. Дело в том, что в этом случае “автономия” очень близко граничила бы с “широким областным самоуправлением”. М.П. совершенно справедливо заметил, что широким областным самоуправлением могло бы быть предоставлено право законодательства в сфере народного просвещения, напр., и тогда они стали бы автономными единицами (стр. 40-41). Но он забывает, что тогда совершенно не могло бы быть речи о федеративном

строе¹. Судя же по горячей защите федерализма с привлечением “экономической децентрализации” и т.д., М.П. очень далек от признания тех скромных размеров “автономии”, какие заключаются в понятии “широкого местного и областного самоуправления”.

Переходим теперь к ответу на упреки М.П. в том, что я “инсинуирую” на укр. с.-д. В чем же заключаются мои “инсинуации”? в том, что я говорю о насаждении укр. социаль-демократами национального чувства в укр. народе и заявляю, что требование ими автономии Украины придает им националистический оттенок. Как я уже говорил, в этой последней части статьи М.П. доходит до кульминационного пункта раздражения против меня. Не отвечая на его выходки, я в нескольких словах рассмотрю, насколько он прав по существу.

Я констатировал, что национальное чувство у украинцев развито в настоящее время слабо и что укр. крестьянство и укр. пролетариат почти не выступают с требованиями автономии Украины. В виду того им приходится, так сказать, прививать это требование. М.П. не опроверг моих фактических указаний (ссылка на несколько десятков выступлений с требованиями автономии Украины вряд ли имеет особенное значение, особенно если сопоставить ее с заявлениями самого же М.П. об отсутствии у украинцев национального самосознания). Он говорит только, что всем социаль-демократам приходится насаждать национальное чувство, так как “всякий, кто зовет народ в бой и за национальное освобождение – а не делать этого социаль-демократы не имеют права, - всякий, кто делает это, развивает национальное чувство” (стр. 43). “Это – следствие нашей деятельности, продолжает он, следствие, которое не является целью ее, а лишь неизбежным продуктом ее” (там

---

¹ Снова М.П. не видит бревна в своем собственном глазу: обличая меня в «слабости» по части классификации, сам он не различает разницы между «автономным» и «федеративно-автономным» строем.

же). Странное понятие о национальном чувстве! Неужели, если его нет, оно может развиваться от призыва к борьбе с национальным гнетом и при этом не к борьбе с чужеземным победителем за самостоятельность родины, а к борьбе – за преподавание на родном языке, за свободу родной печати и т.д. Нет, национальное чувство не может возгореться от борьбы за эти культурные уступки, - имеющие так мало значения для людей, не живущей самостоятельной национально-культурной жизнью. Чтобы развить при таких условиях национальное чувство в смысле стремления к отдельному политическому существованию, хотя бы в виде автономной единицы, для этого нужно специально насаждать его! И вот, по моему глубокому убеждению, укр. социал-демократы, стремясь насадить в украинском пролетариате требование автономии Украины, сознательно побуждают его сосредоточивать свое внимание на национальном вопросе, который без этого играл бы в их борьбе за политическое и экономическое освобождение пролетариата всей России лишь очень незначительную, второстепенную роль. Этим самым укр. социал-демократы и являются, на мой взгляд, националистами. Я могу ошибаться в этом отношении, но таково мое убеждение и я его высказываю прямо и открыто. Пусть такой прием М.П. называет “инсинуацией”, это его дело.

М.П. удивляется, что я готов было бы признать автономию Украины, если бы этого требовало национальное чувство укр. народа... Да, потому что тогда это было бы требование нации, а я стою на почве программы р.с.д.р.п., признающей право самоопределения за всеми национальностями. Тогда пришлось бы также считаться с этим фактом, как считалась, положим, австрийская социал-демократия на Брюнском партийтаге с фактом национальных распрей в Австрии, как предлагает считаться Каутский с предполагаемым им стремлением “окраинных народов России” к самостоятельному государственному существованию.

Еще одно слово: к удивленію М.П., я должен сказать, что вполне разделяю мненіе Плеханова о полной совместимости современного соціалистического интернаціонализма с самой энергичной работой на благо родной страны. Все дело в том, что эта “работа на благо родной страны” вовсе не обязательно должна выражаться в том, в чем ее понимают М.П. и его единомышленники.

***